

A GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાસિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૬૮૮-૪

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સંસ્કૃત પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્ય

વિષય

મંદિર, ૮૪૪, ૮૪૫

**A
GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER.**

With rules, translations. numerous extracts
from Siddhanta Kaumudī,
&c, &c, &c.

**DESIGNED TO SERVE THE PURPOSE OF A
PRIVATE TEACHER;**

BY

JEKISANDAS GANGADAS BHAKTA,
(Late) Sanskrit Teacher, Mission High School,
SURAT.

KARSONDAS NARANDAS, BOOK-SELLER;

(7th EDITION.—*All Rights Reserved.*)

Price 10 Annas.

સુરત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
સુરતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૬૮-૬૯

Published by

Balubhai Karsandas Narandas Bookseller,
Nanavat-Surat.

Printed by

Thakordas Mansing. at the "SURAT CITY"
Printing Press, Near Chowta Bridge, SURAT.

PREFACE TO THE FIFTH EDITION.

The popularity of these Guides is established among students and teachers. The rapid sale of the fourth Edition has necessitated the publication of the 5th Edition very soon and nothing more needs be said here except thanks to the Sanskrit reading public for their appreciation.

Surat October 1911.

The Author.

PREFACE.

The following pages have been published to supply a want long felt by students of Sanskrit Primer.

This book contains:—1 All rules translated into Gujarati with numerous important additions and alterations. 2 Extracts instead of rules from Kaumudi and new easy rules framed by its aid. 3 Special forms of nouns and verbs in whose declension and conjugation respectively majority of boys usually commit mistakes. 4 Numerous forms of Grammar not given in Primer. 5 Translation into Gujarati & English and into Gujarati and Sanskrit of Sanskrit and English sentences respectively.

A few words about each of the five points mentioned above:—

1 During the seven years that I have been working as Sanskrit Teacher I have been orally dictating the Gujarati translation of rules to my students and have been examining their exercise—books in the important time of school that would otherwise be better spent. By experience I have learnt and every Sanskrit teacher would admit that boys make a very

good application of rules when they have grasped them in their vernacular. In many a school I have known, teachers have been dictating translation of rules. For this purpose all the rules are translated in this book. In some places they are split up in order that young men can readily grasp and recollect. Vide rules of Lessons V, VI, VIII & others.

2 Boys remember extracts of poetry more easily than those of prose. In like manner they remember Sutras & Vartikas of our Sanskrit Grammar more easily than rules in prose form. For this purpose I have given, in some lessons, extracts from Kaumudi, *Vide* Page I. New rules are also framed by its aid. *Vide* P. 72 on the forms न्यसूदयम् and न्यसूदयम्.

Even students of higher classes of our High Schools commit the foolish mistake of saying वनौकसी and सुखभाजी as feminine bases of वनौकर and सुखभाज respectively. So some light is thrown on the formation of these bases also by framing rules.

3 Forms of अभाषिषत्, चकृवत्, जगन्वत्, अद् to eat, very often puzzle students, so they with many others are given ready-made.

4 Necessary important rules on the Passive

Voice, the irregular forms of अम्बा, अका, तरी, अवी etc. the forms of किम् with चित्, important additions in the lesson of verbal derivatives and much other useful matter have been given.

5 Owing to the stiffness of examiners the Sanskrit standard of the Matriculation is every year increasing and consequently many Sanskrit teachers of our High Schools, have been trying to increase the Sanskrit standards. Some schools teach 27 to 30 lessons instead of 22 in Std. IV. In the class, teachers have not sufficient time for revision For these reasons boys write exercise-books of translation and teachers manage to correct them. In such a case the translation in this book will not be small help. In some schools, teachers desire their students to write out translation from other reasons also. To them also this book will be of no little use.

One marked feature of the translation in this book is that each and every sentence is translated into Gujarati. Boys translate from Sanskrit into English and from English into Sanskrit, but many have not the idea of the exact purport of the sentences. This shortcoming will be removed by this book.

6 Lastly, in discharging my duty as teacher to my satisfaction, I have often to give tuition

to those good students who remain absent for a couple of days, who join the school after some progress is done in the Vacation-time of school.

For such and many other private men fond of studying the old language of our Rishis, this book will serve the purpose of an able private teacher.

Haripura.
SURAT.
21-1-1898.

}

J. G. BHAKTA.

PREFACE TO THE SECOND EDITION.

2000 copies of the first edition of this book have already been sold away. Several pressing demands for a Guide to Sanskrit Second Book were received. Part I of this Guide has already been out. I have been receiving letters of a similar nature from various places in India for Part II which is shortly to be out. This gives a sufficient evidence to the usefulness of these Guides. Many improvements and additions in the Grammar portion have been made in this second edition:—Vide pages 23, 30, 49, 78, 162 etc.

January 1901
SURAT.

}

J. G. BHAKTA.

PREFACE TO THE THIRD EDITION.

This new edition of the book speaks of its merits itself and of its popularity among the student world. The author also embraces the opportunity of expressing his deep sense of obligation here.

SURAT, July 1906.

THE AUTHOR.

WORKS BY THE SAME AUTHOR.

શુદ્ધ રાજ્ય રાજ અથવા સંસ્કૃત, ફારસી, ઇંગ્લેશ વગેરે ભાષામાંથી બદલાઇને ગુજરાતીમાં વપરાતા શબ્દોની શુદ્ધિ. ગુજરાતી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને, ગુજરાતી સેકંડ લેવેલ લખને શિખનાર ઇંગ્લેશ પાંચમા, છઠ્ઠા તથા સાતમા ધોરણોના તથા ડીપાર્ટમેન્ટલ અને ફાઇનલ કક્ષાસના વિદ્યાર્થીઓને તેમજ પ્રત્યેક વાચક તથા લેખકને એ અનિવાર્ય ઉપયોગનો છે. આ ગ્રંથના ૧૧) ભાગ પાડ્યા છે. ૫૪ ૧૦૭ મૂલ્ય આના ૬.

A Guide to Sanskrit Second book Part I containing 12 lessons. Its contents:-1 several rules fully explained with numerous illustrations 2 Complicated rules of the text made easy. 3 Derivation of the forms of numerous roots. 4 Much useful matter of grammar and thoughts in connection with the text from Kaumudi and works of literature for intelligent students. 5 Literal and free translation into English of Sanskrit sentences and Sanskrit translation of the English ones with copious notes at various places. 6 All the compounds dissolved.

• A Guide to Sanskrit Second Book Part II containing 13 to 20 lessons, As much grammar of the subjects of these lessons as is necessary for the Matriculation is fully treated and made easy in this part.

વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર.

રચનાર—છોટાલાલ જીવનલાલ.

(પ્રથમ માસનો સમાગમ.)

ગુજરાતીમાં આ જાતનો આજ સુધી હજી એકે ગ્રંથ પ્રકટ થયો નથી. વિદ્યાર્થીને તે સાચા મિત્રની ગરજ સારે છે. આ ગ્રંથની વિદ્યાર્થીને મિત્રતા થતાં જ તેનું જીવન સુધારવા માંડે છે. નિત્ય તેની અર્ધો કલાક વાતચીત સાંભળતાં તે સેંકડો કલ્યાણ કરનારી વાતો વિદ્યાર્થીને શીખવે છે. સારા નીરોગી શરીર વિના વિદ્યાર્થીએથી સારો વિદ્યાભ્યાસ થઈ શકતો નથી, એવો નિયમ હોવાથી વિદ્યાર્થીનો મિત્ર પોતાની સોજત કરનાર વિદ્યાર્થીનું શરીર નીરોગી અને બલવાન કરવાની પ્રથમ કાળજી રાખે છે, અને તે સુધારવાના નિયમે વિદ્યાર્થીના અંતઃકરણમાં એવા તો મજબુત ઠસાવે છે કે તેજ દિવસથી વિદ્યાર્થી તે નિયમો પાળે છે. વિદ્યાર્થી રોગી હોય તો તેને રોગ ટાળવાના ઉપાય બતાવે છે; નીરોગી હોય તો તેને કદી રોગ ન થાય તથા શરીર અધિક બળવાળું થતું જાય એવા સહેલા ઉપાય શીખવે છે. વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર આ વિના બીજી અસંખ્ય બાબતો મનની શક્તિઓ વધારવાની તથા જગતમાં સુખી જીવન ભોગવવાની વિદ્યાર્થીને ક્રમે ક્રમે શીખવે છે. દુકામાં વિદ્યાર્થીના દોષમાત્રને ટાળીને તેનામાં સુગુણો સ્થાપી તેનું ઉત્તમ કલ્યાણ સાધે છે.

વિદ્યાર્થીના સાચા મિત્રના પ્રથમ માસના સમાગમનું મૂલ્ય. ૦-૮-૦, પોસ્ટેજ ૦-૧-૦.

વ્યવસ્થાપક મહાકાલ.

૧૩૧૨.

શ્રીશ્રેય:સાધક અધિકારીવર્ગદ્વારા પ્રકટ

થયેલા ગ્રંથો.

મૂલ્ય. ટપાલખર્ચ.

૧ શ્રી સુરેશચરિત્ર (પૂર્વાર્ધ)	રૂ. ૧-૮-૦ ૦-૧-૬
૨ સિદ્ધાન્તસિન્ધુ (પ્રથમ રત્ન)	રૂ. ૧-૮-૦ ૦-૨-૬
૩ શ્રી ભામિનીભૂષણ (પ્રથમાલંકાર તૃતીયાવૃત્તિ)	રૂ. ૦-૧૨-૦ ૦-૧-૬
૪ શ્રી ભામિનીભૂષણ (દ્વિતીયાલંકાર)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૧-૬
૫ શ્રી ભામિનીભૂષણ (તૃતીયાલંકાર)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૧-૬
૬ શ્રી ભામિનીભૂષણ (ચતુર્થાલંકાર)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
૭ શ્રી ભામિનીભૂષણ (પંચમાલંકાર)	રૂ. ૧-૪-૦ ૦-૨-૦
૮ શ્રી નૃસિંહવાણીવિલાસ (પ્રથમપુસ્તક)	રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૧-૦
૯ શ્રી નૃસિંહવાણીવિલાસ (દ્વિતીયપુસ્તક)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
૧૦ નૃસિંહવાણીવિલાસ (તૃતીયપુસ્તક)	રૂ. ૦ ૬-૦ ૦-૧-૦
૧૧ શ્રી ભામિનીભૂષણાંતર્ગત પદ્યસંગ્રહ	રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૧-૦
૧૨ શ્રી નૃ. વા.વિ. તૃ.પુ. તથા પદ્યસંગ્રહ એકકાં	રૂ. ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦
૧૩ સન્મિત્રનું મિત્રપ્રતિપત્ર (પ્રથમ પત્ર)	રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૧-૦
૧૪ શ્રીસદ્બોધ પારિજાતક (પ્રથમ પલ્લવ)	રૂ. ૦-૮-૦ ૦-૧-૦
૧૫ શ્રી પંચવરદ્વૃત્તાન્ત (પ્ર. દ્વિ. સમાગમ)	રૂ. ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦
૧૬ શ્રીત્રિભૂવનવિજયીખંડ (પૂર્વધારા)	રૂ. ૧-૪-૦ ૦-૨-૦
૧૭ શ્રી સતી સુવર્ણા (પ્રથમ ભાગ)	રૂ. ૦-૫-૦ ૦-૧-૦
૧૮ શ્રી સુધાસ્ત્રોતસ્વિની (પ્રથમ કલ્લોલ)	રૂ. ૦-૫-૦ ૦-૧-૦
૧૯ શ્રી વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર (પ્રથમ માસ- નો સમાગમ)	રૂ. ૦-૮-૦ ૦-૧-૦

વ્યવસ્થાપક-મહાકાલ.

૧૩૦૬૨૧.

संस्कृत भाग्योपदेशिका.

વકાર ૨૫ સ્તાષ્ટમ વકારતુ સ્થાન દંતોષ છે.

ક્ સ્ ચ છ દ ઢ ત થ ષ ફ શ ષ અને સ્ આ તેર વ્યંજન અઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે અને બાકીના ઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે.

ક થી શરૂ થતા પાંચ વ્યંજન ક્ વર્ગના અથવા કુ કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ચ વર્ગ અથવા ચુ, ટ વર્ગ અથવા ટુ વગેરે માટે સમજવું.

દરેક વર્ગનો પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને ચ્ ર્ લ્ અને વ્ એ અલ્પપ્રાણ કહેવાય છે. દરેક વર્ગનો બીજો, ચોથો અને શ ષ સ્ અને હ એ મહાપ્રાણ કહેવાય છે.

૧ બહુ ઉતાવળથી નહિ તેમજ બહુ ધીરેથી નહીં એવી રીતે ધુંટણની આસપાસ ફરી વળી લાથથી ટુચકી વગાડવામાં જેટલો વખત જાય તેને માત્રા કહે છે.

૨ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં એક માત્રા જેટલો વખત જાય તે હ્રસ્વ સ્વર કહેવાય છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ.

૩ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં બે માત્રા જેટલો વખત જાય તે ટીર્ધસ્વર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા હ્રસ્વ સ્વરના ટીર્ધસ્વર નીચે પ્રમાણે છે:—

આ, ई, ऊ, ऋ, लृ ટીર્ધ નથી એ પૂર્વે કહ્યું છે.

૪ ણ અને ષ એ સ્વરોનું સ્થાન કણ્ઠભાગ છે.

ઓ અને ઔ———કણ્ઠ છે.

આ સ્વરો સંધિસ્વર કહેવાય છે તથા ટીર્ધ ગણાય છે.

૫ આધેથી કાઢને બોલાવવામાં, તથા ગાવા રડવા વગેરે ક્રિયામાં સ્વર વધારે લંબાય છે ત્યારે તેને ધ્રુત કહે છે.

કુળ્ળ ૩ અન્ન પદ્ય કૃષ્ણ અહીં જો,

આમાં કુળ્ળ શબ્દનો ઉલ્લેખ થયેલ છે, અને તે, ૩એ નિશાનીથી જણાવ્યો છે.

પાઠ ૧ થી ૪.

વર્તમાનકાળમાં પરસ્મૈપદી ધાતુનાં રૂપો સધાવનાર
નિયમો.

૧ કોઈ પણ ધાતુનું રૂપ તૈયાર કરવું હોય તો પહેલાં ધાતુ આવે છે, પછી ગણની નિશાની અને પછી પ્રત્યય આવે છે.

ગણની નિશાનીને સંસ્કૃતમાં વિકરણપ્રત્યય કહે છે.

૨. પ્રાઈમરમાં કાટખૂણાકૃતિ કૌસમાં આપેલા રૂપને આદેશ કહે છે.

જેમકે [ગચ્છ] [મુજ્જ] [તિષ્ઠ] [પદ્ય] [પિબ] [યચ્છ] વગેરે.

જો ધાતુનો આદેશ આપેલો હોય છે તો ધાતુને બદલે આદેશ ને નિશાની તથા પ્રત્યયો લાગે છે. જેમકે ગચ્છસિ, મુજ્જસિ, જાય કે, વિન્દતે.

આદેશો એ ગણની નિશાની લગાડતાં પૂર્વે ગુણ, વૃદ્ધિ કરવાના નિયમ પ્રમાણે ફેરવાઈને બનેલાં રૂપ નથી.

૩ પહેલા ગણની નિશાની અ છે.

ખીજા „ „ નથી.

ચોથા „ „ ય છે.

છઠ્ઠા „ „ અ છે.

દશમા „ „ અય છે.

૪ પહેલા ગણની નિશાની અ ઉમેરતાં પહેલાં જે ધાતુને છેડે સ્વર હોય તેના છેલ્લા સ્વરનો અને જે ધાતુને છેડે વ્યંજન હોય તેના છેલ્લા વ્યંજનની પહેલાના હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

इ કે ई नो गुण ए.

उ „ ऊ „ „ ओ.

ऋ „ ॠ „ अइ.

लृ „ „ अलृ. लृ ५२थी दीर्घ लृ संस्कृत ભાષામાં નથી.

જેમકે ની+અ=ને+અ

સ્મિ+અ=સ્મે+અ

બુધ્+અ=બોધ્+અ=બોધ.

મુદ્+અ=મોદ્+અ=મોદ

વૃધ્+અ=વર્ધ્+અ=વર્ધ.

વૃત્+અ=વર્ત્+અ=વર્ત.

સ્મૃ+અ=સ્મર્+અ=સ્મર

સૃ+અ=સર્+અ=સર

તૃ+અ=તર્+અ=તર.

રક્ષ ના છેલ્લા ષ્ ની પહેલાં ક્ છે તે હ્રસ્વ સ્વર નથી.
છેલ્લા અક્ષરની પહેલાનો=ઉપાંત્ય. જીવ્નો ઉપાંત્ય દીર્ઘ ઈ. છે માટે
ગુણ થતો નથી.

પ ણની પછી કોઈ પણ સ્વર આવે તો ણ નો અર્થ થાય છે.

એ „ „ એ „ આય્ „

ઓ „ „ ઓ „ અવ્ „

ઔ „ „ ઔ „ આવ્ „

જેમકે ને+અ=નય્+અ=નય, સ્મે+અ=સ્મય્+અ=સ્મય. હ્રે+
અ=હ્રય્+અ=હ્રય, ગૈ+અ=ગાય્+અ=ગાય, ધ્યૈ+અ=ધ્યાય્+અ=ધ્યાય,
ભો+અ=ભવ્+અ=ભવ, અશ્વૌ+ઉત્તતતઃ=અશ્વાવુત્પતતઃ, ક્રોશૌ+
અસ્તિ=ક્રોશાવસ્તિ, બાલૌ+ઉદ્યાને=બાલાવુદ્યાને.

• Join the following by Sandhi.

ગ્રામે+આસનમ્, દાસ્યૈ+આધારઃ, હે ગુરો+ઈશ્વર, જનૌ+
ઈક્ષે+ઈહ.

• ૬ વર્તમાનકાલને શ્રીપાણિનિમુનિના સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં લટ
કહ્યો છે. એ કાલનાં ત્રણે પુરુષોનાં ત્રણે વચનોના પ્રત્યયો.

પુ. Per. એ. વ. Sing. દ્વિ. વ. Dual બ. વ. Plural

૧	મિ	વસ્ર	મસ્ર
૨	સિ	થસ્ર	થ
૩	તિ	તસ્ર	અન્તિ

ગુજરાતીમાં તથા અંગ્રેજીમાં એકવચન અને બહુવચન એવાં બે વચનો છે અને સંસ્કૃતમાં ત્રણ વચનો છે. એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન.

૭ અની પછી પહેલા પુરૂષનો મૂ કે ઘ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો અ નો આ થાય છે. જેમકે નય+મિ=નયામિ.

૮ શબ્દને છેડે સૂ આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે વદામસૂ=વદામઃ, ગચ્છામસૂ=ગચ્છામઃ, નૃપસૂ=નૃપઃ

શબ્દને છેડે રૂ આવે અને તેની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે અથવા કંઈ ન આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે ચતુર્+પચ્ચાશત્=ચતુઃપચ્ચાશત્, પુનર્+કરોતિ=પુનઃકરોતિ, પુનર્+પતતિ=પુનઃ પતતિ, પુનર્+પુનર્=પુનઃ પુનઃ, અજાગર્=અજાગઃ, અવેર્=અવેઃ, હે માતર્=હે માતઃ, હે પિતર્=હે પિતઃ.

૯ અની પછી અથી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો પહેલો અ ઉડી જાય છે. જેમકે વદ+અન્તિ=વદન્તિ.

૧૦ સ્વ ગ કે ઘ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

સ્વ ગ કે ઘ ને બદલે ક મૂકાય છે.

છ જ કે ઙ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

છ જ કે ઙ ને બદલે ચ મૂકાય છે.

ટ ઢ કે ઢ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

ટ ઢ કે ઢ ને બદલે ટ મૂકાય છે.

થ દૂ કે ઘ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

થ દૂ કે ઘ ને બદલે તૂ મૂકાય છે.

ફ બ કે મ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

ફ બ કે મ ને બદલે પ મૂકાય છે.

જેમકે જઘ+સિવ=જઘ્+સિવ, અદૂ+તિ=અસિ, ઉદૂ+તિષ્ઠન્તિ=ઉસિષ્ઠન્તિ, ઉપાનધ્+સુ=ઉપાનત્સુ, ક્ષુધ્+પપાસા=ક્ષુતિપાસા, તદૂ+ત્વમ્=તત્ત્વમ્, શરદૂ+સુ=શરત્સુ, કકુમ્+કાન્તઃ=કકુપ્પાન્તઃ

૧૧ એથા અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓમાં પહેલા ગણની માફક ગુણ થનો નથી.

જેમકે ક્ષિપ્ નું ક્ષેપ્ નહીં થાય, તેમજ તુદ્ નું તોદ્, કુપ્ નું કોપ્ અને શ્લિષ્ નું શ્લેષ્ નહીં થાય.

૧૨ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના છેલ્લો અક્ષર સ્વર હોય તો તે સ્વરની અથવા ઉપાંત્ય અ હોય તો તે અની વૃદ્ધિ થાય છે, પણ કથ્ ગણ, રચ્, પ્રથ્, વસ્ર to accent ખુશખોદાર-સુગંધી કરવું, વગેરે ધાતુના અની વૃદ્ધિ થતી નથી.

અ ની વૃદ્ધિ આ, ઇ કે ઈ ની વૃદ્ધિ ઍ, ઉ કે ઊ ની ઐ, ઋ કે ઋ ની આર્ અને ૠ ની આલ્.

ચિ+અય=ચૈ+અય=ચાય્+અય=ચાયય,

ધૃ+અય=ધાર્+અય=ધારય.

દૃ+અય=દાર્+અય=દારય.

તડ્+અય=તાડ્+અય=તાડય.

પ્રી ધાતુને માટે પ્રીણ્ આદેશ આપ્યો છે માટે એની ઈ ની વૃદ્ધિ ન થાય. સ્કન્દ્ તથા લઙ્ આ બે ધાતુમાં છેલ્લો અક્ષર તેમજ ઉપાંત્યાક્ષર સ્વર નથી માટે કંઠ ફેરફાર થાય નહીં.

૧૩ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના અ શિવાયના ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરને ગુણ થાય છે પણ સ્પૃહ, મૃગ વગેરે ધાતુમાં થનો નથી. કેમકે ચુર્+અય=ચોરય, ઘુષ્+અય=ઘોષય.

મૂષ્ અને પૂજ્ આ બે ધાતુઓમાં ઉપાંત્ય દીર્ઘ સ્વર ઊ હોવાથી તેનો ગુણ થતો નથી.

૧૪ પ્રાઈમરમાં એથો પાઠ પૂરો થાય છે ત્યાર પછી પહેલા, એથા, છઠ્ઠા તથા દશમાં એમ દરેક ગણના અંકેક ધાતુના વર્તમાન-કાળનાં ૩૫ આખ્યાં છે. તે નમુના પ્રમાણે ચારે પાઠના ધાતુનાં ૩૫ લેવી.

उख्, भू, जि आ धातुઓ પહેલા ગણના છે. તેમનાં વર્તમાન કાળનાં ૩૫ ઉપરના નિયમોની મદદથી તૈયાર કરો. ઓંઘામિ..., ભવામિ..., જયામિ...

યુજ્, પૃચ્, સહ, વૃજ્ વૃ, જૃ, રિચ્, તપ્, તૃપ્, દૃમ્ અને અર્હ આઠલા ધાતુઓ પહેલા તથા દશમા ખંને ગણના છે. તેથી પહેલા તથા દશમા ગણના ધાતુઓ તરીકે એમનાં ૩૫ તૈયાર કરો.

યોજામિ-યોજયામિ.....જરામિ=જારયામિ...

પર્ચામિ-પર્ચયામિ.....રેચામિ-રેચયામિ...

સહામિ-સાહયામિ.....તપામિ-તાપયામિ...

વર્જામિ-વર્જયામિ.....તર્પામિ-તર્પયામિ...

વરામિ-વારયામિ.....દર્ભામિ-દર્ભયામિ...

અર્હામિ-અર્હયામિ...

વાક્યો.

પાઠ ૧ લો.

હું બોલું છું. I speak.

તું રક્ષણ કરે છે. Thou protectest.

તે પડે છે. He falls.

તું જાણે છે. Thou knowest.

તું હાલે છે. Thou movest.

હું દોરવું—લઇ જાઉં છું. I lead.

તું રહે છે. Thou livest.

હું હાલું છું. I move.

તે જાય છે. He goes.

હું ખાઉં છું. I eat.

તે દોરવે છે. He leads.

હું જાણું છું. I know.

તે છે, થાય છે. He is

તે ખાય છે. He eats.

તે છે. He is.

તું બોલે છે. વદતિ ।

તે બોલે છે. વદતિ ।

તું જાય છે. ગચ્છસિ ।

હું જાઉં છું. ગજામિ ।

તે રહે છે. વસતિ ।
 હું રહું છું. વસામિ ।
 તું પડે છે. પતસિ ।
 તું ચાલે છે. ચરસિ ।
 તે જાણે છે. बोधति ।
 તું દોરવે છે. नयसि ।
 તે હાલે છે. सरति ।
 હું થાઉં છું. भवामि ।
 તું ખાય છે. अत्ति ।
 હું છું. अस्मि ।

તું છે. असि ।
 તે જીવે છે. जीवति ।
 તે તજે છે. त्यजति ।
 તું નમે છે. नमसि ।
 હું રાંધું છું. पचामि ।
 તું બાળે છે. दहसि ।
 હું રક્ષું છું. रक्षामि ।
 તે ચાલે છે. चरति ।
 હું જીવું છું. जीवामि ।
 તે રાંધે છે. पचति ।
 હું તજું છું. त्यजामि ।

પાઠ બીજો.

આપણે બોલીએ છીએ.
 We speak.
 તેઓ જાય છે. They go.
 તમે જાણો છો You know.
 અમે દોરવીએ છીએ. We lead.
 તમે છો. You are.
 તેઓ રહે છે. They dwell.
 તમે છો. You are.
 તેઓ ખાય છે. They eat.
 આપણે બાળીએ છીએ. We burn.
 તેઓ છે. They are.
 તમે જીવો છો. You live.
 તેઓ નમે છે. They bow.
 આપણે પોષીએ છીએ. We nourish.

તેઓ નાશ પામે છે. They perish.
 તમે નાચો છો. You dance.
 આપણે મૂર્છા ખાઇએ છીએ. We faint.
 તેઓ લોભ કરે છે. They covet.
 આપણે અડકીએ છીએ. We touch.
 તમે ત્યજો—સર્જો છો. You abandon—create.
 તેઓ ઇચ્છે છે. They wish.
 તમે પૂછો છો. You ask.
 આપણે છોડીએ છીએ. We leave.
 તેઓ પેસે છે. They enter.

તમે બોલો છો. વદથ ।
 અમે જાણ્યો છીએ. ગચ્છામઃ ।
 તેઓ જાણે છે. બોધન્તિ ।
 તમે લઈ જાઓ છો. નયથ ।
 તેઓ થાય છે. ભવન્તિ ।
 અમે રહીએ છીએ. વસામઃ ।
 તમે ખાઓ છો. અત્ય ।
 અમે છાપ્યો. સ્મઃ ।
 તેઓ ખાઈ છે. દહન્તિ ।
 અમે જીવીએ છીએ. જીવામઃ ।
 તેઓ દુઃખ દે છે. તુદન્તિ ।
 તમે જીવો છો. જીવથ ।
 તેઓ પોષે છે. પુષ્યન્તિ ।
 અમે નાશ પામીએ છીએ.

નશ્યામઃ ।

તેઓ નાચે છે નૃત્યન્તિ ।
 તમે મૂઠ છો-ભૂલો છો મુહ્યથ ।
 અમે લોભ કરીએ છીએ.

લુભ્યામઃ ।

અમે બે ચોરીએ છીએ.

We two steal.

તમે બે દુઃખ દો છો. You
 two give pain.

તે બે કહે છે. They two tell.

અમે બે ગણીએ છીએ. We
 two count,

તેઓ અડકે છે. સ્પૃશન્તિ ।

અમે જીતીએ છીએ; જયોમઃ ।

તમે લઈ જાઓ છો. હરથ ।

તેઓ જીતે છે. પદ્યન્તિ ।

અમે નાંખીએ છીએ અન્નામઃ ।

આપણે પીએ છીએ પિબામઃ ।

તમે યજ્ઞે-પૂજ્ઞે-લજ્ઞે છો. યજથા ।

તેઓ લઈ-વહી જાય છે.

વહન્તિ ।

અમે યાદ રાખીએ છીએ.

સ્મરામઃ ।

તમે નાંખો છો. અસ્યથ ।

તેઓ ભેટે છે. કુસ્યન્તિ ।

અમે સંતોષ પામ્યા છીએ.

તુષ્યામઃ ।

તેઓ શોષાય-સૂકાય છે.

શુષ્યન્તિ ।

તમે ગળડો છો. લુઘ્યથ ।

તમે સિંચો-છાંટો છો. સિન્ચથ ।

પાઠ ૩ નો.

અમે બે પ્રગટ કરીએ છીએ.

We two publish.

તે બે રચે છે They two
 arrange.

અમે બે ખાઈએ છીએ. We
 two eat.

તમે બે ઢંઢેરો પીટો છો.

You two proclaim.

અમે બે ઇચ્છીએ છીએ.

We two desire.

તે બે ચિંતન કરે છે. They two think.

તમે બે રાજ કરો છો. You two please.

તે બે જાય છે. They two go.

અમે બે લઈ જઈએ છીએ

We two carry.

તે બે પ્રવેશે છે. They two enter.

તમે બે નમો છો. You two bow.

તે બે છે. They two are

અમે બે સંભારીએ છીએ.

We two remember.

તમે બે જિતો છો. You two conquer.

તે બે નાશ પામે છે. They two perish.

અમે બે નાચીએ છીએ. We two dance.

તે બે ઇચ્છે છે. They two wish.

તમે બે ચોરો છો. ચોરયથ:

તે બે દુઃખ દે છે. પીડયત:

અમે બે કહીએ છીએ કથયા:

તમે બે ગણો છો. ગણય:

તે બે જુએ છે. પશ્યત:

અમે બે રચીએ છીએ. રચયાવ:

તમે બે ઇચ્છો છો. સ્પૃહયથ:

તે બે પ્રસિદ્ધ કરે છે. ઘોષયત:

અમે બે વિચારીએ છીએ.

ચિન્તાગાવ:

તમે બે પ્રકટ કરો છો. પ્રથયથ:

તે બે પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયત:

અમે બે વખોડીએ છીએ. નિન્દાવ:

તમે બે કાપો છો. કુપ્યથ:

તે બે ખેડે છે. કૃષત:

અમે બે પૂજીએ છીએ. પૂજયાવ:

તમે બે રડવડો છો. અદ્ય:

તે બે ઉછળે-અકળાય છે. ક્ષુમ્બયત:

અમે બે વીણીએ છીએ ઉચ્છાવ:

તે બે વણુવે છે. વણયત:

અમે બે ભેટીએ છીએ ત્રિભ્યાવ:

તમે બે બખડો છો. જલ્પથ:

તે બે શાંત કરે છે. સ્થાન્વયત:

અમે બે વખાણીએ છીએ. શંસાવ:

તમે બે ખોલો છો. વદ્ય:

તે બે થાય છે. મવત:

તમે બે રાંધો છો. પચથ:

અમે બે સમજીએ છીએ. बोधाव:

તે બે ખાય છે. અત્ત:

અમે એ સંતોષ પામીએ છીએ |
 તુષ્યાવઃ ।
 તમે એ લોભ કરો છો. લુમ્બયઃ

તે એ ગળડે છે. લુમ્બયતઃ ।
 અમે એ અડકીએ છીએ. સ્પૃશાવઃ ।
 તમે બંને પૂછો છો. પૃચ્છયઃ ।

પાઠ ૪ થો.

તું બોલે છે. Thou speakest.
 તમે રહો છો. You dwell.
 અમે જાણીએ છીએ. We know.
 તે સંભાળે છે. He protects
 હું પડું છું I fall.
 તેઓ લઈ જાય છે. They lead.
 તમે એ ખાઓ છો. You two
 eat.
 તેઓ છે. They are.
 તું નાશ પામે છે Thou perishest.
 તે નાચે છે. He dances.
 અમે પેસીએ છીએ. We enter.
 તમે એ પૂછો છો. You two
 ask.
 તે મોહ પામે છે. He is silly.
 હું ઇચ્છું છું. I wish.
 તમે છોડો છો. You leave.
 તે અડકે છે. He touches.
 તમને સ્મરણ છે. You remember.
 તે એ લઈ જાય છે-વહે છે. They
 two bear-flow.

તે છાંટે છે He sprinkles.
 તેઓ ગળડે છે They wallow.
 હું સંતોષ પામું છું. I am
 satisfied.
 તમે એ નાંખો છો. You two
 throw.
 હું કહું છું. I tell.
 તમે વખાણો છો. You praise.
 તું મારે છે. Thou beatest.
 તેઓ ઉગે છે. They grow.
 તેઓ પૂજે છે. They worship.
 હું ઉભો રહું છું. I stand.
 તમે ઇચ્છો છો. You desire.
 તે ધુએ છે. He washes off.
 તે એ ક્ષીણ થાય છે-ક્ષય પામે છે-ધટે
 છે. They two waste away.
 હું ખાઉં છું. I eat.
 અમે જીવીએ છીએ. We live.
 તમે છોડો છો. You abandon.
 તેઓ રાંધે છે. They cook.
 હું પોષું છું I nourish.
 તે એ લઈ જાય છે. They two

take away.

તું જિતે છે. Thou conquerest.

તેઓ પીએ છે. They drink.

અમે બે જોઈએ છીએ. We two see.

તે બોલાવે છે. He calls.

તેઓ દુઃખ દે છે. They give pain.

અમે ભજીએ છીએ. We worship

હું થાક્યો છું. I am weary.

તમે દોંડી પીટો છો. You proclaim.

તે ગણે છે. He counts.

આપણે ખેડીએ છીએ. We plough.

તેઓ પીગાળે છે. They melt.

તે ચિંતવે છે. He thinks.

તે પેષે છે. પુષ્યતિ ।

હું નાચું છું. નૃત્યામિ ।

તમે નોલ કરો છો. લુમ્બય ।

તે પેસે છે. વિશતિ

તું ઇચ્છે છે. ઇચ્છસિ ।

હું પૂજું છું. યજામિ-પૂજયામિ ।

તું દુઃખ દે છે. પીડયસિ ।

તે ઉગે છે. રોતિ ।

અમે બોલાવીએ છીએ. હ્વાયમઃ ।

તે મૂઢ છે. મૂઢ્યતિ ।

તેઓ સંતોષાયા છે. સંતોષ્યન્તિ ।

હું જિતું છું. જયામે ।

તમે જાઓ છો. ગચ્છથ ।

તું થાક્યો છે. શ્રામ્યસિ ।

હું ઇચ્છું છું. સ્પૃહયામિ ।

અમે બે પીએ છીએ. પિબાવઃ ।

તમે બાળો છો. દહથ ।

તેઓ ધુએ છે. ક્ષાલયન્તિ ।

તે ધટે છે. ક્ષયતિ ।

તું કહે છે. કથયસિ ।

તે તોળે છે. તોલયતિ ।

તેઓ ચોરે છે. ચોરયન્તિ ।

તમે ગોઠવો છો. રચયથ ।

તે ઢંદેરો પીટે છે. ઘોષયતિ ।

મને સાંભરે છે. સ્મરામિ ।

તે બે રહે છે. વસતઃ ।

અમે લઈએ છીએ. હરામઃ ।

તમે કહો છો. કથયથ ।

તું અડકે છે. સ્પૃશસિ ।

તેઓ ઇચ્છે છે. વાચ્છન્તિ ।

તમે બે જાઓ છો. ગચ્છથઃ ।

તે ચોરે છે. ચોર્યાતે ।

અમે બે ઇચ્છીએ. સ્વઃ ।

તું પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયસિ ।

હું પેસું છું. વિશામિ ।

તેઓ મારે છે. તાપ્યાન્તે ।

અમે બે રાંધીએ છીએ. પચાવઃ ।

તમે જાઓ છો. યજથ ।

ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ લગાડવાથી તેમના મૂળ અર્થમાં ઘણી વખત ફેરફાર થાય છે, જેમ કે '

કરોતિ=કરે છે, does.

અનુપ્રાપ્નોતિ=નકલ કરે છે. imitates.

ક્રામ્યતિ=જાય છે, goes.

અતિક્રામ્યતિ=ને ઓળંગી જાય છે, transgresses.

પ્રક્રામ્યતિ=નીકળે છે. proceeds.

ગચ્છતિ=જાય છે. goes.

અધિગચ્છતિ=મેળવે છે, obtains; જાણે છે. knows.

અનુગચ્છતિ=ની પાછળ જાય છે, follows.

અપગચ્છતિ=જાય છે, goes away.

અપિગચ્છતિ
અભિગચ્છતિ } =ની સમીપ જાય છે, approaches.

આગચ્છતિ=આવે છે, comes.

ઉદ્ગચ્છતિ=ચઢે છે, rises.

ઉપગચ્છતિ=ની પાસે જાય છે, approaches.

સંગચ્છતિ=મળે છે, unites.

તરતિ=ઓળંગે છે, crosses.

અવતરતિ=ઉતરે છે, descends.

દધાતિ=મૂકે છે, places.

અપિદધાતિ
પિદધાતિ } =બંધે છે, બંધ કરે છે. shuts.

નયતિ=લઇ જાય છે, leads.

પરિણયતિ=પરણે છે, marries.

રોહતિ=ઉગે છે, grows.

અધિરોહતિ=ચઢે છે, ascends.

આરોહતિ=પર ચઢે છે, ascends.

વર્તતે=છે, is.

પરાવર્તતે=પાછો ફરે છે, turns back.

પતતિ=પડે છે, falls.

ઉત્પતતિ=કુદે છે, jumps.

સીદતિ= { બેસે છે, sints.
દબાઈ રહે છે, sinksdown.
રહે છે, lives.
ચીમળાય છે, despairs.
નાશ પામે છે, perishes.

નિષીદતિ=બેસે છે, sits down.

ભાષતે=બોલે છે, speaks.

પ્રતિભાષતે=જવાબ આપે છે, replies.

શ્લિષ્યતિ=ભેટે છે, embraces.

વિશ્લિષ્યતિ=દૂર પાડે છે. separates.

કોઈ વખતે ઉપસર્ગ લાગવાથી ધાતુનો અર્થ બહુ ફરતો નથી પણ કાયમ જેવો રહે છે.

ઈક્ષતે=જુએ છે. પ્રેક્ષતે= જુએ છે.

નમતિ=નમે છે. પ્રણમતિ નમે છે.

• ધાતુની પહેલાં એક કરતાં વધારે ઉપસર્ગ પણ આવી શકે છે.

અભિ+ઉપ+ગચ્છતિ=અભ્યુપગચ્છતિ ।

સમ્+ઉપ+સરતિ=સમુપસરતિ ।

વિ+ઋ+હરતિ=વ્યવહારતિ ।

સમ્+અધિ+ગચ્છતિ=સમાધિગચ્છતિ ।

શબ્દને છેડે મૂ આવે અને તેની પછી શ્ ષ્ સ્ ર કે હ આવે તો મૂ નો અનુસ્વાર જંડર થાય છે. આ શિવાયનો બીજો વ્યંજન આવે તો વિકલ્પે કરીને થાય છે. જો અનુસ્વાર ન કરીએ તો મૂ ની પછીનો વ્યંજન જે વર્ગનો હોય તે વર્ગનો અનુનાસિક મૂ ને બદલે મુકાય છે અને મૂની પછીનો વ્યંજન જો ય્ વ્ કે લ્ હોય તો મૂ ને બદલે અનુનાસિક ય્ વ્ કે લ્ અનુક્રમે મુકાય છે. (ધણું અર્થ મૂ નો અનુસ્વાર જ કરાય છે.) જેમ કે:--

जनम्+संति=जनं संसति ।

अहम्+शिवपुत्रम्+षण्मुखम्+स्तौमि=अहंशिवपुत्रं षण्मुखं स्तौमि ॥ नित्यम्+रमते=नित्यं रमते ।

अजाम्+हरति=अजां हरति ।

त्वम्+करोषि=त्वं or त्वङ्करोषि ।

सम्+गच्छते=संगच्छते or सङ्गच्छते ।

धनम्+चिनोति=धनंचिनोति or धनञ्चिनोति ।

वनम्+टीकते=वनं टीकते or वनण्टીકતે ।

धनम्+नश्यति=धनं नश्यति ।

सुखम्+प्रीणयति=सुखं प्रीणयति or सुखम् પ્રીણયતિ ।

सम्+यच्छति=संयच्छति or सँय्यच्छति ।

सम्+यन्ता+संयन्ता or सँय्यन्ता ।

सम्+वत्सर=संवत्सरः or सँव्वत्सरः ।

भारम्+वहति=भारंवहति or भारँव્વતિ ।

द्रव्यम्+लभते द्रव्यं लभते or દ્રવ્યંલ્લભતે ।

यम्+लोकः=यंलोकः or યંલોકમ્ ।

પાઠ ૫ મો.

નિયમો.

જો અ કે આની પછી ઇ કે એ આવે તો બંનેને બદલે ઈ મુકાય છે. તેથી અ+ઇ=એ. અ+એ=ૈ. આ+ઇ=ૈ. આ+એ=ૈ. દાખલા:—કૃષ્ણ+ઇકત્વમ્=કૃષ્ણૈકત્વમ્, દેવ+ઇશ્વર્યમ્=દેવૈશ્વર્યમ્, તવ+ઇવ=તૈવ.

જો અ કે આ ની પછી ઓ કે ઔ આવે તો બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. તેથી અ+ઔ=ઔ. અ+ઔ ઔ. આ +ઔ=ઔ. આ+ઔ=ઔ.

દાખલા:—વન+ઓપયિઃ=વનૌપયિઃ, નૃપ+ઔ=નૃપૌ.

જો અ કે આની પછી અ કે આ આવે તો બંનેને બદલે આ મુકાય છે. જેમકે અ+અસ્તિ=અસ્તિ, ન+આશસે=નાશસે. શરણ+આગતઃ=શરણાગતઃ, વિશ્વ+આધારઃ=વિશ્વાધારઃ.

જો ઈ કે ઈ ની પછી ઈ કે ઈ આવે તો બંનેને બદલે ઈ મુકાય છે. જેમકે પરિ+ઈક્ષે+પરીક્ષે, ગિરિ+ઈશઃ=ગિરીશઃ.

જો ઉ કે ઉની પછી ઉ કે ઊ આવે તો બંનેને બદલે ઊ મુકાય છે. જેમકે આસનેષુ+ઉપવિશન્તિ = આસનેષૂપવિશન્તિ, માનુ+ઉદયઃ=માનૂદયઃ.

જો ઋ કે ઋની પછી ઋ કે ઋ આવે તો બંનેને બદલે ઋ મુકાય છે, જેમકે હોતૃ+ઋકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્તૃ+ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ.

જો ૠ કે ૠની પછી ૠ આવે તો બંનેને બદલે ૠ દીર્ઘ મુકાય છે. જેમકે હોત્લૃ+લૃકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્તૃ+ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ.

જો ં કે ંની પછી ઈ કે ઈ આવે તો બંનેને બદલે ં મુકાય છે. જેમકે ફલ+ઈ=ફલે, દેવ+ઈશઃ=દેવેશઃ.

જો અ કે આની પછી ઉ કે ઊ આવે તો બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. જેમકે ગજ્ઞા+ઉદકમ્=ગજ્ઞા કમ્.

સંસ્કૃતમાં પ્રત્યયો એ જાતના છે. સુપ્ અને તિહ્, સુપ્ એ નામ, સર્વનામ તથા વિશેષણને લાગે છે અને તિહ્ એ ધાતુને લાગે છે. પ્રત્યયો લાગવાથી થયલા રૂપને પદ કહે છે. જેમકે નૃપઃ, અશ્વૌ, સર્વઃ, અન્યઃ, ગચ્છતિ, ચરતઃ, યજામિ વગેરે.

જે પદની અંદર અ કે આની પછી ઋ કે ઋ આવે તો બંનેને બદલે અર્ મુકાય છે, જેમકે પ્ર+ઋષમઃ=પ્રર્ષમઃ

જે અ કે આની પછી લૃ આવે તો બંનેને બદલે અલ્ મુકાય છે. જેમકે તવ+લ્લકારઃ=તવલ્કારઃ

Join by sandhi:—

પૂર્ણ+ઇન્દુ, પરમ+ઈશ્વર, જ્ઞાન+ઇન્દ્રિય, માગ્ય+ઉદય, હિત+ઉપદેશ, સૂર્ય+ઉદય.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને તેની પછી અ કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગ અને તેની પૂર્વતો અ બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. જેમકે રામઃ+અશ્વમ્=રામો અશ્વમ્, યોધઃ+અસિમ્=યોધોઅસિમ્, હસ્તઃ+અસ્યતિ=હસ્તોઅસ્યતિ, નૃપઃ+જયતિ=નૃપો જયતિ વક્ષઃ+ભિઃ=વક્ષોભિઃ

Join by sandhi:—નરઃ અસ્તિ; જનઃ ગચ્છતિ, મનુષ્યઃ વદતિ, વ્યાધયઃ નશ્યન્તિ and પુત્રઃ જનકઃ.

પદને અંતે ઇ કે ઓ આવે અને તેની પછી અ આવે તો તે અ પૂર્વના ઇ કે ઓ ને રૂપે થઇ જાય છે, એટલે ઇ+અ=ઈ, અને ઓ+અ=ઓ. આ અ ને સ્થાને ધણું ખરું અવગ્રહ મુકાય છે. જેમકે રામો+અશ્વમ્=રામોઽશ્વમ્ અથવા રામોશ્વમ્, કૌશિકો+અસ્મિ=કૌશિકોઽસ્મિ અથવા કૌશિકોસ્મિ, ને+અતિ=નયતિ, એમાં ઇ પદને અંતે નથી માટે અ ઇ માં મળી ગયો નહીં.

વિસર્ગની પૂર્વે આ હોય અને તેની પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે જેમકે જનાઃ + વદન્તિ = જના વદન્તિ, અશ્વાઃ ઉત્પન્તિ=અશ્વા ઉત્પન્તિ, માઃ+ભિઃ=માંભિઃ

Join by sandhi:—

નરાઃ અટન્તિ, નૃપાઃ ઇચ્છન્તિ, મિધ્વુકાઃ વદન્તિ, મુર્ખાઃ જલ્પન્તિ, વિહગાઃ હ્યન્તે, શિષ્યાઃ નમન્તિ.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને પછી અ શિવાયનો સ્વર આવે તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે. જેમકે કવયઃ+ઋષીન્=કવય ઋષીન્, ધર્મઃ+ઉપદિશ્યતે=ધર્મઉપદિશ્યતે.

Join by sandhi:—

પુરુષઃ આધારઃ, નરઃ ઇચ્છતિ, જનઃ ઉઙ્છતિ, જીવઃ ઋઙ્છતિ, નૃપઃ ઇધતે, કુમારઃ ઓદનમ્.

વિસર્ગનો લોપ થવાથી એ સ્વર સાથે આવે તો તેમની સંધિ થતી નથી. જેમકે અશ્વા ઉત્પતન્તિ, નૃપા ઉપહારૈઃ ।

Join by sandhi:—

મનુષ્યઃ આસ્તે, ધર્મઃ ઇહ, દેવાઃ અત્ર, હરઃ ઋષિઃ, નૃપાઃ આદિશન્તિ, નરાઃ ઇધન્તે,

એકજ પદમાં ઋ ર કે ષ ની પછી તરતજ ન્ આવે તો તે ન્ નો ણ થાય છે. જેમકે મૃન્+મય=મૃણમય, દીર્+ન=દીર્ણ, સિષ્+નેહ=સિષ્ણેહ.

એ ઋ ર કે ષ અને ન્ ની વચ્ચે સ્વર, લ્ શિવાયના અર્ધ-સ્વર, કંઠસ્થાની, ઓઞ્ઠસ્થાની અને હ્ એમાંનો એક કે વધારે આવે તોપણ ન્ નો ણ થાય છે. જેમકે ગૃહાનિ ગૃહાણિ, વારિના=વારિણા, ઇન્દ્રાની=ઇન્દ્રાણો, નૃપેન=નૃપેણ, ગુરુનામ=ગુરુણામ, બહુના, કાયેન આ શબ્દમાં ઋ, ર કે ષ કેાઇ પણ નથી માટે ન્ નો ણ થાય નહીં. પરંતુ એમાં ર કે ષ પણ ર અને ન્ ની વચ્ચે આવેલા ણ અને હ્ એમાંનો ણ વચ્ચે આવી શકે એવો નથી.

શબ્દની છેડેના ન્ નો અથવા પદમાં ન્ ની પછી ત્, થ્, દ્, કે ઙ્ આવે તો તે ન્ નો ણ થતો નથી. દાખલા:—

1. પૃ+ના+મિ=પૃણામિ, વૃ+ના=મિ, વૃણામિ, નૃ+નામ=

નૃણામ્, ગન્તૃ+નૃ+ઇ=ગન્તૃણિ, આ શબ્દોમાં એકજ પદમાં ઋ અથવા ઋ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

૨ તીર્+ન=તીર્ણ, પૂર્+ન=પૂર્ણ, જીર્+ન=જીર્ણ. આમાં એક જ શબ્દમાં ર પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

૩ કૃષ્+ન કૃષ્ણ, તૃષ્+ના તૃષ્ણા આ શબ્દોમાં એકજ પદમાં ષ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

૪ નૃપેન=નૃ+ઋ+પ્+અ+નૃ+અ=નૃપેણ. આમાં ઋ અને નૂની વચ્ચે પ્+અ, પ્ વર્ગનો અક્ષર અને સ્વર અ આવેલા છે તે આત્રી શકે એવા છે.

ગૃહાનિ=ગ+ઋ+હ+આ+નૃ+ઇ=ગૃહાણિ. આમાં ઋ અને નૂની વચ્ચે હ અને આ એ આવી શકે એવા અક્ષરો છે. રામેણ=ર+આ+મ્+અ+નૃ+અ=રામેણ આમાં ર અને મૂ ની વચ્ચે એ સ્વર અને એક પ વર્ગનો વ્યંજન આવેલા છે. સુરભિ+ના=સુરભિના, ઋષિ+ના=ઋષિના, સર્વા+નિ=સર્વાણિ.

૫ બહુના, કાયેન, ફલેન, લઘુના અને બન્ધુના આ શબ્દોમાં નૂ છે પણ તેની પહેલાં ઋ ર કે ષ નથી, તેથી નૂનો જ થયો નથી.

૬ પર્ણેન, રાક્ષસેન, કૃષીવલેન, અરણ્યાનિ, ગચ્છન્તિ, ચલન્તિ, વન્દન્તે, વિન્દન્તે નૃપાન્, ગુરુન્ આ શબ્દોમાં નૂ નો જ થયો નથી. તેનાં કારણો ઉપરના નિયમમાંથી શોધી કાઢો.

૭ હે પિતર નમઃ ॥ પુનર+નયતિ ॥ આમાં ર અને નૂ જુદા જુદા પદમાં છે તેથી નૂ નો જ થયો નથી. પણ પરિ+નયતિ=પરિણયતિ અને પ્ર+નમતિ=પ્રણમતિ આમાં નૂ નો જ થયો છે, કારણ કે પરિ અને પ્ર એ ઉપસર્ગો લાગવાથી પદ તો એકજ રહે છે.

Indeclinable. જેમનાં રૂપ ન લેવશ્ય તે શબ્દો-અવ્યયો, જેમકે ન, વિના, સ્વાતિ, નમઃ, પ્ર, પરા વિગેરે.

સૂ અથવા વિસર્ગની પૂર્વે અ કે આ શિવાયનો સ્વર આવે અને તેની પછી સ્વર કે ધોષ વ્યંજન આવે તો તેનો ર થાય છે.

જેમકે નૃપતિઃ યજતિ=નૃપતિર્યજતિ, નૃપતિઃ અરીન્=નૃપતિરરીન્.
 વારયોઃ યુદ્ધમ્=વીરયોર્યુદ્ધમ્.

join by sandhi:—

કવિઃવર્ણયતિ, રત્નૈઃભૂષયતિ, યતિઃ અરણ્યમ્, શીર્ષૈઃ
 મારાન્, મુહુસ્+મુહુસ્, બહિસ્+ગચ્છતિ, નિસ્+આચાર, દુસ્+
 આચાર, પત્તિભિઃ ગચ્છતિ.

ર ની પછી ર આવે તો આગલો ર ઉડી જાય છે, અને તેની
 પૂર્વે હ્રસ્વ અ, ઇ કે ઉ હોય તો હાંવ થાય છે. ધૂર્જટિર્-રક્ષાતિ=
 ધૂર્જટી રક્ષતિ, હરિર્ રાશન્=હરીરાશન્, બાલકૈર, રમતે=
 બાલકૈ રમતે, પુનર્+રમતે=પુના રમતે.

વિસર્ગની પછી શ્ ષ્ સ્ આવે અને તેની પછી અથવા
 વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે અથવા તેને બદલે શ્ ષ
 કે સ્ અનુક્રમે મુકાય છે. જેમકે ઋષયઃ શામ્યન્તિ=ઋષયઃ
 શામ્યન્તિ અથવા ઋષયશ્શામ્યન્તિ, ચન્દ્રમ્+સુ=ચન્દ્રમ્:સુ
 અથવા ચન્દ્રમસ્.

વિસર્ગની પછી શ્ ષ્ કે સ્ આવે અને તેની પછી કોઈ અથવા
 વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ ઉડી જાય છે અથવા કાયમ રહે છે અથવા
 તેની પછી શ્ હોય તો વિસર્ગને સ્થાને શ્ મુકાય છે, ષ્ હોય તો
 ષ્ મુકાય છે અને સ્ હોય તો સ્ મુકાય છે. જેમકે જલબિન્દુઃ
 શચ્યોતતિ=જલબિન્દુ શચ્યોતતિ, જલબિન્ :શ્યોતતિ, જલબિન્દુ-
 શ્ચ્યોતતિ. બાલઃસ્પૃહયતિ=બાલસ્પૃહયતિ, બાલઃસ્પૃહયતિ બાલ-
 સ્પૃહયાતે. દળ્ડૈસ્તેનમ્=દળ્ડૈસ્તેનમ્, દળ્ડૈસ્તેનમ્, દળ્ડૈસ્તે-
 નમ્, શિરોભિઃ સ્તૃણાતિ=શિરોભિ સ્તૃણાતિ, શિરોભિઃસ્તૃણાતિ,
 શિરોભિસ્સ્તૃણાતિ. રામઃસ્થાતા=રામસ્થાતા, રામઃ સ્થાતા.
 રામસ્થાતા.

પદને અન્તે=પદાન્ત.

પ્રશાન્ શબ્દ શિવાયના પદાન્ત નૂ ની પછી ચ્ છ, ટ ટ, ત્ કે થ્ આવે તો આગલા નૂ ને બદલે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ મુકાય છે. જેમકે બિડાલાન્+તાડયતિ=બિડાલાં: તાડયતિ, પણ પ્રશાન્+તનોતિ = પ્રશાન્તનોતિ.

વિસર્ગની પછી ચ્ કે છ આવે તો તે વિસર્ગને બદલે શ મુકાય છે. જેમકે પ્રકાશ: +ચ્ચન્ડ=પ્રકાશશ્ચન્ડ:

વિસર્ગની પછી ટ કે ટ આવે તો વિસર્ગને બદલે ષ મુકાય છે. જેમકે બાલ: ટીકતે=બાલોકતે

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ્ આવે અને તેની પછી શ, ષ કે સ્ ન હોય તો વિસર્ગને બદલે સ્ મુકાય છે. જેમ કે બિડાલાં: તાડયતિ=બિડાલાંસ્તાડયતિ વ્યાધિ: તુદતિ=વ્યાધિસ્તુદતિ.

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ્ આવે અને તે ત્ કે થ્ ની પછી શ ષ કે સ્ હોય તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે. જેમ કે ક:ત્સર:

વિસર્ગની પછી ક્, ખ્, પ્, કે ફ આવે તો ધાણું ખરું વિસર્ગ કાયમ રહે છે. નર: પતતિ, જન: સ્થનતિ, વ્યાધિ: પીડયતિ, શિશુ: ક્રામતિ, વૃક્ષ: ફલતિ, વ્યાધિ: શિષુ: આ શબ્દોમાં વિસર્ગ પ્રત્યયના સ્ ને બદલે આવેલો છે.

પણ પ્રત્યયને ન લગતા વિસર્ગની પૂર્વે હ્રસ્વ ટ કે ડ આવ્યો હોય અને તેની પછી ક્, ખ્, પ્, કે આવે તો તે વિસર્ગનો ષ થાય છે. જેમકે નિસ્+કારણમ્=નિષ્કારણમ્, દુસ્+કાલ: =દુષ્કાલ:, નિસ્+ફલમ્=નિષ્ફલમ્, નિસ્+પીડન: =નિષ્પીડન:, દુસ્+પૂર: =દુષ્પૂર:

વાક્યો.

નૃપ: જયતિ । રાજા જીતે છે. A king conquers.

અશ્વૌ ઉત્તત: બે ધોડા કુદે છે. Two horses jump.

જના: વદન્તિ: । માણસો બોલે છે. Men speak.

બાલ રુદ્ધ્યાતે: બાળક ઇચ્છે છે. A child desires,

ગૃહાણિ રક્ષન્તિ । ઘરો રક્ષણુ કરે છે. Houses protect.
 નેત્રે પદ્યતઃ । બે આંખ જુએ છે. Two eyes see.
 મેઘઃ સિન્ધતિ । વાદળુ છાંટે છે. Cloud sprinkles.
 બુદ્ધૌ મુન્નતઃ । બે ડાહ્યા માણસ છોડે છે. Two wise men release.
 પવનઃ હરતિ । વાયુ લઇ જાય છે. The wind carries away.
 સુખમ પ્રીણયતિ । સુખ પ્રસન્ન કરે છે. Happiness pleases.
 જીવઃ મુહ્યતિ । પ્રાણી મુર્ચ્છા ખાય છે. The animal faints.
 હસ્તૌ હરતઃ । બે હાથ લઇ જાય છે. Two hands take away.
 મુખાનિ દ્રવન્તિ । મોંઢાં ગળે છે. Mouths water.
 દુઃખમ પીડયતિ । દુઃખ પીડે છે. Misery gives pain.
 રામઃ પૂજયતિ । રામ પૂજન કરે છે. Rama worships.
 પુત્રૌ તુષ્યતઃ । બે છોકરા સંતોષ પામે છે. Two sons are satisfied.
 જલમ શુષ્યતિ । પાણી સુકાય છે. Water dries.
 મૂર્ખૌ કુપ્યત । બે મૂર્ખ ક્રોધે ભરાય છે. Two fools become angry.
 કૂર્મઃ સરતિ । કાચબો હાલે છે. A tortoise moves.
 ફલે પતતઃ । બે ફળ પડે છે. Two fruits fall.
 ધનમ નશ્યતિ । પૈસો નાશ પામે છે. Wealth perishes.
 નરાઃ ગચ્છન્તિ । મનુષ્યો જાય છે. Men go.
 કમલે નૃત્યતઃ । બે કમળો ઝોલ્યા ખાય છે. Two lotuses dance.
 મિત્રાણિ કથયન્તિ । મિત્રો કહે છે. Friends tell.
 સૂદઃ વિશતિ । રસોઇઓ પેસે છે. A cook enters.
 સમુદ્રઃ શામ્યતિ । દરિયો શાંત છે. The sea is calm.

રાજાઓ રક્ષણુ કરે છે. નૃપાઃ રક્ષન્તિ । નૃપારક્ષન્તિ ।
 બે છોકરાં ગળડે છે. બાલૌ લલ્પન્તઃ ।

છોકરો રાજ કરે છે. પુત્ર:પ્રીણયતિ ।

ઘોડા ખડુક ખડુક દોડે છે. અશ્વા: ઉત્પતન્તિ । અશ્વા ઉત્પતન્તિ.

પવનો લઇ જાય છે. પવના: વહન્તિ । પવના વહન્તિ ।

ધનુષ સર્જે છે. ઈશ્વર: રજતિ ।

ઝાડો ઉગે છે. વૃક્ષા: રોહન્તિ । વૃક્ષા રોહન્તિ ।

બે કાચખા સરે છે. કૂર્મૌ સરત: ।

પ્રાણીઓ નાશ પામે છે. જીવા: નશ્યન્તિ । જીવા નશ્યન્તિ

હાથ ફેંકે છે. હસ્ત: અસ્યતિ । હસ્તોઽસ્યતિ

દેવતા બાળે છે. અગ્નિ: દહતિ । અગ્નિર્દહતિ ।

આંખ ફરકે છે. નેત્રમ્ સ્ફુરતિ । નેત્રં સ્ફુરતિ ।

બે સમુદ્ર ઉછળે છે. સમુદ્રૌ ક્ષુભ્યત: ।

ડાહો પુરૂષ શાંત છે. બુધ: શામ્યતિ । બુધશ્શામ્યતિ ।

મૂર્ખાઓ બબડે છે. મૂર્ખા: જલ્પન્તિ । મૂર્ખા જલ્પન્તિ ।

મિત્ર પૂછે છે. મિત્રમ્ પૃચ્છતિ । મિત્રં પૃચ્છતિ ।

પાંદડાં પડે છે. પર્ણાનિ પતન્તિ ।

હૈયું ઠરે છે. હૃદયમ્ તુષ્યતિ । હૃદયં તુષ્યતિ ।

રસોધ્યાઓ રાંધે છે. સૂદા: પચન્તિ ।

લોકો નિંદે છે. જના: નિન્દન્તિ । જના નિન્દન્તિ ।

માણસ કહે છે. જન: શંસતિ । જનશ્શંસતિ ।

કમળ શાલાવે છે. કમલમ્ ભૂષયતિ । કમલં ભૂષયતિ ।

મહેડું બોલે છે. મુક્ષમ્ વદતિ । મુક્ષં વદતિ ।

ઉદધિ: ક્ષુભ્યતિ । મહાસાગર ઉછળે છે. The ocean is agitated.

કપય: ક્ષિપન્તિ । વાંદરાં ફેંકે છે. Monkeys throw.

ઋષી દ્વિચિન્તયન્ત: । બે ઋષિ ચિંતન કરે છે. Two sages think.

અરિ: પીડયાતિ । શત્રુ પીડે છે. An enemy gives pain.

પાણી હરતઃ । બે હાથ લઇ જાય છે. Two hands take away.
 નૃપતિઃ યજતિ । રાજા પૂજન કરે છે. The king worships.
 વારીણિ છુપ્યન્તિ । જળ સુકાય છે. Waters dry.
 અગ્નિઃ દહતિ । દેવતા બાળે છે. Fire burns.
 કવયઃ શંસન્તિ । કવિઓ વખાણે છે. Poets praise.
 વારિ ન અસ્તિ । પાણી નથી. There is no water.
 ગિરિઃ વહતિ । પર્વત ધારણ કરે છે. A mountain bears.
 વ્યાધયઃ નશ્યન્તિ । રોગો નાશ પામે છે. Diseases perish.
 પવિઃ પતતિ । ઇન્દ્રનું વજ્ર પડે છે. Indra's thunderbolt falls.
 અસયઃ પતન્તિ । તરવારો પડે છે. Swords fall.
 યતી ચિન્તયતઃ । બે યોગી ચિંતવે છે. Two ascetics think.

શિવ રક્ષે છે. ધૂર્જટિઃ રક્ષતિ । ધૂર્જટી રક્ષતિ ।
 ઋષિઓ શાંત હોય છે. ઋષયઃ શામ્યન્તિ । ઋષયઃશામ્યન્તિ ।
 નાનરો દોડે છે. કપયઃધાવન્તિ । કપયો ધાવન્તિ ।
 કવિ વર્ણે છે. કવિઃ વર્ણયતિ । કવિર્વર્ણયતિ ।
 રાજાઓ દોરવે છે. નૃપતયઃ નયન્તિ । નૃપતયો નયન્તિ ।
 બે અગ્નિ શાંત થાય છે. અગ્ની શામ્યતઃ ।
 વ્યાધિ પીડે છે. વ્યાધિઃ તુદતિ । વ્યાધિસ્તુદતિ ।
 યોગિઓ ઈચ્છતા નથી. યતયઃ ન સ્પૃહયન્તિ । યતયો ન સ્પૃહયન્તિ ।
 તરવાર પડે છે. અસિઃ પતતિ ।
 બે શત્રુઓ જીતે છે. અરી જયતઃ ।
 હરિ ક્રોધે ભરાય છે. હરિઃ ક્રુપ્યતિ ।
 હાથ છાંટે છે. પાણિઃ સિન્ધતિ ।
 પર્વત ઉભો છે. પર્વતઃ તિષ્ઠતિ । પર્વતતિષ્ઠતિ ।

પાઠ ૬ ઠો.

નિયમો.

ગતિવાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે સ્થાન તરફ ગતિ થાય છે તેના નામની બીજી અને કોઈક વખતે ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે ગામમાં જાય છે ગ્રામે નહીં પણ ગ્રામં ગચ્છતિ, તેજ પ્રમાણે ગ્રામેષુ નહીં પણ ગ્રામાન્ અટતિ, ગ્રામયોઃ નહીં પણ ગ્રામૌ વિશામઃ.

જો ઇ કે ઈ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઇ કે ઈ ને બદલે ય મુકાય છે. જેમકે તૃણાનિ+અત્તિ=તૃણાન્યત્તિ, અત્તિ+અશ્વઃ=અત્યશ્વઃ, ઇતિ+ઉચ્યતે=ઇત્યુચ્યતે, પ્રતિ+ઉત્તર=પ્રત્યુત્તર.

જો ઉ કે ઊ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઉ કે ઊ ને બદલે, વ મુકાય છે. જેમકે કે મધુ+અરિ=મધ્વરિઃ, વસુ+ઈશ્વર=વસ્વીશ્વર.

જો ઋ કે ઋ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઋ કે ઋ ને બદલે ર મુકાય છે. જેમકે ધાતૃ+અંશઃ=ધાત્રંશઃ, પિત્રુ+આજ્ઞા=પિત્રાજ્ઞા.

જો લૃ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો લૃ ને બદલે લ્ મુકાય છે. જેમકે લૃ+આકૃતિઃ=લાકૃતિઃ, ગમ્લૃ+અ=ગમ્લે.

ઇ+આ=યા

ઉ+ઋ=ઠ્

ઋ+ઇ=રિ

ઇ+એ=ઐ

ઉ+અ=ઁ

ઋ+ઉ=રુ

ઉ+ઈ=વિ

ઋ+આ=રા

લૃ+અ=લે

Join by sandhi:—

ઇતિ+ઉચ્યતે. વારિ+ઉદધિઃ, જગતિ+અધર્મઃ, ગુરુ+ઓસ્ર, ધેનુ+આસ્ર, વધૂ+એ, માતૃ+ઓસ્ર, સ્રાતૃ+આ, ગમ્લૃ+અ, શ્વશ્રૂ+આસ્ર, શક્તૃ+ઓસ્ર.

જો સ્ત્ર ની પછી શ ચ્ છ જ્ ણ્ કે ઞ આવે તો સ્ત્ર ને બદલે શ્ મુકાય છે. જો ત્ ની પછી એવો અક્ષર આવે તો ત્

ને બદલે ચ્ મુકાય છે. દ્ ની પછી આવે તો દ્ ને બદલે જ્ મુકાય છે. અને પદની અંદરના ન્ ની પછી આવે તો ન્ ને બદલે ઞ્ મુકાય છે. પદાન્ત ન્ ની પછી શ્ જ્, ઙ્ કે ઞ આવે તો તે ન્ ને બદલે ઞ્ મુકાય છે, પણ પદાન્ત ન્ ની પછી ચ્ કે છ આવે ત્યારે તો તેનો અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ મુકાય છે. જેમકે હવિર+ચયઃ=હવિશ્ચયઃ, સમુદ્રાત્+ચન્દ્રઃ=સમુદ્રાચ્ચન્દ્રઃ, પ્રાસાદાદ્+જનમ્=પ્રાસાદાજ્જનમ્, અરીન્ + જયતિ=અરીઞ્જયતિ, નૃપાન્ શંસન્તિ=નૃપાઞ્ શંસન્તિ, તન્+ચ્=તઞ્ચ્, પણ રૂપકાન્+ચિનોતિ=રૂપકાંશ્ચિનોતિ કારણ કે રૂપકાન્ નો ન્ પદાન્ત છે.

જો સ્ ની પછી પ્ કે દ્ આવે તો સ્ ને બદલે ષ્ મુકાય છે, જો ત્ ની પછી ટ્, ઠ્, ડ્, દ્, કે ણ્ એમાંનો કોઈ આવે તો ત્ ને બદલે દ્ મુકાય છે, એજ પ્રમાણે દ્ ધ્ કે ન્ ની પછી આવે તો દ્ ને માટે ઙ્, ધ્ ને માટે ઢ્ અને પદની અંદરના ન્ ને માટે ણ્ મુકાય છે. પદાન્ત ન્ ની પછી ઙ્, દ્ કે ણ આવે તો તે ન્ ને બદલે ણ્ મુકાય છે પણ જ્યારે દ્ કે ઠ આવે ત્યારે તો અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ થાય છે.

જેમકે રામસ્+ષ્ઠઃ=રામષ્ષ્ઠઃ, તત્ + ટીકા=તટીકા ચક્રિન્+ઢૌકસે=ચક્રિઢ્ઢૌકસે, રામસ્ + ટીકતે=રામ ાકતે Rama moves, તત્+ટીકા=તટીકા, મરુત્+ડયતે=મરુઢ્ડયતે આમાં ત્ નો દ્ આ નિયમથી થયો છે, તેનો ઙ્ કરવાનો નિયમ આગળ આવશે. ઉદ્+ડયતે=ઉઙ્+ડયતે, જનાન્+ટીકતે=જનાં ાકતે.

• જો ષ્ ની પછી ત્ આવે તો તે ત્ ને બદલે દ્ મુકાય છે અને થ આવે તો તે થ ને બદલે ઠ્ મુકાય છે. દ્વેષ્+તિ=દ્વેષ્+ટિ=દ્વેષ્ટિ. દ્વિષ્+થઃ=દ્વિષ્+થઃ=દ્વિષ્ઠઃ, સંતોષ્+તુમ્=સંતોષ્ + ટુમ્=સંતોષ્ટુમ્.

શબ્દના પેટામાં દ્ વર્ગના અક્ષરો પછી ત્ વર્ગના અક્ષરો આવે તો તે ત્ વર્ગના અક્ષરો બદલાઈને દ્ વર્ગના અક્ષરો થાય છે. એટલે

ત્ર ને બદલે દ્ર, થ ને બદલે ઢ, ઢ ને બદલે ઙ, ઘ ને બદલે ઙ્ઞ
અને ત્ર ને બદલે ણ મુકાય છે. જેમકે ર્દ્ર+તે=ર્દ્રે લિદ્+ધિ=
લિદ્+દિ.

પદાન્ત ટ વર્ગના અક્ષરો પછી નામ્, નવતિ અને નગરી
આવે તો તેના અનુક્રમે જામ્, જવતિ અને જગરી થાય છે. ષણ્=
નામ્=ષણામ્, ષણ્+જવતિ=ષણ્જવતિ ષણ્+નગર્યઃ=ષણ્જગર્યઃ

દ્વિવચનના નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે ર્દ્ ઝ કે જ આવે
અને તેની પછી કોઈ બીજો સ્વર આવે તો તે બે સ્વરોની સંધિ
થતી નથી. જેમકે:—

ગિરી two mountains + આરોહન્તિ=ગિરી આરોહન્તિ.

યતી two ascetics + અરણ્યં ગच्छन्तः =યતી અરણ્યં
ગच्छન્તઃ

દ્વૃષ્ two arrows+અસ્યતિ=દ્વૃષ્ અસ્યતિ

ફલે two fruits + અઘેતે=ફલે અઘેતે.

જનૌ વન્દેતે (two men salute)+અરીન્=જનૌ વન્દેતે
અરીન્. પણ ગૃહે+અનલોડસ્તિ=ગૃહેનલોસ્તિ. ગૃહે=ઘરમાં.

સ્પૃહ ની સાથે ઇચ્છેલા પદાર્થની ચોથી વિભક્તિ આવે છે.
જેમ કે મણિભ્યઃ સ્પૃહયતિ.

વાક્યો.

ઈશ્વરમ્ જનઃ પૂજયતિ । ઈશ્વરને મનુષ્ય પૂજે છે. The man
worships God.

નૃપઃ શઠાન્ દણ્ડયતિ । રાજા હુમ્મયાઓને શિક્ષા કરે છે. The
king punishes rogues.

રામઃ અશ્વમ્ આરોહતિ । રામ ઘોડે ચઢે છે Rama mounts
a horse.

व्याघ्रः मांसम् अन्नं । वाघ માંસ ખાય છે. A tiger eats flesh.

हरिः हस्तौ क्षालयति । હરિ બે હાથ ધુએ છે. Hari washes off his two hands.

योधः शरान् क्षिपति । યોદ્ધો આણે ફેંકે છે. A warrior throws arrows.

धनम् लुभ्यति । તે ધનનો લે.લ કરે છે. He covets wealth.

स्तेनः धान्यम् चोरयति । ચોર અનાજ ચોરે છે. A thief steals corn.

नगरम् गच्छामि । હું નગરમાં જઈ છું. I go to a town.

पापम् वदसि । તું પાપ વદે છે. Thou speakest sin.

स्मरसि मित्राणि । તું મિત્રોને સંભારે છે. Thou rememberest friends.

बुधः मोक्षम् इच्छति । ડહો માણસ મોક્ષને ઇચ્છે છે. A wise man wishes absolution.

व्याधयः नरान् पीडयन्ति । રોગો માણસોને પીડે છે. Diseases give pain to men.

जलम् पिबथ । તમે પાણી પીઓ છે. You drink water.

कविः बुधौ शंसति । કવિ બે ડહા માણસોને વખાણે છે. A poet praises two wise men.

पुत्रः जनकम् सान्त्वयति । છોકરો આપને શાંત કરે છે. A son appeases father.

पुत्र. पुत्र नामना नरकमांथी तारे ते पुत्र.

पुस्तकम् मार्ग्यामि । હું પુસ્તક શોધું છું. I seek a book.

वणम् तोलयामः । સોનું તોળીએ છીએ. We weigh gold.

ग्रामान् अटायः । ગામેમાં અમે બે ભટકીએ છીએ.

We two wander through villages.

ફલે ભક્ષયામિ । હું બે ફળો ખાઉં છું. I eat two fruits.
 કમલાનિ પશ્યતિ તે કમળો જુએ છે. He sees lotuses.
 ભારમ્ વહતિ ફિકરઃ । નોકર બોળે લઈ જાય છે. A servant
 bears a burden.

પ્રજ્ઞાન્ વર્ણયન્તિ જનાઃ માણસો ગણ્યા પુરોને વર્ણવે છે. Men
 describe wise men.

વસ્ત્રે ત્યજતિ મૂર્ખઃ । મૂર્ખ બે વસ્ત્રોને છાડી દે છે. A fool
 abandons his two clothes.

વસ્ત્ર વસ્ત્ર to dress + વ્ર પ્રત્યય.

તૃણાનિ અન્તિ અશ્વઃ । ઘોડો ઘાસ ખાય છે. A horse eats
 blades of grass.

યતિઃ દેહમ્ મુચ્ચતિ યોગી દેહને ત્યજે છે. An ascetic leaves
 his body.

ચિડાલાન્ તાડયતિ પુરુષઃ માણસ બિડાડાને મારે છે. The
 man beats cats.

ગૃહમ્ પ્રવિષ્તામઃ । અમે ઘરમાં પ્રવેશીએ છીએ. We enter
 the house.

રામ વાધો જુએ છે. રામઃ વ્યાઘ્રાન્ પશ્યતિ । રામો વ્યાઘ્રાન્
 પશ્યતિ ।

ઘોડા ખમ્બનો લઈ જાય છે. અશ્વાઃ કોશમ્ વહન્તિ । અશ્વાઃ
 કોશં વહન્તિ ।

ગણો માણસ સ્વર્ગે ચડે છે. બુધઃ સ્વર્ગમ્ આરોહતિ । બુધઃ
 સ્વર્ગમારોહતિ ।

સિંહો હાથીઓને ખાય છે. સિંહાઃ ગજાન્ અદન્તિ । સિંહાઃ
 ગજનદન્તિ ।

તે ફળો ગણે છે. ફળાનિ ગણયતિ ।

યોગી વનમાં જાય છે. યતિઃ વનમ્ ગચ્છતિ । યતિર્વનંગચ્છતિ ।
યોદ્ધો યે બાણા ફેંકે છે. યોધઃ બાણૌ અસ્યતિ । યોધો
બાણાવચ્ચતિ ।

ધર્મર માણસોને રક્ષે છે. ઈશ્વરઃ જનાન્ રક્ષતિ । ઈશ્વરો જનાન્
રક્ષતિ ।

અમે યે ગામોમાં પેસીએ છીએ. ગ્રામૌ વિશામઃ ।

ગોકરો બાપને પ્રસન્ન કરે છે. પુત્રઃ જનકમ પ્રીણયતિ । પુત્રૌ
જનકં પ્રીણયતિ ।

માણસો કાચબા ખાય છે. પુરુષાઃ કૂર્માન્ અદન્તિ । પુરુષાઃ
કૂર્માનદન્તિ ।

વાંદરા ઝાડોપર ચઢે છે. કપયઃ વૃક્ષાન્ આરોહન્તિ । કપયો
વૃક્ષાનારોહન્તિ ।

તે ચાકરોને પૂછે છે. કિકરાન્ પુચ્છતિ ।

તેઓ પોતાના પગ ધુએ છે. પાદૌ or પાદાન્ ક્ષાલયન્તિ ।

યે મૂખાઓ ઝેર પીએ છે. મૂર્ખૌ વિષમ પિબતઃ । મૂર્ખૌ વિષં
પિબતઃ । (નાન્ or નૃપાસ્તેનાન્) દળ્ડયન્તિ ।

રાજાઓ ચેરને શિક્ષા કરે છે. નૃપાઃ સ્તેનાન્ (નૃપાસ્તે-

તેઓ પુસ્તકો રચે છે. પુસ્તકાનિ રચન્તિ ।

તમે ભાત ખાઓ છો. ઓદનમ્ અત્ય । ઓદનમત્ય ।

તેના મિત્રો રામને સંભારે છે. મિત્રાણિ રામમ્ સ્મરન્તિ । મિત્રાણિ
રામં સ્મરન્તિ ।

માણસો તેઓના રાજાને વખાણે છે. જનાઃ નૃપાન્ શંસન્તિ । જના
નૃપાન્ શંસન્તિ ।

અહીં માણસો લોકોને દોરાવે છે. પ્રજ્ઞાઃ જનાન્ નયન્તિ । પ્રજ્ઞા
જનાન્ નયન્તિ ।

હું સ્વત્ય સમજું છું. તત્ત્વમ્ બોધામિ । તત્ત્વં બોધામિ

વેદો ભૂચેને વખાણે છે. વેદાઃ સૂર્યમ્ શંસન્તિ । વેદાઃ સૂર્ય
શંસન્તિ ।

આપ પોતાનાં બે છોકરાંને બોલાવે છે. जनकः बालौ ह्वयति ।
जनक बालौ ह्वयति ।

મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણસોને નિંદે છે. मूर्खाः बुधान् निन्दन्ति ।
मूर्खा बुधान् निन्दन्ति ।

રાજા યોદ્ધાને કહે છે. नृपः योधम् वदति । नृपो योधंवदति

ચાચસઃ बलिम् भक्षयति । કાગડો બળિદાન ખાય છે. A crow
eats an oblation.

નૃપતિઃ अंरीन् जयति । રાજા દુશ્મનોને જિતે છે. A king
conquers his enemies.

હરિમ્ पीडयति व्याधिः । હરિને રોગ પીડે છે. Sickness
gives pain to Hari.

મેઘઃ वारि सिञ्चति વાદળું પાણી છાંટે છે. A cloud sprink-
les water.

કમલમ્ अलीन् प्रीणयति કમળ ભમરાને પ્રસન્ન કરે છે. A
lotus pleases bees.

રામઃ रविम् नमति રામ સૂર્યને નમે છે. Rama bows to
the sun.

પાણી પ્રક્ષાલયામઃ । અમે હાથ ધોઈએ છીએ. We wash
our hands.

અસીન્ वहन्ति योधाः । લડવૈયા તરવારો રાખે છે. Warriors
bear swords.

કપિમ્ मुञ्चामि । હું વાંદરાને છોડું છું. I leave a monkey.

વર્ણયન્ति कवयः । કવિઓ રાજાને વર્ણવે છે. Poets
describe the king.

મણિમ્ चोरचाति स्तेनः । ચોર રત્ન ચોરે છે. A thief steals
a jewel.

અધિપતિઃ કિંકરાઃ અનુસરન્તિ । સ્વામિયોને ચાકરો અનુસરે છે. Servants follow their masters.

ઉદયમ્ ગચ્છાવઃ । અમે બે મહાસાગર જઈએ છીએ. We two go to the ocean.

ઋષી નમામઃ । અમે બંને ઋષિને નમીએ છીએ. We bow to the two sages.

વ્યાઘ્રઃ કિરીન્ અન્તિ । વાઘ હુકરોને ખાય છે. A tiger devours boars

સારથીન્ આહ્વાયમઃ । અમે સારથિઓને બોલાવીએ છીએ. We call charioteers

ઈશ્વરં વિધિમ્ જયતિ । ઈશ્વર દેવને જિતે છે. (ઈશ્વર નસીબથી પડતાં સુખદુઃખને અટકાવે છે) God controls fate.

રાશિમ્ નયતઃ । તે બે જથ્થો લઈ જાય છે. They two carry a heap

બ્રીહીન્ ઉચ્છતિ મિશ્નુકઃ । જિખારી ચોખાના દાણા વીણે છે. A beggar gleans grains of rice.

ગિરી આરોહન્તિ । તેઓ બે પર્વતોપર ચઢે છે. They ascend the two mountains.

કવિમ્ જનઃ પૂજયાતિ । કવિને માણસ પૂજે છે. The man worships a poet.

યતિમ્ પૃચ્છન્તિ શિષ્યાઃ । શિષ્યો યોગિને પૂછે છે. Pupils ask an ascetic.

વ્યાધિમ્ ન ગણયમિ । વ્યાધિને હું ગણતો નથી I do not mind sickness.

અતિથીન્ પૂજયન્તિ બ્રાહ્મણાઃ । બ્રાહ્મણો અતિથિઓને પૂજે છે. Brahmanas worship guests.

કલીન્ ન અભિનન્દતિ ક્રુધઃ । ઝાલો માણસ કંકાસને આહતો નથી. A wise man does not like quarrels.

કવિઓ ઋષિઓને વખાણે છે. કવયઃ ઋષીન્ શંસન્તિ । કવયઃ
ઋષીઞ્ શંસન્તિ ।

રામ કવિઓને નમે છે. રામઃ કવીન્ નમતિ ।

યોગી પહાડપર જાય છે. યતિઃ ગિરિમ્ ગચ્છતિ । યતિ ગિરં
ગચ્છતિ ।

હું બે વાંદરાઓને મારું છું. કપી તાડયામિ ।

હરી જથ્થા આણે છે. હરિઃ રાશીન્ આનયતિ । હરી
રાશીનાનયતિ ।

તે હાથને અડકે છે. પાણિમ્ સ્પૃશતિ । પાણિં સ્પૃશતિ ।

ઔષધો રોગોને દૂર કરે છે. અગદાઃ વ્યાધીન્ અપનયન્તિ । અગદા
વ્યાધીનપયન્તિ ।

શિકારી બે કુછરોને જુએ છે. વ્યાધઃ કિરી પશ્યતિ ।

હરિ પોનાના શત્રુને મારે છે. હરિઃ અરિમ્ તાડયત્તે ।

હરિરરિં તડિયતિ ।

યોદ્ધો તલવાર ફેંકે છે. યોધઃ અસિમ્ અસ્યતિ । યોધોઽસિમ્ અસ્યતિ ।

હું રત્નોને ઇચ્છું છું. રત્નેભ્યઃ સ્પૃહયામિ, રત્નેભ્યસ્સ્પૃહ્યામિ

or રત્નેભ્ય સ્પૃહયામિ ।

તે સમુદ્રોપર બટકે છે. સમુદ્રાન્ અટતિ । સમુદ્રાનટતિ ।

માણસ અગ્નિમાં પેસે છે. જનઃ અગ્નિમ્ વિનાતિ । જનોઽગ્નિ
વિનાતિ ।

તે બે સારથીઓને પૂછે છે. સારથી પૃચ્છતિ ।

લોકો રાજાઓને રાજી કરે છે. જનાઃ નૃપાન્ પ્રીણયન્તિ । જના
નૃપાન્ પ્રીણયન્તિ ।

રાજાઓ પણ યોગિઓને નમે છે. નૃપાઃ અપિ યતીન્ નમન્તિ ।

નૃપા અપિ યતીન્ નમન્તિ ।

ધોડા પાણી પીએ છે. અશ્વાઃ જલમ્ પિબન્તિ । અશ્વા જલં પિબન્તિ ।

માણસો બલિદાન આપે છે. મનુષ્યાઃ બલીન્ યજ્ઞન્તિ । મનુષ્યા
બલીન્ યજ્ઞન્તિ ।

પાઠ ૭ મો.

નિયમો.

સહની સાથે છટ્ટીને બદલે ત્રીજી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે પુત્રોની સાથે પુત્રૈઃ સહ.

પદાન્ત અ કે આની પછી ઋ કે ઋ આવે તો તે બે સ્વરની સંધિ વિકલ્પે કરીને થાય છે અને તે વખતે આગલો સ્વર આ હોય તો અ થાય છે. જેમકે અર્ચ્યેણ + ઋષીમ્ = અર્ચ્યેણર્ષિમ્ અથવા અર્ચ્યેણ ઋષિમ્, બ્રહ્મા + ઋષિઃ = બ્રહ્મર્ષિઃ અથવા બ્રહ્મ ઋષિઃ, સમ્પન્ન + ઋષીણામ્ = સમ્પન્નર્ષીણામ્ અથવા સમ્પન્ન ઋષીણામ્, કૃષ્ણ + ઋદ્ધિઃ = કૃષ્ણર્દ્ધિઃ કૃષ્ણ ઋદ્ધિઃ

ઉપસર્ગને છેડે અ કે આ હોય અને હ્રસ્વ ઋ થી શરૂ થતો ધાતુ આવે તો અ કે આ અને ઋ ને બદલે આર્ જરૂર મૂકાય છે, પ્ર + ઋચ્છતિ = પ્રાચ્છતિ, ઉપ્ + ઋચ્છતિ = ઉપાચ્છતિ, આ + ઋચ્છતિ = આચ્છતિ. આ ઉપસર્ગ અને ધાતુ મળીને એકજ પદ થાય છે. તેથી જેમ બ્રહ્મા + ઋષિઃ = બ્રહ્મર્ષિઃ અને બ્રહ્મ ઋષિઃ વગેરે સમાસમાં વિકલ્પે કરીને બે સંધિ થઈ છે તેમ થતી નથી. સમાસનો ફરક શબ્દ 'પદ' છે. પણ ઉપસર્ગ છૂટો પદ નથી.

જ્યારે 'થી' પ્રત્યય કર્તા અથવા કરણ-સાધનને સૂચવે છે એટલે જ્યારે એનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of થી થાય છે ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામનું સંસ્કૃતમાં ત્રીજી વિભક્તિનું રૂપ વપરાય છે. જ્યારે થીનો અર્થ 'માંથી = from' જેવો થાય છે, ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમકે રામથી = રામેણ, લાકડીથી = લકડેન, બાણથી = બાણૈઃ, શહેરથી = શહેરમાંથી = નગરાત્, દરિયેથી = સર્વ દ્રાત્.

. શરીરના અંગની ખોડ સૂચવનાર વિશેષણ, ખોડવાળા અંગની ત્રીજી વિભક્તિ લે છે. જેમકે,

Blind of one eye नेत्रेण काणः (કાણે).

Deaf in one ear कर्णेन बधिरः (અહેરે).

Lame in one leg पादेन खञ्जः (લંગડો).

સંસ્કૃત ત્રીજી વિભક્તિનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of અથવા with થી થાય છે.

(આ પાઠથી જરૂર જણાય ત્યાં સંસ્કૃત વાક્યોના શબ્દોને ગુજરાતીમાં તરજુમો જે ક્રમમાં થાય તેમ ગોઠવ્યા છે.)

વાક્યો.

पुरुषः स्तेनम् दण्डेन ताडयति । માણસ ચોરને ઘાકડીથી મારે છે. The man beats a thief with a stick.

शरीरम् अलंकारैः भूषयति । શરીરને ધરેણાથી શણગારે છે. He adorns the body with ornaments. नाविकाः नदेन समुद्रम् प्रविशन्ति । ખલાસિઓ નદીથી સમુદ્રમાં પેસે છે. Sailors enter the sea by a river.

योधः बाणैः अरिम् जयति । યોદ્ધો બાણોવડે શત્રુને જીતે છે. A warrior conquers the enemy by arrows.

पादेन खञ्जः । પગે લંગડો. Lame by one foot.

हरिः पुत्रैः सह ग्रामम् गच्छति । હરિ છોકરાઓની સાથે ગામ જાય છે. Hari goes to a village with his sons.

चक्राभ्याम् रथः चलति । એ પૈડાંથી ગાડી ચાલે છે. The chariot moves by two wheels.

खट्वेनेन खनति । તે પાવડાથી ખોદે છે. He digs with a spade.

रामः अर्घ्येण नृपिम् पूजयति । રામ અર્ધ્ય વડે ઋષિને પૂજે છે. Rama worships the sage with materials of worship.

કવયઃ શ્લોકૈઃ નૃપમ્ વર્ણયન્તિ । કવિઓ શ્લોકોથી રાજાને વર્ણવે છે. Poets extol a king by verses.

વુધાઃ સુખેન જીવન્તિ । ડાહ્યા મનુષ્યો સુખથી જીવે છે. Wise men live with happiness.

જનઃ નેત્રાભ્યામ્ પશ્યતિ । માણસ બે આંખોથી જુએ છે. Man sees with two eyes.

વારિણા હસ્તૌ ક્ષાલયતિ । જળથી બે હાથ ધુએ છે. He washes his two hands with water.

પાણિભ્યામ્ શીર્ષમ્ સ્પૃશતિ । બંને હાથે માથાને અડકે છે. He touches his head with two hands.

સિંહઃ નંજૈઃ ગજાન્ દારયતિ । સિંહ નખોવતી હાથીઓને ફાડે છે. A lion tears elephants by means of nails.

અગ્નિના ગૃહમ્ દહતિ । દેવતાથી ઘરને બાળે છે. He burns the house by fire.

વુધઃ શાસ્ત્રૈઃ તત્ત્વમ્ અવગચ્છતિ । ડાહ્યો માણસ શાસ્ત્રોથી સત્ય જાણે છે. A wise man knows the truth by Shastras.

યોધઃ પત્તિભિઃ ગચ્છતિ । યોદ્ધો પાળાઓ સાથે જાય છે. A warrior goes with foot-soldiers.

બાલાઃ પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ । બાળકો પોતાના બે પગવતી દોડે છે. Children run with their feet.

પુણ્યેન હરિમ્ પશ્યતિ । પુણ્યવડે ઈશ્વરને જુએ છે. He sees God by merit,

હરિઃ રામં કરેણ આહ્વયતિ । હરિ રામને હાથવતી બોલાવે છે. Hari calls Rama by the hand.

રામઃ કપિભિઃ રાવણમ્ જયતિ । રામ વાંદરાવડે રાવણને જીતે છે. Rama conquers Ravana by the help of monkeys.

મોત્રેણ કૌશિકઃ અસ્મિ । મોત્રથી હું કુશના કુળનો છું. I am a descendant of Kusha by race.

જીવઃ દુઃખેન મુહ્યતિ । પ્રાણી દુઃખથી મોહ પામે છે. A man faints by misery.

ઇન્ધનૈઃ ઓદનમ્ પચતિ । બળતણથી ભાત રાંધે છે. He cooks rice by fuel.

રામ શરીરને જવાહીરથી શણગારે છે. રામઃ શરીરમ્ મણિભિઃ
રૂપયતિ । રામ શરીરં મણિભિર્મૂષયતિ ।

માણસ મ્હોડેથી બોલે છે. જનઃ મુખેન વદતિ । જનો મુખેન વદતિ ।
મનુષ્યે શરીરને અન્નવડે પોષે છે. મનુષ્યાઃ શરીરાણિ અન્નેન
પુષ્યન્તિ । મનુષ્યાઃ શરીરાણ્યન્નેન પુષ્યન્તિ ।

તેઓ માથે બોળ લઇ જાય છે. શીર્ષૈઃ મારાન્ વહન્તિ । શીર્ષ-
ભારાન્ વહન્તિ ।

હરિ પત્નોથી ઋષિને પ્રસન્ન કરે છે. હરિઃ યત્નૈઃ ઋષીમ્ પ્રીણયતિ ।
હરિર્યત્નૈર્ઋષિં પ્રીણયતિ ।

રાજા ભેટોથી પ્રસન્ન થાય છે. નૃપાઃ ઉપહારૈઃ તુષ્યન્તિ । નૃપા
ઉપાહારૈસ્તુ જાન્તિ ।

રથો સાંચાથી ચાલે છે. રથાઃ યન્ત્રૈઃ ચલન્તિ । રથા યન્ત્રૈશ્ચલન્તિ ।
બ્રાહ્મણો દેવને બે મંત્રોથી આવાહન કરે છે બ્રાહ્મણાઃ દેવમ્
સૂક્તાભ્યામ્ આહ્વયન્તિ । બ્રાહ્મણા દેવં સૂક્તાભ્યામાહ્વયન્તિ ।
વિધિ પ્રમાણે ઈશ્વરને પૂજે છે. વિધિના ઈશ્વરમ્ યજતિ । વિધિ-
નેશ્વરં યજતિ ।

રામને બે શ્લોકોથી પ્રાર્થે છે. રામમ્ શ્લોકાભ્યામ્ શંસતિ ।
રામં શ્લોકાભ્યાં શંસતિ ।

માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે. જનઃ અરિમ્ અસિના તાડયતિ ।
જનોઽસિનાસના તાડયતે ।

રામ સારથિ સાથે જાય છે. રામઃ સારથિસહ ગચ્છતિ ।
સરોવર કબજોથી શોભે છે. કાસારઃ કમલૈઃ વિરાજતિ । કાસારઃ
કમલૈર્વિરાજાતે ।

લોક ધણા જવાહિરથી પણ રાજ થતા નથી. જનાઃ પ્રભૂતૈઃ મણિભિઃ
અપિ ન તુષ્યન્તિ । જનાઃ પ્રભૂતૈર્મણિભિરપિ ન તુષ્યન્તિ ।

અમે રથે ગામ જમ્યે છીએ. રથેન ગ્રામમ્ ગચ્છામઃ । રથેન
ગ્રામં ગચ્છામઃ

દેવાને બલિઓથી પ્રસન્ન કરે છે. દેવાન્ બલિભિઃ પ્રીણયતિ । વાઘ
માંસ પર જીવે છે. વ્યાઘ્રઃ માંસેન જીવતિ । વ્યાઘ્રો માંસેન જીવતિ ।
તે મનથી ઇશ્વરને ચિંતવે છે. ચિન્તેન્. ઈશ્વરમ્ ચિન્તયતિ । ચિ-
ત્તેનેશ્વરં ચિન્તયતિ ।

ઈન્દ્ર વજ્રવતી પર્વતોને પ્રહારે છે. ઇન્દ્રઃ વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ ।
ઈન્દ્રો વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ । પર્વતાન્ ને બદલે પર્વતે
પણ થાય છે.

ઝાડ પાણીથી ઊગે છે. વૃક્ષાઃ જલેન રોહન્તિ । વૃક્ષા જલેન રોહન્તિ ।
વાંદરા ફળથી સંતોષ પામે છે. કપયઃ ફલૈઃ તુષ્યન્તિ । કપયઃ
ફલૈસ્તુષ્યન્તિ ।

વસંત વૃક્ષોને પાંદડાંથી શોભાવે છે. વસન્તઃ વૃક્ષાન્ પર્ણૈઃ ભૂષયતિ ।
વસન્તો વૃક્ષાન્ પર્ણૈર્ભૂષયતિ ।

તળાવો સૂર્યથી શોભાય છે. કાસારાઃ રવિણા શુષ્યન્તિ । કાસારા
રવિણા શુષ્યન્તિ ।

માથુ ભારથી નમી જાય છે. શીર્ષમ્ ભારેણ નમતિ । શીર્ષે ભા-
રેણ નમતિ ।

પાઠ ૮ મો.

નિયમો.

ક્રોધ, દ્રોહ, ईर्ष्या અને અસૂયાના વાચક ક્રિયાપદોની સાથે
જે મનુષ્ય અથવા વસ્તુપ્રતિ દ્રોહ વગેરે દર્શાવવામાં આવે છે તેની

ચોથી વિભક્તિ આવે છે; જેમકે તે હરિપર ક્રોધે ભરાય છે. હરયે કુપ્યતિ ।

દા (ચચ્છ) ની સાથે જેને અપાતું હોય તેની ચોથી વિભક્તિ આવે છે; જેમકે બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપું છું. બ્રાહ્મણેભ્યો નિષ્કાન્ ચચ્છામિ ।

ક	ખ	કે	ઘ	ની પછી કેઈ ધોષ	ક	ખ	કે	ઘ	ને બદલે ગૂ મૂકાય છે.
				વ્યંજન કે સ્વરથી શરૂ					
				થતા શબ્દ આવે તે।					

ચ	છ	કે	ઙ	„	„	ચ	છ	કે	ઙ	„	જ	„
ટ	ઠ	કે	ઢ	„	„	ટ	ઠ	કે	ઢ	„	ડ	„
ત	થ	કે	ધ	„	„	ત	થ	કે	ધ	„	દ	„
પ	ફ	કે	ભ	„	„	પ	ફ	કે	ભ	„	બ	„

(આમાં તૂ ને બદલે ટૂ થાય એવા દાખલા ઘણી વાર આવે છે.) જેમકે દોધ્+ધિ=દોગ્ધિ, આચ્+જ્ઞલૌ=આજ્ઞલૌ, સૃદ્+મ્યામ્=સૃદ્ધ્યામ્, ઉપાનધ્+મિઃ=ઉપાનદ્મિઃ, નગરાત્+આગચ્છતિ=નગરાદાગચ્છતિ, દ્વીપાત્+દ્વીપમ્=દ્વીપાદ્દ્વીપમ્ ગુપ્+મ્યામ્=ગુપ્તમ્યામ્.

પણ

મગવત્+આ=મગવતા	}	આ શબ્દોમાં આ, ઔ અંતે ઈ એ
મરુત્+ઔ=મરુતૌ		પ્રત્યયો છે પણ સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દો
જગત્+ઈ=જગતી		નથી માટે તૂ નો દૂ થયો નથી.

જેના પ્રતિ નમઃ અથવા સ્વસ્તિ બોલીએ તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દેવેભ્યો નમઃ, સ્વસ્તિ હરયે.

વિનાની સાથે છટ્ટી વિભક્તિને બદલે, બીજી, ત્રીજી કે પાંચમી વિભક્તિ આવે છે.

ધૃ ક્રિયાપદની સાથે જે પંસાનો માગનાર હોય તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે રામાય નિષ્કાન્ ધારયતિ ।

(૧) યાચ્, પચ્, દણ્ડ, પ્રચ્છ. અને જિ આટલા ધાતુઓને એ કર્મ આવે છે.

(૨) તેમજ ની, હ, કૃષ્ અને વહ આ ધાતુઓને પણ એ કર્મ આવે છે.

યાચ્ વગેરે ધાતુઓના સહભેદ ની, હ વગેરે ધાતુઓના સહભેદથી જુદી રીતે થાય છે તે માટે ૧૨ મા પાઠના સહભેદના નિયમોમાં નિયમ છે.

વાક્યો.

હરિઃ બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાન્ યચ્છતિ । હરિ બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપે છે. Hari gives niskas to Brahmanas.

મનુષ્યઃ ગ્રામાય ગચ્છતિ । માણસ ગામ જાય છે. The man goes to a village.

કલ્યાણાય હરિમ્ ભજતિ । કલ્યાણને માટે હરિને ભજે છે. He worships Vishnu (or Indra) for welfare.

ફલેભ્યઃ ગચ્છામિ । ફળો માટે જાઉં છું. I go for fruits.

હરયે નૃપતિઃ કુપ્યતિ । હરિપર રાજા ક્રોધે છે. A king becomes angry with Hari.

મોદકેભ્યઃ બાલઃ સ્પૃહયતિ । લાડુની આગક સ્પૃહા કરે છે. A child desires sweet balls.

નગરાત્ આગચ્છતિ । તે શહેરમાંથી આવે છે. He comes from the town.

અશ્વાત્ પતતિ । તે ઘોડા પરથી પડે છે. He falls from the horse.

અતિથિભ્યઃ અન્નમયચ્છતિ । પરોણાઓને અન્ન આપે છે. He gives food to guests.

તિલેભ્યઃ માષાન્ પ્રતિયચ્છતિ । તલને બદલે અડદ આપે છે.
He exchanges pulse for sesamum.

આચાર્યાઃ આસનેભ્યઃ ઉત્તિષ્ઠન્તિ । આચાર્યો આસનપરથી ઉઠે છે.
Preceptors get up from their seats.

વધાત્ વિના અરિઃ ન શામ્યતિ । માર્યા વિના શત્રુ શાંત થતો નથી.
The enemy is not calm without killing.

રવેઃ લોકઃ સુખમ્ અધિગચ્છતિ । સૂર્યથી લોક સુખને મેળવે છે.
The world obtains happiness from the sun.

નૃપઃ પ્રાસાદાત્ જનમ્ પશ્યતિ । રાગ્ન મહેલપરથી લોકને જુએ છે.
The king sees people from the palace.

શિષ્યાય શાસ્ત્રમ્ ઉપદિશતિ । તે શિષ્યને શાસ્ત્ર શિખવે છે.
He teaches science to his pupil.

કલિભ્યઃ દુઃખાનિ ઉદ્ભવન્તિ । કળ્યાથી દુઃખો ઉપજે છે.
Miseries are produced from quarrels.

ગજાઃ શિખરાત્ પતન્તિ । હાથીઓ શિખરપરથી પડે છે.
Elephants fall from the top.

સાર્થઃ દ્વીપાત્ દ્વીપમ્ અટાતિ । વ્યાપારીનું ટોળું બેટે બેટ ભટકે છે.
A caravan wanders from island to island.

રામઃ મૃત્યમ્ ક્રોધાત્ તાડયતિ । રામ આકરને ક્રોધથી મારે છે.
Rama beats the servant through anger.

નગરમ્ વનાત્ યોજનમ્ । શહેર જંગલથી આઠ માઈલ છે.
The town is eight miles from the forest.

દેવેભ્યઃ નમઃ । દેવાને પ્રણામ. Bow to gods.

સ્વસ્તિ હરયે । હરિને સ્વસ્તિ. હરિનું કલ્યાણ થાઓ. Fare it well with Hari.

વરાહાઃ પલ્લભેભ્યઃ ઉત્તિષ્ઠન્તિ । હુકરો ખાખોચીયાંમાંથી નિકળે છે.
Hogs rise from puddles.

વિનયઃ સુખાય ભવતિ । વિવેક સુખને માટે છે. વિનયથી સુખ થાય છે. Modesty leads to happiness.

હરિઃ રામાય નિષ્કાન્ ધારયતિ । હરિને રામનું નિષ્કાનું દેવું છે. Hari owes nishkas to Rama.

(હવેથી ઇંગ્રેજ વાક્યોનું સંસ્કૃત કરતી વખતે જેમાં સહેલી સંધિ થતી હોય તે વાક્યને સંધિસાથેજ આપીશું.)

રામ જન્મવામાટે ઘેર જાય છે. રામો ભોજનાય ગૃહં ગચ્છતિ ।

ઝાડપરથી ફળો પડે છે. વૃક્ષેભ્યઃ ફલાનિ પતન્તિ ।

હું જાયકોને પૈસા આપું છું. યાચકેભ્યો દ્રવ્યં યચ્છામિ ।

હરિને અશ્વપતિનું સોનું દેવું છે. હરિ અશ્વપતિને સો ધારે છે.

હરિઃ અશ્વપતયે શતમ્ ધારયતિ । હરિરશ્વપતયે શતં ધારયતિ ।

ડાહો માણસ મોક્ષમાટે ઇશ્વરને ભજે છે. પ્રજ્ઞઃ મોક્ષાય ईश्वरम्

યજતિ । પ્રજ્ઞો મોક્ષાયેશ્વરં યજતિ ।

સેનાપતિ સિપાઇઓને ગામેગામ લઈ જાય છે. સેનાપતિઃ સૈનિકાન્

ગ્રામાત્ ગ્રામમ્ નયતિ । સેનાપતિઃ સૈનિકાન્ ગ્રામાદ્ ગ્રામં

નયતિ ।

આત્મણો રાજાઓ કનેથી દ્રવ્ય મેળવે છે. બ્રાહ્મણા નૃપેભ્યો ધનમધિગચ્છન્તિ ।

પહાડ પરિવારથી બે કોશ પર છે. પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશૌ અસ્તિ ।

પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશાવસ્તિ ।

ક્રોશૌ (પહેલી વિભક્તિ) અથવા ક્રોશયોઃ (સાતમી વિભક્તિ)

નું આલે છે.

હરિ પુલોમાટે વાડીએ જાય છે. હરિઃ પુષ્પેભ્યઃ ઉદ્યાનમ્ ગચ્છતિ ।

હરિઃ પુષ્પેભ્ય ઉદ્યાનં ગચ્છતિ ।

દુઃખ પાપથી નિપજે છે. દુઃખં પાપાન્નશ્વતિ ।

દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકે છે. દેવાઃ પાપાન્ સ્વર્ગાત્ ક્ષિપન્તિ ।

રામ પોતાના કામથી ચુકે છે. રામઃ સ્વકૃત્યેભ્યઃ પ્રમાદ્યતિ ।

તે એ ઢગલામાંથી ચોખા આણે છે. રાશિભ્યાંતંદુલમાનયતિ ।
શિષ્યો આચાર્યોથી જ્ઞાન મેળવે છે. શિષ્યા આચાર્યેભ્યો
જ્ઞાનમધિગચ્છન્તિ ।

રાજા રાજ્યોને શત્રુઓથી રક્ષે છે. નૃપા રાજ્યાનિ અરિભ્યઃ રક્ષન્તિ ।
નૃપા રાજ્યાન્યરિભ્યો રક્ષન્તિ ।

રાજા ગાદીપરથી સેનાપતિને કહે છે. નૃપઃ આસનાત્ સેનાપતિં
કથયતિ ।

તે આળસમાંથી પગડું પણ ખસતો નથી. જાડ્યત્પદમપિ ન ચલતિ ।
તે વિનયથી મૂંગો બને છે. વિનયાત્ મૂકઃતિષ્ઠતિ ।

વિનયાઃ મૂકસ્તિષ્ઠતિ । વિનયાશ્ચૌનં ભજતિ ।

હું વાડીમાંથી પાછો આવું છું. ઉદ્યાનાત્ પ્રત્ય ગચ્છામિ ।

ખેડુતો અનાજ માટે ખેતર ખેડે છે. ગ્રામીણા ધાન્યાય ક્ષેત્રં કૃષન્તિ ।
છોકરો પિતાકનેથી પૈસો મેળવે છે. પુત્રોજનકાત્ નમધિગચ્છતિ ।

મૂર્ખા અજ્ઞાનને લીધે બચડે છે. મૂર્ખાઃ અજ્ઞાનાત્ જલ્પન્તિ ।
મૂર્ખા અજ્ઞાનાજ્જલ્પન્તિ ।

કુકરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે. વરાહાઃ કાસારાત્ જલમ
પિબન્તિ । વરાહાઃ કાસારાજ્જલં પિબન્તિ ।

આકાશમાંથી તારા ખરે છે. આકાશાત્ તારકાણિ પતન્તિ ।

કવિઓનું કલ્યાણ થાયો. સ્વસ્તિ કવિભ્યઃ ।

પાઠ ૬ મો.

પ્રિય dear તથા પશ્ચાત્ after ની સાથે જડી વિભક્તિ
આવે છે.

Rama is dear to Krishna. રામઃ કૃષ્ણસ્ય પ્રિયઃ ।

Govind is dear to Lakshmana. ગોવિન્દો લક્ષ્મ-
ણસ્ય પ્રિયઃ ।

After a day. दिवसस्य पश्चात्.

After a month. मासस्य पश्चात्.

After childhood, बाल्यस्य पश्चात्.

વાક્યો.

નૃપઃ નરાણામ્ પાલકઃ । રાજા માણસોનો પાળનાર છે King
is the protector of men.

મરુદ્રસ્ય જલમ્ લવણમ્ । દરિયાનું પાણી ખારું હોય છે. The
water of the sea is salt.

દેવસ્ય પ્રસાદેન જીવામિ । હું ઇશ્વરની કૃપાથી જીવું છું.
I live by the grace of God.

શાસ્ત્રાણામ્ તત્ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ बोधति । શાસ્ત્રોનું તત્ત્વ ડાહ્યો માણસ જાણે
છે. A wise man knows the truth of the sciences.

વીરયોઃ યુદ્ધમ્ ભવતિ । બે જોદ્ધા વચ્ચે લડાઈ થાય છે. There
is a fight between the two warriors.

વારીણામ્ નિધિઃ ઉદધિઃ । જળનો ભંડાર મહાસાગર છે. The
ocean is the store of waters.

આસનેષુ ઉપવિશન્તિ । તેઓ પોતાનાં આસનોપર બેસે છે.
They sit on their seats.

ગિરેઃ શિખરાત્ વૃષઃ પતતિ । પર્વતની ટોચપરથી બળદ પડે છે.
The bullock falls from the top of the mountain.

કાસારે કમલાનિ ઉદ્ભવન્તિ । તળાવમાં કમળો થાય છે.
Lotuses are produced in a lake.

ગજાનામ્ યૂથમ્ ચરતિ । હાથીઓનું ટોળું જાય છે. A herd
of elephants goes.

ગ્રીષ્મે રૂપસ્ય પ્રકાશઃ ચણ્ડઃ ભવતિ । ઉંડાળામાં સૂર્યનો તાપ

સખત હોય છે. The light of the Sun becomes fierce in the summer.

વર્ણાનાઃ બ્રાહ્મણઃ શ્રેષ્ઠઃ વર્ણોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે. Brahmin is the best of all the castes.

ઋષીણામ્ વચનમ્ પ્રમાણમ્ । ઋષિઓનું કહેવું પ્રમાણ છે. The saying of sages is an authority.

શઠાનામ્ ચરિતમ્ ગર્હ્યમ્ । ધુર્યાઓનું આચરણ નિંદવા જેવું છે. The conduct of rogues is censurable.

કવયઃ લોકેષુ વીરાણામ્ પરાક્રમાન્ પ્રથયન્તિ । કવિઓ લોકોમાં યોદ્ધાના પરાક્રમો પ્રકટ કરે છે. Poets publish the exploits of warriors among the people.

હરેઃ પુસ્તકમ્ ક અસ્તિ । હરિનું પુસ્તક ક્યાં છે ? Where is Hari's book ?

નગરે જનાઃ વસન્તિ । શહેરમાં લોકો રહે છે. People dwell in a town.

રામસ્ય પુત્રાઃ ગ્રામમ્ ગચ્છન્તિ । રામના છોકરા ગામ જાય છે. Rama's sons go to a village.

વનેષુ શ્વાપદાઃ સન્તિ । જંગલોમાં શિકારી પશુઓ હોય છે. There are beasts of prey in forests.

આચાર્યાઃ શિષ્યાણાઃ ધર્મમ્ કથયન્તિ । આચાર્યો શિષ્યોના ધર્મ કહે છે. Preceptors tell the duty of their pupils.

મનુષ્યાણાઃ વ્યાધયઃ અગદેન નશ્યન્તિ । માણસોના રોગો ઔષધથી નાશ પામે છે. Diseases of men perish by medicine.

રામસ્ય સારથિઃ સુમન્ત્રઃ વનમ્ રથમ્ નયતિ । રામનો સારથી સુમંત્ર વનમાં રથ લઇ જાય છે. Rama's charioteer, Sumnātra leads the chariot to the forest.

ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશઃ જનાનામ્ આહ્વાદકઃ ભવતિ । ચંદ્રનું અજવાળું

માણસોને આનંદ આપનાર હોય છે. The light of the moon is delighting to men.

ગિરિષુ સિંહાઃ વસન્તિ । પહાડોપર સિંહો રહે છે. Lions dwell on mountains.

નૃપતિઃ અરીણામ્ સૈનિકાન્ જયતિ । રાજા શત્રુઓના સિપાઈઓને જિતે છે. The king conquers the soldiers of his enemies.

યોધસ્ય પાણૌઃ સ્વઙ્ગઃ અસ્તિ । યોદ્ધાના હાથમાં તરવાર છે. There is a sword in the hand of the warrior.

યતીનામ્ ચિત્તમ્ ધૂર્જટૌ અસ્તિ । યોગિઓનું ચિત્ત શિવમાં છે. The mind of ascetics is on the god Siva.

હરિના એ છોકરાઓની ચાલ વખણવાલાયક છે. હરેઃ પુત્રયોર-
ચારઃ પ્રશસ્યઃ ।

(સંસ્કૃતમાં વિશેષણને વિશેષ્યની જાતિ વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. તે પ્રમાણે આચારઃ નરજાતિ પહેલી વિભક્તિનું એક વચન છે. તેથી પ્રશસ્ય નું નરજાતિ પહેલીનું એક વચન પ્રશસ્યઃ વાપર્યું છે.

ધરોમાં દીવા છે. ગૃહેષુ દીપાઃ સન્તિ ।

જક્ષો કુબેરના ચાકરો છે. યક્ષા ધનપતેર્ભુત્યાઃ સન્તિ ।

વાંદરાનાં પૂછડાં લાંબાં હોય છે. કપીનાં લાંગૂલાનિ દીર્ઘાણિ ।

[આ વાક્યમાં દીર્ઘને જાતિ, વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. કારણ કે દીર્ઘ એ લાંગૂલનું વિશેષણ છે.]

કવિઓમાં કાલિદાસ પહેલો છે. કવિષુ કાલિદાસઃ પ્રથમઃ ।

માણસનો નોકર ગામડે જાય છે. જનસ્ય કિંકરો ગ્રામં ગચ્છતિ ।
રાજા મહેલોમાં રહે છે. નૃપાઃ પ્રાસાદેષુ વસન્તિ ।

ધનવંતો હવેલીમાં રહે છે. ધનિકા હર્મ્યેષુ વસન્તિ ।

રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે. રામો નરાણાં શ્રેષ્ઠઃ ।

સરોવરનું પાણી ખાઈ છે. કાસારાણાં જલં લવણમ્ ।
 પહાડોના શિખરોપર બરફ છે. ગિરીણાં શિખરેષુ હિમમસ્તિ ।
 ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે. સ્તેનો બ્રાહ્મણસ્ય ધનં ચોરયતિ ।
 વાડીયોની શોભાથી હું સંતોષ પામું છું. ઉદ્યાનાનાં સૌન્દર્યેણ
 રુચ્યામિ ।

તે ઝાડનું પાંદડું આણે છે. વૃક્ષસ્ય પર્ણમાનયતિ ।
 હું દેવતામાં ઘી નાખું છું. અગ્નૌ ઘૃતં ક્ષિપામિ ।
 ખલાસીઓનું વેર લડાઇનું કારણ છે. નાવિકાનાં વૈરં યુદ્ધસ્ય
 કારણમ્ ।

મૂખનું ઓસડ નહીં. મૂર્ખસ્ય ઔષધમ્ ન । મૂર્ખસ્યૌષધં ન.
 હે હરિ ! લોકો સમ્યક્તાથી સંતોષ પામે છે. હરે જના વિનયેન
 તુષ્યન્તિ ।

વાદળાં આકાશમાં ફરે છે. મેઘા આકાશે સરન્તિ ।
 યોગીઓનો વાસ જંગલમાં હોય છે. યતીનાં વાસો વનૈષ્વસ્તિ ।
 મહાસાગરમાં ઘણાં જવાહિર હોય છે. ઉદઘૌ પ્રભૂતાનિ રત્નાનિ સન્તિ ।
 વાડીમાં યુલો વૃક્ષોને શણગારે છે. ઉદ્યાને કુસુમાનિ વૃક્ષાન્ ભૂષયન્તિ ।
 ગભીરા માણસ મનમાં ક્રોધને અવકાશ આપે નથી. પ્રજ્ઞશ્ચિત્તે
 ક્રોધાય (અથવા ક્રોધસ્ય) અવકાશમ્ ન યચ્છતિ । પ્રજ્ઞશ્ચિત્તે
 ક્રોધાયાવકાશં ન યચ્છતિ ।

મિશ્વર પાપીઓનાં પાપોને માફ કરે છે. ईश्वरः पापानां पापानि
 क्षाम्यति ।

પાણીમાં કમળ ઉગે છે. જલે કમલानિ રોહન્તિ ।

પાઠ ૧૦ મો. •

ચ અને વા એ બે અવ્યયો જે શબ્દો અથવા વાક્યોને ભેડે
 અથવા છુટા પાડે તે દરેક શબ્દ અથવા વાક્યની પછી દરેક વખત
 અથવા બધા શબ્દો કે વાક્યોની પછી એકજ વખત એ અવ્યયો

વપરાય છે. જેમકે હરિશ્ચ ગોવિન્દશ્ચ અથવા હરિર્ગોવિન્દશ્ચ હરિર્ગચ્છતિ ચ રામ આગચ્છતિ ચ અથવા હરિર્ગચ્છતિ રામ આગચ્છતિ ચ. પાછળનાં વાક્યોને છેડે ચ ન મૂકતાં એક શબ્દ છોડીને પણ કોઇ વખત મુકાય છે. જેમકે હરિગચ્છતિ રામઆગચ્છતિ ।

ક્રિયાપદના કર્તાનું ક્ષણ કર્તાને પોતાને મળે છે ત્યારે આત્મને-પદ વપરાય છે અને ખીજને મળે છે ત્યારે પરસ્મૈપદ વપરાય છે.

સંસ્કૃત ગ્રંથકારોએ આ નિયમને ખાસ કરીને પાળ્યો નથી તો પણ પરસ્મૈપદ ને પરસ્મૈ=પારકાને માટે 'પદ' કેમ કહે છે અને આત્મનેપદ ને આત્મને=પોતાને માટે પદ કેમ કહે છે તે સવાલના જવાબમાં આ વ્યાકરણસાસ્ત્રનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો રીવાજ છે.

પચતિ He cooks (for another)

પચતે He cooks (for himself)

સંસ્કૃતમાં કેટલાક ધાતુઓ માત્ર પરસ્મૈપદી છે, કેટલાક ધાતુઓ માત્ર 'આત્મનેપદી' છે અને કેટલાક બંને પદના છે. (ઉચ્ચપદાં) છે.

ઉભયપદી ધાતુના દાખલા:—જિ, ની, પચ્ વગેરે.

જયતિ-જયતે, પચતિ-પચતે, નયતિ-નયતે વગેરે.

દશમા ગણના ધાતુઓ ઘણું ખર્ચ બંને પદના છે. કથયતિ-કથયતે, ચોરયતિ-ચોરયતે, ગણયતિ-ગણયતે વગેરે.

દશમા ગણમાં ઘણા થોડા ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી છે. તેમાં મૃગ to seek અને મન્ત્ર to consult, to give secret advice પ્રાધ્મિકમાં આવેલા છે.

હ્રસ્વ ઋકારાંત છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓને ગણની નિશાની લગાડતાં પહેલાં અંત્ય ઋક્ર ને બદલે રિચ્ મુકાય છે. જેમકે દૃ+અ=દ્રિચ્, પૃ+અ=પ્રિચ્, મૃ+અ=મ્રિચ્.

આત્મનેપદી ધાતુઓનાં રૂપો:—

આ રૂપો તૈયાર કરતાં પૂર્વે ૧૨ મા પાઠને છેડે આપેલાં સ્મયે, સ્મયાવ વગેરે રૂપો તૈયાર કરવાં.

પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ સ્મયે, સ્મયાવહે...ની પેઠે લેવાં.
જેમકે ર્દક્ષે ર્દક્ષાવહે...etc.

ચોથા ગણના ધાતુને ચ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણ સ્મયે, સ્મ-
યાવહે...ની પેઠે લેવાં જેમકે યુધ્યે, યુધ્યાવહે, યુધ્યામહે...etc.

છઠ્ઠા ગણના ધાતુને અ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણ એમજ લેવાં.
જેમકે મ્રિયે, મ્રિયાવહે, મ્રિયામહે, મ્રિયસે...etc.

અને દશમા ગણના ધાતુને અચ લગાડી તેનાં ૩૫ પણ એમજ
લેવાં. જેમકે ચોરયે, ચોરયાવહે, ચોરય મહે...etc.

હવે અને એજ અર્થના બીજા ક્રિયાપદોની સાથે પ્રસન્ન થનાર
અથવા સંતોષ પામનારની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમ કે આગ-
કને રૂચે છે. It pleases the child. બાલકાય રોચતે.

વાક્યો.

દેવમ વન્દે । હું દેવને નમું છું. I salute God.

મયમ શઙ્કસે । તું જોખમની શંકા રાખે છે. Thou sus-
pectest danger.

હૃદયમ મયાત્ વેપતે । હૈયું બીકથી ધડકે છે. The heart
trembles through fear.

સૂર્યઃ પ્રકાશતે । રવિ પ્રકાશે છે. The sun shines.

વ્યાગ્રઃ મ્રિયતે । વાઘ મરે છે. A tiger dies.

અસત્યમ માણસે । તું જુઠું બોલે છે. Thou speakest
falsehood.

હરેઃ ઉદ્યમઃ સ્તાયે । હું હરિના ઉદ્યોગને વખાણું છું. I praise
the industry of Hari.

સ્તકાનિ જગ્યસ । તું ગ્રંથો શોધે છે. Thou seekest
books.

वीरः अरिम् निषूदयते । जेદ્દે, શત્રુને હણે છે. A warrior kills an enemy.

મોદકઃ બાલકાય રોચતે । લાડુ બાળકને ભાવે છે. Sweetmeat pleases a child.

કટઃ કુત્ર વર્તતે । સાદડી ક્યાં છે ? Where is the mat ?

મણિકારઃ મણીન્ પરીક્ષતે । ઝવેરી ઝવેર પારખે છે. A jeweller examines jewels.

પુત્રસ્ય લાભેન મોદતે । તે પુત્રની પ્રાપ્તિથી હરખાય છે. He rejoices at the getting of a son.

બુધઃ મોક્ષમ લભતે । ડહો માણસ મોક્ષ મેળવે છે. A wise man gets absolution.

હે રામ વિનયેન સુષ્ટુ શોભસે । હે રામ ! તું વિનયવડે ઠીક શોભે છે. O Rama, modesty wall becomes thee.

જ્ઞાનાત્ સુખમ્ જાયતે । જ્ઞાનથી સુખ ઉપજે છે. Happiness results from knowledge.

નારયણે રામસ્ય સ્નેહઃ વર્ધતે । નારાયણપર રામનો સ્નેહ વધે. Rama's affection for Narayana increases.

નૃપઃ જનનામ્ કલ્યાણાય યતતે । છે. રાજા મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. King strives for the welfare of his people.

શિષ્યઃ આચાર્યઃ સેવતે । શિષ્ય આચાર્યની સેવા કરે છે. Pupil serves his preceptor.

રામઃ વિશ્વામિત્રાત્ અસ્ત્રાણિ શિક્ષતે । રામ વિશ્વામિત્ર કનેથી અસ્ત્રો શિખે છે. Rama learns (the use of) missiles from Vishvamitra.

(ગમે તેવો પદાર્થ જેવું કે તણખડું લઇને મંત્ર બાણે અને તેથી જેનો મંત્ર લણ્યો હોય તે પદાર્થ વધવે. અગ્નિનો મંત્ર લણ્યો

હોય તો અગ્નિનોજ વર્ષાદ વર્ષે અને એ પરથી તે અસ્ત્ર અગ્ન્યસ્ત્ર કહેવાય છે. આ પ્રમાણે વાત્સ્યસ્ત્ર, નાગાસ્ત્ર વગેરે માટે સમજવું.)

સદાચારેણ મનુષ્યઃ સ્વાસ્થ્યમ્ લભતે । સદાયરણ્થી માણસ શાંતિ મેળવે છે. A man gets peace by good conduct.

પુત્રસ્ય દુરાચારાત્ સુખમ્ ન આશંસે । છોકરાના દુરાચરણને લીધે સુખની હું આશા રાખતો નથી. I do not hope happiness from the bad conduct of my son.

દેવાનામ્ અર્ચનમ્ આરભે । દેવતાઓનું પૂજન આરંભું છું. I begin the worship of gods.

પ્રબલેન વાતેન અપિ પર્વતઃ ન કમ્પતે । જળરા વાયુથી પણ પર્વત ડગતો નથી. A mountain does not shake even by strong wind.

ઈશ્વરસ્ય ધ્યાને રમે । હું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં આનંદ પામું છું. I enjoy pleasure in the meditation of God.

હું ન્યાયના અભ્યાસને આરંભું છું. ન્યાયસ્યાધ્યયનમારભે ।

તું દુઃખ સહે છે. ક્લેશં સહસે ।

કૃષ્ણ છોકરાઓની સાથે રમે છે. કૃષ્ણો બાલૈઃ સહ રમતે ।

ઝાડ હાલે છે. વૃક્ષઃ કમ્પતે ।

તું રાજાને સેવે છે. નૃપં સેવસે ।

હું પૈસો મેળવું છું. ધનં વિન્દે ।

તે ઋષિઓને નમે છે. ઋષીન્ નન્દતે ।

યોદ્ધો શત્રુઓ જોડે લડે છે. વીરૈઃ શત્રુભિર્યુદ્ધયતે ।

તું ધનામ તકાસે છે. પારિતોષિકમપેક્ષસે ।

હું મિત્રોના કલ્યાણમાં હર્ષ પામું છું. મિત્રાણાં કલ્યાણે મોદે ।

લુચ્ચો રાજાના હુકમને ધિક્કારે છે. શઠો ન્યાયવિરુદ્ધીરયતે ।

હું વાંદર જોઉં છું. કપિમીક્ષે ।

રામ અસંખ્ય ગુણોથી શોભે છે. રામોઽસંખ્યેયૈર્ગુણૈઃ શોભતે ।
તે ઇશ્વરના ભયથી જીકું બોલતો નથી. ईश्वरस्य भयादसत्यं ।
ન માણતે ।

ચંદ્રનું બિંબ શુકલ પક્ષમાં વધે છે. चन्द्रस्य बिम्बं शुक्लपक्षे वर्धते ।
પાપી મિત્રો! તરફથી પણ વહેમાય છે પાપો મિત્રાણ્યપિ શङ्કते ।
જાડ ફળોના આવરાથી શોભે છે. वृक्षः फलानामुद्रमेन शोभते ।
પાપથી આધ્યાત્મિક નાશ નિપજે છે. पापादाध्यात्मिको नाशो
जायते । (આધ્યાત્મિક=જીવની સારી ગતિનો.) તે રત્નો શોધે છે.
रत्नानि जगयते ।

ધણખંડનું માણસ દ્રવ્યને માટે યત્ન કરે છે. प्रायो मनुष्यो द्रव्याय
यतते ।

ભક્તને ઇશ્વરનું પૂજન ગમે છે. भक्तायेश्वरस्यार्चनं रोचते ।

હું શિક્ષાની બીકથી કંપુ છું. दण्डस्य भयाद्रेपे ।

આચાર્યકનેથી ધર્મ શિખું છું. आचार्याद्धर्मं शिक्षे ।

કવિ રાખ્ખને વખાણે છે. कविर्नृपं श्लाघते ।

શત્રુઓના બાણોથી મરું છું. अरीणां बाणैर्म्रिये ।

પાઠ ૧૧ મો.

નિયમો.

ब्राह्मणाः मोदकान् स्वादन्ते । आलक्षो लाडु यापे છે. Brah-
mins taste sweet balls.

મિથુકૌ ધનિકમ દ્રવ્યમ યાચેતે । બે લિખારીઓ પૈસાદાર
કનેથી પૈસા માગે છે. Two beggars beg the rich man
money.

स्वात्मां गुणान् कथ्येथे । તમે બે પોતાના ગુણોને વખાણો છો.
You two flatter your own merits.

उद्योगात् धનम् लभध्वे । तमे ઉદ્યોગથી પૈસા મેળવે છે. You get wealth from exertion.

વૃથા પ્રગલ્ભધ्वે । તમે નકામી બગાઈ મારો છો. You swagger in vain.

બુધાઃ મોક્ષમ્ વિન્દન્તે । ડાહ્યા માણસો મોક્ષ મેળવે છે. Wise men obtain absolution.

કપટમ્ શઙ્કેથે । તમે બે કપટનો વહેમ રાખો છો. You two suspect fraud.

નરાઃ મિત્રાણામ્ અભ્યુદયે મોદન્તે । માણસો મિત્રોની સંપત્તિમાં હરખાય છે. Men rejoice at the prosperity of friends.

મુનીન્ અભિવાદયાવહે । ઋષિઓને અમે બે તમીઓ છીએ. We two salute sages.

મૂર્ખાણામ્ વૈયાત્યમ્ ન સહામહે । મૂખાનું અસહ્યપણું અમે સહન કરતા નથી. We do not endure the impudence of fools.

વૃક્ષેષુ કુસુમાનિ વર્તન્તે । ઝડોપર ફૂલો છે. There are flowers on the trees.

આચાર્યસ્ય નિર્દેશમ્ અનુરુદ્ધધ્વે । તમે આચાર્યની આજ્ઞા માનો છો. You obey the direction of your preceptor.

ભૃત્યાનામ્ અપરાધાન્ ક્ષમામહે । અમે નોકરોના અપરાધો માફ કરીએ છીએ. We forgive the faults of our servants.

રામસ્ય નયને સ્પન્દેતે । રામની બે આંખો ફરકે છે. Rama's two eyes throb.

આકાશે વિહગાઃ ડયન્તે । આકાશમાં પક્ષિઓ ઉડે છે. Birds fly in the sky.

જનાઃ કૃષ્ણસ્ય ચાતુર્યેણ વિસ્મયન્તે । માણસો કૃષ્ણની ચતુરાઈથી વિસ્મય પામે છે. Men wonder at the skill of Krishha.

દેવસ્ય આરાધનાય ગાનમ્ આરભામહે । અમે દેવની પ્રસન્નતા માટે (દેવને પ્રસન્ન કરવાને) ગાયન આરંભીએ છીએ. We commence singing for the propitiation of (to propitiate) God.

દિવા તારકાણિ ન પ્રકાશન્તે । દિવસે તારા ચળકતા નથી. Stars do not shine by day.

પાપાઃ વચર્નાયમ્ ન ર્ક્ષન્તે । પાપીઓ નિંદાને જોતા નથી. Sinners do not see (care for) censure.

પ્રજ્ઞાઃ સત્યમ્ ચ હિતકરમ્ વાક્યમ્ ભાષન્તે । ડાહ્યા, પુરુષો સત્ય અને હિતકર વાક્ય બોલે છે. Wise men speak a true and beneficial sentence.

નૃપતયઃ શાસનસ્ય ભદ્રમ્ ન ક્ષમન્તે । રાજાઓ પોતાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન સહન કરતા નથી. Kings do not forgive the violation of their order. •

ગાયકાત્ સંગીતમ્ શિક્ષાવહે । અમે બે ગવૈયા કનેથી ગાયન શીખીએ છીએ. We two learn singing from a songster. બુધાઃ મોક્ષાય યતન્તે । ડાહ્યા પુરુષો મોક્ષને માટે યત્ન કરે છે. Wise men strive for absolution.

વાતેન વૃક્ષાઃ કમ્પન્તે । પવનથી ઝાડ હાલે છે. Trees shake by the wind.

નરાઃ દેવાન્ ભોગાન્ ભિક્ષન્તે । માણસો દેવો કનેથી ભોગો માગે છે. Men beg gods' objects of enjoyment.

વસંતમાં ફળો મેળવીએ છીએ. વસન્તે ફલો લભામહે । તમે જીહાણું બોલો છો. અસત્યાનિ ભાષધ્વે । પર્વતો હાલે છે. પર્વતાઃ કમ્પન્તે । તારા પ્રકાશે છે. તારકાણિ પ્રકાશન્તે ।

નૃત્ય શિખો છો. નૃત્યં શિક્ષધ્વે ।

નારાયણના બે મિત્રો તેના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. નારાયણસ્ય મિત્રે કલ્યાણાય યતેતે । (આ સંસ્કૃત વાક્યથી એવું પણ સમજાય કે નારાયણના મિત્રો તેમના પોતાના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. માટે નીચેનું જરા સાફ છે:—

નારાયણસ્ય કલ્યાણાય મિત્રે યતેતે ।

અમે બે રાજાને સેરીએ છીએ. નૃપં સેવાવહે ।

તમે બે કેરી આખો છો. આમ્રાણિ સ્વાદેથે ।

અમે મહેલની ટોચ પર મેર જોઇએ છીએ. પ્રાસાદસ્ય શિખરે મયૂરમીક્ષામહે ।

વાધો ધાસ તથા ઝાડનાં પાંદડાં આખતા નથી. વ્યાઘ્રાંસ્તૃણાનિ વૃક્ષાણાં ચ પર્ણાનિ ન સ્વાદન્તે ।

અમે બે ઋષિઓને નમીએ છીએ. ઋષીન્ વન્દાવહે ।

સુખ અને દુઃખ સંસારમાં થાય છે. સુખં ચ દુઃખં ચ સંસારં જાયેતે (સંસારસ્ય ફલે).

તમે બે વિનાકારણ લટો છો. વિના કારણં યુધ્ધેથે ।

બે છોકરા વાડામાં રમે છે. બાલકાવુદ્યાને રમેતે ।

અમે બે હરિથકી કલ્યાણની આશા રાખીએ છીએ. હરેઃ કલ્યાણ-મપેક્ષાવહે ।

તમે બે મિત્રોના અપરાધો માફ કરો છો. મિત્રાણામપરાધાન્ ક્ષમેથે ।

તેઓ ડાહ્યા માણસોના ગુણને વખાણે છે. પ્રજ્ઞાનાન્ ગુણાન્ શ્લાઘન્તે । પ્રજ્ઞાનાં ગુણાન્ શ્લાઘન્તે ।

પાપમાંથી કલેશો ઉપજે છે. પાપાત્ ક્લેશા જાયન્તે ।

માણસો મરે છે. મનુષ્યા મ્રિયન્તે ।

ભિખારીઓ ચોખા માંગે છે. યાચકાસ્ત્વં લં ચ ચન્તે ।

પોપટો ખારી તરફ ઉડે છે. શુકા વાતાયને ડચન્તે ।

માણસો તેમની મહેનતનું ફળ મેળવે છે. મનુષ્યાઃ સ્વીયાનાં
યત્નાનાં ફલં વિન્દન્તે ।

મૂર્ખતાં અવયવો વધે છે પણ જ્ઞાન નહીં. મૂર્ખસ્ય ગાત્રાણિ વર્ધન્તે
કિંતુ જ્ઞાનં ન ।

અમે જે શત્રુઓના ઠપકા સહીએ છીએ. અરીણામુપાલમ્માન્
સહાવહે ।

ચોક્કા શત્રુઓને વિવિધ શસ્ત્રોથી મારી નાંખે છે. યોધા અરીન્
વિવિધૈઃ શસ્ત્રૈર્નિપૂદયન્તે ।

પાઠ ૧૨ મો.

Passive અને Impersonal forms બંને માટે નિય-
મોમાં Passive Voice સુગમતા માટે લખ્યું છે.

નિયમો.

કાઠ પણ ધાતુનો (passive Voice) સહભેદ કરવો હોય
તો પહેલાં મૂળ ધાતુને ચ લાગે છે અને પછી આત્મનેપદના પ્રત્યયો
લાગે છે. એટલે તે ધાતુનાં ૩૫ ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુ
જેવાં લેવાય છે.

દશમા ગણમાં મૂળ ધાતુમાં અચ લાગતા પહેલાં જે ગુણ કે
વૃદ્ધિ થઈ હોય તો તે ફેરવાયલા રૂપને Passive નોં ચ લાગે છેઃ
જેમકે ચોર્યતે, ઘોષ્યતે, ધાર્યતે, દાર્યતે, તાડ્યતે પણ બુધ્યતે, નીયતે.

આદેશ ને ચ લાગતો નથી. જેમકે પ્રીયતે. પ્રી ધાતુ પરથી
પ્રીણ્ અણુ કે વૃદ્ધિવાળું રૂપ નથી પણ આદેશ છે. તેને ચ લાગ્યો
નહીં. તેમજ ગમ્યતે, સિચ્યતે, અને જ્ઞ્યતે રૂપો થયાં છે. ગચ્છ,
સિચ્ચ અને જ્ઞચ્ચ એને ચ લાગે નહીં.

Passive નો ય લાગતા પહેલાં દશમા ગણના ધાતુ શિવાયના ધાતુઓ માટે નીચેના (૯) નિયમો લાગુ પડે છે.

૧ દા, ધા, તથા જેમનું ૩૫ દા, ધા, જેવું થતું હોય તેવા ધાતુઓ મા, સ્થા, ગૈ, પા to drink, સો અને હા to go. જેવું--એ ધાતુઓનો અંત્યાક્ષર ઈ થાય છે; જેમકે દા+ય=દીય, ધા+ય=ધીય, દૈ+ય=દીય, નિર્મા+ય=નિર્મીય, સ્થા+ય=સ્થીય, હા+ય=હીય, પાયતે=is protected રક્ષાય છે. પીયતે is drunk પીવાય છે. છે to drink નું ધા છદા નિયમથી થાય છે અને પાડે આ નિયમથી ધી થાય છે. તેથી ધીયતે is drunk.

૨ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ ઇ હોય તો દીર્ઘ ઈ થાય છે.

૩ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ ઊ હોય તો દીર્ઘ ઊ થાય છે.

૪ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ ઋ હોય અને તેની પૂર્વે જોડાઅક્ષર હોય તો ઋ નો અર્ થાય છે. અને જોડાક્ષર ન હોય તો ઋ નો ણિ થાય છે.

ઋ I p. ૩. p, to go. આનો પણ અર્ થાય છે.

૫ અંત્યાક્ષર દીર્ઘ ઋ હોય અને તેની પૂર્વે જોડાસ્થાની વ્યંજન હોય તો તે દીર્ઘ ઋ નો ઋ થાય છે, અને પૂર્વે જોડા અક્ષર ન હોય તો ઈર્ થાય છે.

૬. અંત્યાક્ષર ણ, ણે કે ઓ હોય તો તેને બદલે આ મુકાય છે.

જેમકે જિ+ય=જીય, શ્રુ+ય=શ્રૂય, નુ+ય=નૂય, સ્મૃ+ય=સ્મર્ય, સ્તૃ+ય=સ્તર્ય, સ્વૃ+ય=સ્વર્ય, કૃ+ય=ક્રિય, પૃ+ય=પ્રિય, મૃ+ય=મ્રિય, સૃ+ય=સ્રિય, પૃ+ય=પૂર્ય, કૃ+ય=કીર્ય, યૈ+ય=ધ્યાય, શો+ય=શાય.

૭ ધાતુઓના ઉપાંત્ય અનુસ્વારનો લોપ થાય છે. જેમકે ગ્રન્થ+ય=ગ્રન્થ્ય, દંશ્+ય=દશ્ય, ધ્વંસ્+ય=ધ્વસ્ય, રજ્ઞ+ય=રજ્ય, શંસ્+ય=શસ્ય. સ્તંસ્+ય=સ્તસ્ય, સ્કન્દ્+ય=સ્કચ, પણ કમ્પ નિન્દ્, શઙ્ક અને સ્પન્દ્ આ ધાતુઓમાંનો અનુનાસિક ઉડતો નથી.

વચ્ to speak	વું	ઉચ્	થાય છે,	જેમકે	ઉચ્ચતે.
યજ્ to worship	,,	ઇજ્	,,		ઇજ્યતે.
વપ્ to sow	,,	ઉપ્	,,		ઉપ્યતે.
વહ્ to bear	,,	ઉહ્	,,		ઉહ્યતે.
વસ્ to dwell	,,	ઉષ્	,,		ઉષ્યતે.
હે to call	,,	હ્	,,		હ્યતે.
વદ્ to speak	,,	ઉદ્	,,		ઉદ્યતે.
પ્રચ્છ્ to ask	,,	પૃચ્છ્	,,		પૃચ્છ્યતે.

આ શિવાયના બીજા ધાતુઓમાં એવો ફેરફાર થાય છે. પણ તેના અર્થ પ્રાદર્શનમાં પડતો નથી માટે આપ્યા નથી.

૯ જન to dig વું જન્ અથવા જા થાય છે. જેમકે જન્યતે જાયતે, જન્ to be produced વું જન્ અથવા જા થાય છે. જેમકે જન્યતે—જાયતે.

(૧) યાચ્, પચ્, દણ્ડ, પ્રચ્છ, અને જિ આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આવે છે. તેમાંનું ખુલ્લું સમગ્રાધ આવતું કર્મ direct object કહેવાય છે અને આડકતરી રીતે થયેલું કર્મ indirect object કહેવાય છે. એ ધાતુઓનું passive કરતી વખતે indirect object કર્તા થાય છે. જેમકે:—

active.

passive.

ધનિકં દ્રવ્યં યાચતે ।

ધનિકો દ્રવ્યં યાચ્યતે ।

તણ્ડુલાન્ ઓદનં પચામિ ।

તણ્ડુલા ઓદનં પચ્યન્તે ।

I cook rice into food.

ચોરં શતં દણ્ડયામિ ।

ચોરઃ શતં દણ્ડયતે ।

I fine the thief a hundred.

જનં માર્ગે પૃચ્છામિ ।

જનો માર્ગે પૃચ્છ્યતે ।

જનં શતં જયામિ ।

જનઃ શતં જીયતે ।

(૨) ની, હ, કૃષ્ અને વહ્ આ ધાતુઓના passive માં તે direct object જ કર્તા થાય છે. જેમ કે:—

ગ્રામમ્ અજ્ઞાં નયતિ ।
 —————હરતિ ।
 —————કર્ષતિ ।
 —————વહતિ ।

અજ્ઞા ગ્રામં નીયતે ।
 —————હ્રિયતે ।
 —————કૃષ્યતે ।
 —————ગ્રામમ્ ઉહ્યતે ।

વાક્યો.

બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાઃ દીયન્તે । બ્રાહ્મણોને સોનાની મહોરો અપાય છે Nishkas are given to Brahmins.

નૃપતેઃ આદેશઃ ક્રિયતે । રાજાનો હુકમ પળાય છે. King's command is done.

અગ્નિના કાણ્ઠમ્ દહ્યતે । દેવતાથી લાકડું બળે છે. Wood is burnt by fire.

શઠૌ પુરુષૈઃ તાડ્યેતે । બે લુચ્ચાઓ માણસોથી મરાય છે. Two rogues are beaten by men.

આચાર્યૈઃ ધર્મઃ ઉપદિશ્યતે । આચાર્યોથી ધર્મ શિખવાય છે. Duty is taught by preceptors.

ભૃત્યૈઃ સેવ્યસે । તું નોકરોથી સેવાય છે. નોકરો તારી સેવામાં છે. Thou art served by servants.

મિત્રૈઃ ત્યજે । મિત્રોથી હું ત્યાગઉં છું. I am abandoned by friends.

જનૈઃ દૃશ્યામહૈ । આપણે માણસોથી દેખાઇએ છીએ. We are seen by men.

વ્યાધિભિઃ પીડ્યધ્વે । તમે રોગોથી પીડાએ છો. You are pained by diseases.

જનેન પ્રેક્ષ્યસે । તું માણસથી જોવાય છે. Thou art seen by the man.

પુત્રૈઃ પૂજ્યેથે । છોકરાઓથી તમે એ પૂજાઓ છો. You two are adored by your sons.

ધાન્યસ્ય રાશયઃ નીયન્તે । અનાજના ઢગલા લઈ જવાય છે. Heaps of corn are carried.

પ્રાજ્ઞૈઃ તત્ત્વમ્ બુદ્ધ્યતે । ડાહ્યા માણસોથી સત્ય જણાય છે. Truth is known by wise men.

નૃપેણ અરયઃ જીયન્તે । રાજાથી શત્રુઓ જિતાય છે. The enemies are conquered by the king.

બાલકૈઃ રુદ્યતે । બાળકોથી રડાય છે. (બાળકો રડે છે.) Children cry.

બાલકૈઃ ઉદ્યતે । બાળકોથી બોલાય છે. Children speak.

સારથી હન્યેતે । એ સારથીઓ હણાય છે. The two charioteers are killed.

ઋષયઃ જનેન વન્દ્યન્તે । ઋષિઓ માણસોથી વન્દાય છે. Sages are saluted by men.

સૂર્યેણ પ્રકાશ્યતે । સૂર્યથી પ્રકાશાય છે. (સૂર્ય પ્રકાશે છે.) The Sun shines.

ઈશ્વરેણ ભૂયતે । ઈશ્વર છે. God exists.

(સકર્મક ધાતુના સહભેદને કર્મણિ રૂપ અથવા પ્રયોગ (passive form) અને અકર્મકના સહભેદને ભાવે રૂપ અથવા પ્રયોગ (Impersonal form) કહે છે. ઉપર ગયેલાં વાક્યોમાં રુદ્યતે, પ્રકાશ્યતે અને ભૂયતે એ ભાવે રૂપ છે.)

લોકૈઃ પ્રશસ્યધ્વે । તમે લોકોથી વખણાઓ છો. You are praised by the people.

શિષ્યૈઃ નમ્યાવહે । શિષ્યોથી અમે એ નમન કરાઈએ છીએ. અમને બેને શિષ્યો નમે છે. We two are saluted by pupils.

મોદકાઃ બાલકૈઃ વ્તાચન્તે । લાડવા બાળકોથી ચખાય છે. Sweet balls are tasted by children.

छાત્રૈઃ શ્લોકાઃ પઠ્યન્તે । નિશાળીઆઓથી શ્લોકો લખાય છે.
Verses are learnt by pupils.

ઓદનઃ સૂદૈઃ પચ્યતે । ભાત રસોઇઆઓથી રંધાય છે. Rice
is cooked by cooks.

દેવઃ વન્દ્યતે । દેવ વન્દાય છે. God is saluted.

શત્રુ ખાણુથી હણાય છે. અરિર્બાળેન હન્યતે ।

ખાળકના હાથ પાણીથી ધોવાય છે. બાલસ્ય હસ્તૌ જલેન ક્ષાલ્યેતે ।

તું કવિઓથી વખણાય છે. કવિભિઃ શ્લાઘ્યસે ।

તમે માણસોથી શોધાઓ છો. મનુષ્યૈર્મૃગ્યધ્વે ।

હું તોકરથી સેવાઉં છું. કિંકરૈઃ સેવ્યે ।

આપણે ઇશ્વરથી રક્ષાપાત્રે છીએ. ईश्वरेण रक्ष्यामहे ।

તમે બે લોકોથી એળખાઓ છો. जनैर्बुध्येथे ।

દાથીઓ પડાણાય છે. गजा आरुह्यन्ते ।

અમે બે શહેરીઓથી વિનવાપાત્રે છીએ. पौरैः प्रार्थ्यावहे ।

યોગિઓથી સંસાર તગ્નય છે. यतिभिः संसारस्त्यज्यते ।

શરીર ખોરાકથી પોષાય છે. शरीरमन्नेन पुष्यते ।

બે ઘોડા ચોરોથી હરણ કરાય છે. अश्वौ स्तेनैर्हिंयેते ।

વૃક્ષોપર પાણી છંટાય છે. वृक्षेषु वारि सिच्यते ।

અનાજના ઢગલા ગોઠવાય છે. धान्यस्य राशयो रच्यन्ते ।

કૃષ્ણનું શરીર ધરણુથી શણગારાય છે. कृष्णस्य शरीरमलंकारैर्भूष्यते ।

ગણા માણસોના ગુણો કવિઓથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. प्रज्ञानां गुणान्
કવિભિઃ પ્રથ્યન્તે ।

અવાજ સંભળાય છે. ध्वनिः श्रूयते ।

ચોરો રાજાઓથી દંડાય છે. स्तेनानृपैर्दण्ड्यन्ते । નૃપૈઃસ્તેના or
નૃપૈસ્તેના or નૃપૈસ્તેના દણ્ડ્યન્તે ।

હરિથી બે ફળો ખવાય છે. हरिणा फले अद्यते ।

બે આણો ફેંકાય છે. शराव्येते ।

નમે રાજ્યથી હુકમ કરાઓ છે. નૃપેણાદિશ્યધ્વે ।
 સુખ હમેશાં માણસોથી ધર્યાય છે. સુખં નિત્યં જનૈરિધ્યતે ।
 દરિયાના પાણી પિવાતાં નથી. સમુદ્રસ્ય વારીણિ ન પીયન્તે ।
 દેવો સદાચારથી રાજ થાય છે. દેવાઃ સદાચારેણ પ્રીયન્તે ।
 નીપાધઓ સદાચારથી ગણાય છે. સૈનિકાઃ સેનાપતિનાગણ્યન્તે ।

પાઠ ૧૩ મો.

શાલા અને દાસી નાં ૩૫ ૧૫ માં પાઠમાં આપેલાં છે. આ કારણે નારી જાતિનાં નામોમાં ૩૫ શાલા જેવાં લેવાય છે, પણ અમ્બા અક્કા અને અલ્લા એનું સંબોધન એક વચન અમ્બ, અક્ક અને અલ્લ એમ અનુક્રમે થાય છે. અમ્બા, અક્કા અને અલ્લા આ ત્રેકનો અર્થ mother થાય છે. અમ્બા પરથી ગુજરાતીમાં 'બા'.

ઈકરાં નારીજાતિનાં નામોનાં ૩૫ દાસી જેવાં થાય છે, પણ લક્ષ્મી the goddess of wealth, તરી a boat હોડી, તન્ત્રી a cord, a string, સ્તરી a barren cow વાછરડાં ન થતાં હોય એવી ગાય, smoke અને અલી a woman in her courses રજસ્વળા અથવા અટકાવવાળી સ્ત્રી. આ નામોનું પ્રથમ એકવચન લક્ષ્મીઃ, તરીઃ, તન્ત્રીઃ, સ્તરીઃ અને અલીઃ એ પ્રમાણે અનુક્રમે થાય છે.

વાક્યો.

વસિષ્ઠમ્ય પત્ની અરુન્ધતી । વસિષ્ઠની સ્ત્રી અરુન્ધતી છે.
 Vasishttha's wife is Arundhati.

નાથઃ હમ્યાણામ્ વાતાયનેમ્યઃ પદ્યન્તિ । સ્ત્રીઓ હવેલીઓની બારીઓમાંથી જુએ છે. Women see from the windows of mansions.

કૃષ્ણઃ કલાઃ શિક્ષતે । કૃષ્ણ કૃષ્ણા શિખે છે. Krishna learns arts.

રામઃ જનકાચ કન્યામ પરિણયતિ । રામ જનકની ઓકરીને પરણે છે. Rama marries Janaka's daughter.

ગંગા સમુદ્રમ ગચ્છતિ । ગંગા સમુદ્રમાં જાય છે. The Ganges goes into the sea.

ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્ । ક્ષમા એ યોદ્ધાનું ભુષણ છે. Forgiveness is the ornament of a warrior.

નારાયણઃ જન્મદેવ આહ્વેયતિ । નારાયણ માને બોલાવે છે. Narayana calls his mother.

ઉપવને નૃપસ્ય કન્યે રમેતે । બાગમાં રાજાની બે ઓકરીઓ રમે છે. The king's two daughters sport in the garden. લતે સ્પૃશતિ । તે બે વેદાને ઝડકે છે. He touches two creepers.

ચન્દ્રેણ રજની શોભતે । ચંદ્રવડે રાત શોભે છે. The night looks beautiful by the moon,

નદ્યૌ સંગચ્છેતે । બે નદીઓ સાથે વહે છે. The two rivers flow together.

કુમારી સખ્યૌ ભાષતે । ઓકરી પોતાની બે સખીઓ સાથે વાત કરે છે. The virgin speaks with her two female friends.

વરાહાઃ સહચરીઃ શોચન્તિ । હુકરો સહચારીઓનો શોક કરે છે. Hogs bewail their female companions.

(સહચરી=હુકરી, ભુડણ વગેરે સ્ત્રીજાતનું પથુ).

મૂર્ખઃ લજ્જાઃ ત્યજતિ । મૂરખ લાજ તજે છે. A fool abandons shame.

નટી સૂત્રધારસ્ય માર્યા । નટી સુત્રધારની સ્ત્રી થાય. Nati (the chief actress in a play.) is the wife of Sutra-dhara (the actor)

प्रजाः नृपतिना रक्ष्यन्ते । लोको राज्ञी रक्षाय છે. Subjects are protected by their king.

उद्यानस्य शोभाम् पश्यति । તે બાગની શોભા જુએ છે. He sees the beauty of the garden.

ललनाः प्रासादतलम् आरोहन्ति । સ્ત્રીઓ મહેલની અગાસીએ ચઢે છે. The women mount the terrace of the palace.

नृपस्य आज्ञे अनुरुध्येते । રાજાની બે આજ્ઞા (તેઓ બંને) પાળે છે. પળાય છે.

They two obey the king's two commands, or, The king's two commands are obeyed.

ब्राह्मणाः महीम् अटन्ति । બ્રાહ્મણો પૃથ્વીમાં ભટકે છે. Brahmins ramble over the earth.

रामस्य कथां श्रूयन्ते । રામની કથા સંભળાય છે. Tales about Rama are heard.

वने प्रमदे दृश्येते । વનમાં બે જુવાન સ્ત્રી દેખાય છે, Two young women are seen in the forest.

वापी नगरात् क्रोशौ । વાવ શહેરથી બે કોશ છે. The well is two koss from the town.

नृपतेः बलस्य भरेण पृथ्वी कम्पते । રાજાના લશ્કરના ભારથી પૃથ્વી ડાલે છે The earth quakes by the weight of the king's army.

कुङ्कुमानाम् मालाः कण्ठात् अपनीयन्ते । પુષ્પોની માળા ડોક-પરથી લઈ લેવાય છે. Garlands of flowers are removed from the neck.

नारदः स्वर्गमांथी पृथ्वीपर उतरे છે. નારદઃ સ્વર્ગાદ મીમવતરતિ ।
કૃષ્ણ રાજાઓની વાતો કરે છે. કૃષ્ણો પાણાં કથાઃ કથયતિ ।
જીવતીઓ બાગમાં રમે છે. પ્રમદા ઉપવને રમન્તે ।

તે ડોકમાં ડુલોના બે હાર પહેરે છે. કળ્પે કુસુમાનાં માલં
ધારયતિ ।

રામની સ્ત્રી અરુંધતીને નમે છે, રામસ્ય પત્ન્યરુન્ધતી વન્દતે ।
અમે બે કુમારીકાએને જોઈએ છીએ. કુમાર્યાવીક્ષામહે ।

હરણની સહચરીઓ હરણ પછાડી જાય છે. હરિણસ્ય સહચર્યાં
હરિણમનુસરન્તિ ।

ગામમાં બે વાવ છે. ગ્રામે વાપ્યૌ સ્તઃ ।

મુખ્ય નદ મુખ્ય નદીને બોલાવે છે. સૂત્રધારો નદીમાહ્વર્યાતિ ।

હરિ નદીએ જાય છે. હરિર્નદીં ગચ્છતિ ।

રામની બે મા તેના વનમાં જવાનો શોક કરે છે. રામસ્ય જનન્યાં
વનં ગમનં શોચતઃ ।

સ્ત્રીઓ વાવોપર જાય છે. લલના વાર્પાર્ગચ્છન્તિ ।

લોકો રાજાના હુકમ પાળે છે. પ્રજા નૃપસ્યાજ્ઞા અનુરુદ્ધ્યન્તે ।

હરિની છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. હરેઃ કન્યા નૃત્યં શિક્ષન્તે ।

ઉદ્યોગથી હુન્નરો ખીલે છે. ઉદ્યોગેન કલાઃ સંવર્ધન્તે ।

ડાહ્યા માણસો હંમેશા ક્ષમા વાપરે છે. પ્રજ્ઞાઃ સર્વદા ક્ષમામાચરન્તિ ।

વિશ્વની શોભા ચિત્તને હરે છે. વિશ્વસ્ય શોભા ચિત્તં હરતિ ।

માતા છોકરાના કલ્યાણથી રાજી થાય છે. જનની પ્રજાયાઃ કલ્યાણં
મોદતે ।

નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર સ્ત્રીને બોલાવે છે. નાટકસ્યારમ્ભે
સૂત્રધારો નદીં હ્વયતિ ।

મરદો બધરાંને સંભાળે છે. પુરુષા લલના રક્ષન્તિ ।

તારા રાતને શોભાવે છે. તારકાણિં રજનીં ભૂષયન્તિ ।

અવિનયથી લાજ જીતાય છે. વૈયાત્યેન લજ્જા જીયતે ।

વેલા ઝાડનો ટેકો શોધે છે. લતા વૃક્ષાણામાધારં મૃગયન્તે ।

તે સ્ત્રી બેનપણીને ક્રોધથી તળે છે. લલના સર્ક્ષીં ક્રોધાત્યજતિ ।

રાજા રૈયતને પુત્ર પુત્રીની પેઠે સંભાળે છે. નૃપઃ પ્રજાઃ પુત્રાન્
પુત્રીરિવ તન્નરયત્ ।

इव=नी પેઠે (इव) શબ્દની સાથે છટ્ટી વિભક્તિ નધો આવતી પણ એ શબ્દથી જે એ માણસ અથવા વસ્તુ સરખાવી હોય તે એકજ વિભક્તિમાં આવે છે. 'અહીં રૈયત' અને 'પુત્રપુત્રી' ને સરખા ગણ્યા છે, માટે બંને બીજી વિભક્તિમાં આવ્યા છે.

પાઠ ૧૪ મો.

(હવેથી સંસ્કૃત વાક્યોના તરજુમામાં જેની સંધિ હોડવી અધરી હોય અથવા જેના શબ્દો ગુજરાતીમાં તરજુમો થાય તેવા નિયમમાં ગોઠવાયા ન હોય તેવાં સંસ્કૃત વાક્યજ આપીશું.)
તે દેવોને બળીદાન આપે છે. He gives an oblation to gods.

ચિત્તની પીડાથી રામ મૂર્છા ખાય છે. Rama faints by the pain of his mind.

સ્ત્રીને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for the wife.

તે અવન્તીથી આવે છે. He comes from Avanti કૃષ્ણની

સ્ત્રીને ફળો ભાવે છે. Fruits please Krishna's wife.

મહિષી દાસ્યા સેવ્યતે । પટરાણી ચાકરડીથી સેવાય છે. The crowned queen is served by her maid.

શરીરમ્ જરયા ક્ષીયતે । શરીર ઘડપણથી ઘસાય છે. The body is wasted away by old age.

પ્રાસાદઃ મળાનામ્ પ્રભાભિઃ દ્યોતતે । મહેલ રત્નોના પ્રકાશથી દીપે છે. The palace shines by the lights of jewels.

લજ્જયા ગૃહમ્ પ્રવિશતિ । તે લાજથી ઘરમાં ભરાય છે. He enters the house through shame.

તે ઈશ્વરની પૂજાથી સુખ મેળવે છે. He obtains happiness from the worship of God.

નૃપતયઃ પ્રજાભ્યઃ હિતમ્ ઇચ્છન્તિ । રાજા પ્રજા માટે કલ્યાણ
છાહે છે. Kings wish benefit for their subjects.

દૂતઃ કૌશામ્બ્યાઃ નિવર્તતે । કાસદ કૌશામ્બીથી પાછો ફરે છે.
The messenger returns from Kausambi

ક્રીડાયૈ ઉદ્યાનઃ પ્રવિશતિ । તે રમવા માટે બાગમાં પેસે છે.
He enters the garden to play.

સીતા સખીભિઃ પરિવ્રિયતે । સીતા સખીઓથી વિંટળાયેલી છે.
Sita is surrounded by her female friends.

નાગઃ સહચરીભ્યામ્ અનુગમ્યતે । હાથી બે સહચરીઓથી પાછળ
લગાયો છે. The elephant is followed by his two
female companions.

રામઃ પંચવટ્યાઃ નિર્ગચ્છતિ । રામ પંચવટીથી નીકળે છે. Rama
departs from Panchavati.

વૃક્ષઃ લતાભ્યામ્ શોભતે । ઝાડ બે વેલાથી શોભે છે.

The tree looks beautiful by two creepers

ગંગા નદીથી શહેર બે કોશ છે. The town is two koss
from the Ganges.

વાવોમાંથી પાણી વહે છે. અથવા

„ „ „ તે લઈ જાય છે. Water flows, or, He
beers water, from wells.

બાળકો પાઠશાળાથી આવે છે. The children come from
schools.

નરાણામ્ ચિન્તમ્ ચિન્તયા દહ્યતે । માણસોનું મન ચિંતાથી
શેકાય છે. The mind of men is tormented by
anxiety.

જેમ કણ્થો તેમ સ્નેહ પણ વાણીથી ઉપજે છે.

Just like quarrel, affection also arises from
speech..

હરી છોકરીઓને મોતીની માળા આપે છે. Hari gives necklaces of pearls to girls.

મહિષ્યા નૃપતે: સંદેશઃ સ્વસ્યેન ચિત્તેન શ્રૂયતે રાણીથી રાજાને। સંદેશો શાંત ચિત્તે સંભળાય છે. The king's message is heard by the queen with a quiet mind.

હાથીનું બચ્ચું સીતાથી પાંદડાવડે પોષાય છે. The young one of the elephant is nourished by Sita with sprouts.

હરી વાણીવડે મિત્રને શાંત કરે છે. રિવાચયા મિત્રંસાન્ત્વયતિ । શહેર નદીઓથી વિંટાયલું છે. પુરી નદીભિઃ પરિવ્રિયતે । ક્ષમાશુણ્થી માણસ ચિત્તની શાંતિ મેળવે છે. ક્ષમાયા જનશ્ચિત્તસ્ય સ્વાસ્થ્યં લભતે ।

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમાં જાય છે. પ્રજ્ઞા મહ્યાઃ સ્વર્ગં ગચ્છન્તિ ।

વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની સાથે આવે છે. વસિષ્ઠોડરુન્ધત્યા સંગચ્છતિ । રામ દીકરીઓને ધરણું આપે છે. રામઃ કન્યાભ્યોડલંકારાચ્છતિ ।

તે માળાથી શરીરને શણગારે છે. માલાભિઃ શરીરં રૂપયતિ ।

રાણી દાસીપર ક્રોધે બરામ છે. રાણી દાસ્યૈ રુપ્યતિ ।

તે ધરડા માણસોની વાતથી સુખ મેળવે છે. જરઠસ્ય કથામ્બઃ સુખમધિગચ્છતિ ।

નારાયણની સ્ત્રીથી યોગ્ય રંધાય છે. નારાયણ ચ માર્યયા તણ્ડલઃ રંધ્યત ।

રાજાના કુકમથી હું અવન્તી જાઉં છું. રાજાસ્યાક્રયાવન્તીં ગચ્છામિ ।

કદરૂપાં હોય તોપણ છોકરાં માને ગમે છે. કિલ્પા અપિ બાલકા જન્મ્ય રંજન્ત ।

એ જોદ્ધા એ શહેરમાંથી હથિયાર સાથે નિકળે છે. યોધૌ પુરીભ્યાં
શસ્ત્રે પ્રતિષ્ઠેત ।

આકાશ સૂર્યના રાતા પ્રકાશથી શણુગારાયું છે. આકાશઃ સૂર્યસ્ય
રક્તયા પ્રમયા ભૂષ્યતે ।

લોકાનુ સુખ હુન્નરોથી વધારાય છે. જનાનાં સુખં કલાભિર્વૃદ્ધ્યતે ।
મનુષ્યો દેવો કનેથી સુખની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે. મનુષ્યા દેવતાભ્યઃ
સુખસ્ય લાભમિચ્છન્તિ ।

એ કુમારિકાઓથી બળીદાન અપાય છે. કુમારીભ્યાં બલિર્દીયતે ।
ચિંતાથી દુઃખ ઉપજે છે. ચિન્તયા દુઃખઃ ક્ષવતિ ।

સીતા એનપણીઓ કનેથી ગાયનો શિખે છે. સીતા સસ્રીભ્યો
ગીતાનિ શિક્ષતે ।

સેનાપતિના હુકમથી સીપાઇઓ શહેરમાંથી આવે છે. સેનાપતેરાજ્યા
સૈનિકા નગરાદાગચ્છન્તિ ।

છોકરાં રમતોથી પિતાના હૃદયને રાજી કરે છે. બાલકાઃ ક્રીડાભિ-
ર્જનકસ્ય હૃદયમાહ્લાદયન્તિ ।

તે દેવોની પૂજા માટે કુલો આણે છે. દેવતાનાં પૂજાયે
સ્તુમાન્યાનયાતે ।

રાણીથી દાસીને ધનામ અપાય છે. રાજ્યા દાસ્યાયુપહારો દીયતે ।
અક્ષી જમીનપરથી આકાશમાં ઉડેછે. વિહગઃ પૃથ્વ્યા આકાશમુત્પતતિ ।

પાઠ ૧૫ મો.

उज्जयिनी नं ३५.

उज्जयिनी

उज्जयिनी

उज्जयिन्यः

उज्जयिनी

”

”

उज्जयिनी

”

उज्जयिनी

उज्जयिन्या

उज्जयिनीम्या

उज्जयिनीः

उज्जयिन्यै

”

उज्जयिनीभ्यः

उज्जयिन्याः

”
उज्जयिन्याम्

”
उज्जयिन्योः
”

”
उज्जयिनीनाम्
उज्जयिनोः

नियमो.

હસ્ત સ્વર, ઉપસર્ગ આ તથા મા=not ની પછી છ્ આવે તો તે છ્ ને બદલે ચ્છ મુકાય છે. જેમકે વૃક્ષસ્ય+છાયાયામ્=વૃક્ષસ્યચ્છાયાયામ્, અ+છિદ્યન્ત=અચ્છિદ્યન્ત, વસ્ત્રેણ+છન્નઃ=વસ્ત્રેણચ્છન્નઃ, સ્વ+છન્દઃ=સ્વચ્છન્દઃ, આ+છાદનમ્=આચ્છાદનમ્, મા+છાદય=માચ્છાદય (do not conceal),

પદાંત દીર્ઘ સ્વરની પછી છ્ આવે તો તે છ્ ને બદલે ચ્છ વિકલ્પે કરીને મુકાય છે. જેમકે માલા+છાયાયામ્=માલા ચ્છાયાયામ્ અથવા માલાચ્છાયાયામ્, લક્ષ્મી+છાયા=લક્ષ્મી ચ્છાયા અથવા લક્ષ્મીચ્છાયા, મા=મને. મા+છાદય=મા છાદય અથવા માચ્છાદય.

વાક્યો.

અવંતીમાં શુદ્રક રહે છે. Sudraka lives in Avanti.
ગંગામાં પુષ્કળ પાણી રહે છે. There is much water in the Ganges.

પ્રજાની ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ રાજાઓથી કરાય છે. The inciting of subjects to duty is done by kings.

ઊજાણ નાર્યઃ સ્થાન્તઃ । ઉજ્જનમાં શિવની પૂજામાં સ્ત્રીઓ નાચે છે. Women dance on Siva's worships at Oojein.

સાક્ષિ નૃપ્તાઃ સીરમ ગચ્છામિ । એન હું નદીને તીરે જઈ છું.
O friend! I go to the bank of the river.

ગોદાવરીના પાણીમાં બે હાથી રમે છે. Two elephants play in the water of the Godavari.

ઉન્હાળામાં નદીઓના પાણીમાં રાજાઓ યુવતીઓ સાથે રમે છે. Kings play with young women in the waters of rivers in summer.

લલનાઃ લતાનાઃ મण्डपम् प्रविशन्ति । સ્ત્રીઓ વેલાના માંડવામાં પેસે છે. Women enter the bower of creepers.

વાવમાં કમળો ઉગે છે. Lotus grows in the well.

તે ઝાડોની છાયામાં પથ્થરપર બેસે છે. He sits on a stone under the shades of the trees.

કૃષ્ણ પોતાની સ્ત્રીના વિનયને વખાણે છે. Krishna praises the modesty of his wife.

ચંદ્ર રાત્રિનો પતિ છે. The moon is the lord of night.

બે છોકરીઓના લગ્નની તૈયારીઓ કરાય છે. Preparations of the marriage of his two daughters are made.

રામઃ जनन्योः आज्ञाम् अनुब्रूयते । રામ બે માની આજ્ઞા પાળે છે. Rama obeys the command of his two mothers.

પ્રિયા ! આપણો છોકરો ગામ જાય છે. Oh beloved ! our son goes to the village.

શાન્તલાલાઃ सख्योः परमः स्नेहः । શકુંતલાનો બંને સખીપર બહુ સ્નેહ છે. Shakuntala has great affection for her two female friends.

ચાંદ્રશ્યાની શોભા ચિત્તને હરે છે. The beauty of moonlight attracts the mind.

ઝાલા માણસોની વાણીમાં હમેંશા મીઠાશ રહે છે. There is sweetness in the speech of wise men always.

રામેણ कान्तयाः वचनम् क्रियते । રામથી સ્ત્રીનું વચન પળાય છે. Wife's saying is observed by Rama.

અને દાસીઓનાં વચનોમાં રાણીનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. The queen has perfect confidence in the words of the two maid-servants.

પાઠશાળાઓની સ્થાપનાથી માણસોમાં જ્ઞાન વધે છે. Knowledge increases among men by the establishment of schools.

પૌરૈઃ રથ્યાનામ્ સંમાર્જનમ્ ક્રિયતે । શહેરીઓથી મહોલ્લાનો કચરો કઢાય છે. The sweeping of the streets is done by citizens.

દશરથઃ અયોધ્યાયાઃ નૃપઃ । દશરથ અયોધ્યાનો રાજા હતો. Dashartha was king of Ayodhya.

ઘડપણમાં પણ માણસોની તૃષ્ણા શાંત પડતી નથી. The thirst of men does not get clam even in old age.

નરાણાઃ કામાઃ ફલન્તિ । દેવોની પૂજાથી માણસોની કામના ફળે છે. Men's desires are fulfilled by the worship of gods.

ગંગાના કાંઠાઓપર ઝાડો છે. ગङ્ગાયાસ્તીરેષુ વૃક્ષાઃ સન્તિ ।

જયંત ઇન્દ્રાણ્યો પુત્ર છે. જયન્ત ઇન્દ્રાણ્યાઃ પુત્રઃ ।

રામના મિત્રો શહેરમાં રહે છે. રામસ્ય મિત્રાણિ નગર્યાં વસન્તિ ।

ચક્રોરચ્ચન્તિ કાયાં મોદતે । ચક્રોર ચંદનીમાં આનંદ પામે છે. ચક્રોરચ્ચન્તિ કાયાં મોદતે ।

તે વેલાતું પુલ્લ આણે છે. લતાયાઃ કુદ્મમાનયાંત ।

હરિ દીકરીઓના ગુણોને વખાણે છે. હરિઃ કન્યાનાં ગુણાં શંસતિ ।

નદીઓમાં માછલાં છે. નદીષુ મત્સ્યાઃ સન્તિ ।

હું અયોધ્યાની શેરીમાં રથો બેઠું છું. અયોધ્યાયા રથ્યાસુ રથાનીક્ષે ।

શકુન્તલા સખીઓના પ્રેમને ભાયક છે. શકુન્તલા સખીનાં પ્રેમં મહંતિ ।

રામની વાણીમાં મીઠાશ છે. રામ ત્ર વાણ્યાં માતૃયમસ્તિ ।
સીતાના દીકરા ક્યાં છે. રીતિયા: પુત્રૌ ક સ્ત: ।

(રામનાં સ્ત્રી 'સીતા' ન લઈએ તો રીતિયા: પુત્રા: ક સન્તિ ।)

દંડકામાં રાક્ષસો છે. દણ્ડકાયાં રાક્ષસા: સન્તિ ।

પૃથ્વીપર દ્વીપો છે. પૃથ્વીયાં દ્વીપા: સન્તિ ।

ઝાડની છાયામાં માણસોને જોઈ 'ધું' રક્ષસ્યચ્છાયાયાં મનુષ્યાનીક્ષે ।

ધણું ખર્ચે રાક્ષસો રાત્રે બહાર ભટકે છે. પ્રાયો નિશાચરા
નિશાયાં ચરન્તિ ।

માના હૃદયનો દીકરીપર ધણો પ્રેમ હોય છે. જનન્યા હૃદયસ્ય
કન્યાયાં પરમ: સ્નેહ: ।

માનું હૃદય દીકરી તરફ ધણું પ્રેમાળ હોય છે. જનન્યા હૃદયં
કન્યાયામતિસ્નિગ્ધમસ્તિ ।

ગંગાનાં પાણી પવિત્ર હોય છે. ગङ્ગાયા વારીણિ પુણ્યાનિ સન્તિ ।

રાણીના હુકમથી લુચ્યાઓને શિક્ષા થાય છે. રાજ્યા આજ્યા
શઠો વણ્ણયતે ।

દેશ હુન્નરોના બહુપણથી આબાદ થાય છે. દેશ: કલાનાં
બાલ્યેન સમૃદ્ધયતિ ।

નદીનો ઓધ પથરોના જથ્થાથી ખળાય છે. નદ્યા: પ્રવાહ: શિલાનાં
સંઘાતેન નિરુદ્ધયતે ।

દાસી પૂજનો સામાન આણે છે. દાસી પૂજાર્યા: સંભારાનાનયતિ ।

વેલાનાં પુલ્લ વીણના વાડીએ જઈ 'ધું' લતાના: પુષ્પાણામ

અન્નચયાય ઉપવન: ગચ્છામિ । લતાનાં પુષ્પાણામવચ્ચયા

યોગ્વનં ગચ્છામે ।

તે રાજાઓની આજ્ઞાઓના પાલનમાં આગ્રહી છે. નૃપસ્યાજ્ઞાનાં

પાલને વક્ષોઽસ્તિ ।

પાઠ. ૧૬. ૧૭, ૧૮.

Imperfect [लङ्] अस्तन भूतकाल.

Imperfect [लङ्] ना प्रत्ययो. °

પરસ્મૈપદ.

પુ.	એકવચન.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	અમ્	વ	મ
૨.	સ્	તમ્	ત
૩.	ત્	તામ્	અન્

આત્મનેપદ.

પુ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	હ	વાહિ	મહિ
૨.	થાસ્	ઇથામ્	ધ્વમ્
૩.	ત	ઇતામ્	અન્ત

૧૮ મે પાઠે આપેલાં ૩૫ તૈયાર કરીને તે પ્રમાણે ૩૫ લેવાં.

પરસ્મૈપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અનયઃ અનયાઃ જેવાં થાય છે. પરસ્મૈપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અન્યમ્, અન્યાઃ જેવાં થાય છે. પરસ્મૈપદી છઠા ગણનાં ૩૫ અવિત્તામ્ અવિતાઃ જેવાં થાય છે. પરસ્મૈપદી દશમા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અચારયઃ, અચોરયાઃ જેવાં છે. આત્મનેપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અદ્યોત્તે, અદ્યોતાઃ જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અયુધ્યે, અયુધ્યાઃ જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી છઠા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અવિન્દે, અવિન્દાઃ જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી દશમા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અગમ્ય, અગમ્યાઃ જેવાં થાય છે. આ ૩૫માં ગણની નીશાની લાગી છે અને પછી પ્રત્યયો લાગ્યા છે.

અચોતે વગેરે ભૂતકાળનાં રૂપોમાં પહેલો અ આગમ મુકેલો છે. સ્વરથી શરૂ થતાં ધાતુની પહેલાં આ મુકાય છે. એ આ અને ધાતુનો પહેલો સ્વર મળીને તે સ્વરની વૃદ્ધિ બંનેને બદલે મુકાય છે. જેમકે આ+ઈષ્ટ=પેષ્ટ, આ+ઋચ્છ=આચ્છ. આ+ઈચ્છ=પેચ્છ. પેષ્ટે I saw પેષ્ટાવહિ We two saw. પેચ્છમ I wished પેચ્છાવ We two wished.

અસ્ to be નાં લઙ્ રૂપો.

આસમ	આસ્થ	આસ્મ
આસી:	આસ્તમ	આસ્ત
આસાત્	આસ્તામ	આસન્

અદ to eat નાં લઙ્ રૂપો.

આદમ	આદ્	આઘ
આદ:	આત્તમ	આત્ત
આદત્	આત્તામ	આદન્

Passive Imperfect of ની, ઘૂત્, ચુર્ and સુદ્ with નિ:—

અનીયે	અનીયાવિ	અનોયામિ
અનીયથા:	અનીયેધામ	અનીયધ્વમ
અનયત	અનીયતા	અનયન્તં

અણુત્યે અરુત્યાવાહે વગેરે.

અચોર્યે	અચોયાવિ	અચોર્યામિ
અચોર્યથા: વગેરે.		

ન્યુચે	ન્યસૂચાવહિ	ન્યસૂચામા
ન્યુચથા: વિગેરે.		

વર્તમાનકાળમાં સૂદ with નિતું નિન્દયતિ એવું રૂપ થાય છે. પણ હસ્તનભૂતમાં ઉપસર્ગ અને ધાતુની વચ્ચે અ આગમ આવે છે તેથી સૂ નો ષ થતો નથી.

ધાતુ તથા ઉપસર્ગની વચ્ચે અ આગમ આવે તોપણ સિચ્, સદ્ with any preposition except પ્રતિ અને સેવ્ with પરિ, નિ or વિ આ ત્રણ ધાતુઓમાં સૂ નો ષ થાય છે. આ પરથી

સિચ્ with અભિ ના Imperf. forms અમ્યષિજ્ઞમ્ અમ્યષિજ્ઞાવ etc.

સિચ્ with નિ „ ન્યષિજ્ઞમ્ ન્યષિજ્ઞાવ etc.

સદ્ with નિ „ ન્યષોદમ્ ન્યષોદાવ etc.

સદ્ with પ્રતિ „ પ્રત્યસીદમ્ પ્રત્યસીદાવ etc.

સેવ્ with પરિ „ પર્યષેવે પર્યષેવાવહિ etc.

સેવ્ with નિ „ ન્યષેવે ન્યષેવાવહિ etc.

સેવ્ with વિ „ વ્યષેવે વ્યષેવાવહિ etc.

પણ સૂદ with નિ.....ન્યન્દયમ્ ન્યન્દયાવ etc.

સૂ નો ષ કરવાનો સામાન્ય નિયમ ૨૫ મા પાઠમાં આપેલો છે.

(હસ્તનભૂતને બદલે છોકરાઓ તેમજ શિક્ષકો Imperfect વારંવાર બોલે છે તેથી Imperfect અહીં પણ લખ્યું છે. Active તથા Passive લખ્યાં છે તેનું પણ એજ કારણ સમજવું.)

શબ્દને છેડે કૌંઠ વ્યંજન હોય અને તેની પછી કૌંઠ નાસિકા-સ્થાની આવે, તો આગલા વ્યંજનને બદલે તેના વર્ગનો નાસિકાસ્થાની વિકલ્પે કરીને મૂકાય છે. જેમકે નગરા + નગર = નગરાનગરઃ અથવા નગરાદ્ નગરમ્, દિક્ + મૂઢઃ = દિક્મૂઢઃ. દિક્મૂઢઃ પણ જ્યારે નાસિકાસ્થાની, નામને લગણતા કૌંઠ પ્રત્યયનો હોય તો આ ફેરફાર જરૂર થાય છે જેમકે ચિત્ + મય = ચિત્તમ્, તદ્ + મય = તન્મય, મૃદ્ + મય = મન્મય અને ક્રુ ની પછીના ક્રૂ નો જ્ થાય

છે તે નિયમ પ્રમાણે મૃષ્મય=મારીનું. ચિદ્+માત્ર=ચિન્માત્ર, તદ્+માત્ર=તન્માત્ર. અદ્+મિ=અમિ. આમાં અદ્ ના દ્ નો ન્ થાય નહીં. કારણ કે દ્ શબ્દને છેડે આવેલો નથી.

કથ્ની સાથે કોઇ કોઇ વખતે એ કર્મ આવે છે અથવા તે અનુપસ્થ કર્મ ચોથી કે છઠી વિભક્તિમાં આવે છે.

જેમકે રામમ્-રામાય-રામસ્ય કથાં કથયતિ

ક્ ળ્ ગ ષ્
ચ્ છ્ જ્ ઙ્
દ્ ઢ્ ઙ્ ઢ્
ત્ થ્ દ્ ધ્
પ્ ફ્ બ્ મ્

આમાંના કોઇ અક્ષર પછી
શ્ આવે અને તેની પછી
કોઇ સ્વર, અર્ધસ્વર કે ના-
સિકાસ્થાની આવે તો શ્
નો વિકલ્પ કરીને છ્ થાયછે.

અવદત્+શઠ્=અવદચ્+શઠ્ = અવદચ્છઠ્: અવદચ્શઠ્:

ન્તાત્+શ્ચયમ્=વૃન્તાચ્+શ્ચયમ્=વૃન્તાચ્છ્લયમ્-ન્તાચ્શ્ચયમ્:
સત્+શાસ્ત્રમ્=સચ્છાસ્ત્રમ્-સચ્શાસ્ત્રમ્. પણ વાક+જ્ઞોતાતિ=
વાક્જ્ઞોતાતિ આમાં શ્ નો છ્ નહિ થાય કારણ કે શ્ ની પછીનો
ચ્ એ સ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકાસ્થાની નથી.

પાઠ ૧૬ મો.

વાક્યો.

રામ રાવણને જિતતો હવો. Rama conquered Ravana.
સીતા ગોદાવરીને તીરે ગઈ. Sita went to the bank of
the Godavari.

હું ગંગાનદીનું પાણી પીતો હવો. I drank the water of
the Ganges.

યોદ્ધો શત્રુ તરફ આણો ફેંકતો હવો. The warrior threw
arrows at his enemy.

એ સ્ત્રીઓ ઝાંચડામાં બેસી. The two women sat in the shade.

તું દીકરાઓનો ધર્મ કહેતો હવો. Thou toldst the duty of sons.

અમે એ સીતાને જંગલમાં તજતા હવા. We two abandoned Sita in the forest.

તું સંકટોમાંથી લોકને બચાવતો હવો. Thou protectedst people from difficulties.

પર્વતની ટોચપરથી એ બકરા પડ્યા. Two goats fell from the top of the mountain.

હું રથને રણભૂમિમાં લઈ ગયો. I led the chariot to the battle-field.

હરિ ઘોડે ચઢ્યો. Hari mounted the horse.

હું લિખારીઓને સોનાની મહોરો આપતો હવો. I gave nishkas to beggars.

અમે એ દેવાને પૂજતા હવા. We two worshipped gods.

હું જંગલમાં પાડાઓને જોતો હવો. I saw buffaloes in the forest.

એ ચોરો શ્રીમંતનું ધન ચોરતા હવા. Two thieves stole the wealth of the rich man.

દશરથ દીકરાને બોલાવતો હવો. Dasharatha called his son.

ધર્મરની મહેરથી હરિનું દુઃખ ગયું. Hari's distress disappeared by the grace of God.

હું અગાઉ સ્ત્રીની સાથે ઉજ્જનમાં રહેતો હવો. I lived at Oojein with my wife before.

એ શિષ્યો ગુરૂને નમતા હવા. Two pupils saluted their tutor.

તું અવંતિમાં હતો. Thou wast at Avanti.

તું અયોધ્યામાં હતો. Thou wast at Ayodhya.

અગ્નિ વનને બાળતો હવો. Fire burnt the forest.

હું સંસારનું નિઃસારપણું જાણતો હવો. (દુનિયામાં કંઈ સાર નથી એ હું સમજ્યો.) I knew the worthlessness of worldly life.

શઠઃ નૃપસ્ય પુરતઃ અસત્યમ અવદત્ । હુચ્ચો રાજની આગળ જૂઠું બોલ્યો. The rogue spoke falsehood before the king.

તારે મૂર્ખ છું એમ હું જાણતો હવો. Then I knew that I was a fool.

સરોવરનું પાણી સુકાયું છે. ક્લાસારસ્ય જલ મશુષ્યત્ ।

સેનાપતિ લશ્કરને રણભૂમિપર લઈ ગયો. સેનાપતિઃ સેનાં સમરા-
ઙ્ગમનયત્ ।

તેના બે મિત્રો રામને સંભારતા હવા. મિત્રે રામમસ્મરતામ્ ।

તું રામની આલથી ખુશ થયો. રામસ્યાચારેણાતુષ્યઃ ।

ઋષિઓને અમે બે શાંત કરતા હવા. ઋષીનસાન્ત્વયાવ ।

ઈશ્વર પૃથ્વીને સરજતા હવા. ईश्वरः पृथ्वीमसृजत् ।

બે મ્હાણસો બાગમાં પેઠા. રુષાબુદ્યાનમવિશતામ્ ।

(વિશ ધાતુની સાથે જે સ્થાનમાં પેસવાનું હોય છે તેની બીજી વિભક્તિ આવે છે. તે ધરમાં, બાગમાં પેઠા એવા વાક્યોમાં ધર, બાગમાં વગેરેના સંસ્કૃત શબ્દો બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.)

હું હરિને વખોડતો હતો. हरिमनिन्दम् ।

તમે બે જંગલમાં રહ્યા. वनेऽवसतम् ।

સંઘ શહેર શહેર બટક્યો. सार्धो नगराङ्गगरमादत् ।

(નગરા નગર પણ થાય.)

હું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતો હવો. સ્તકમ્પ્રથયમ્ ।

તમે જે હરિની વાડીમાંથી ફળો લઇ જતા હવા. હરેરુચાના-
ત્ફલાન્યવ્રતમ્ । [કથામકથયત ।

તમે રામને વાત કહેતા હવા. રામં (રામાય or રામ ચ)
જે વાદ્ય કહોડ તરફ દોડ્યા. વ્યાઘ્રૌ ગોષ્ઠમધાવતાઃ ।

(ધાવ્ ગતિવાચક છે તેથી ' કહોડ તરફ ' નું સંસ્કૃત ગોષ્ઠ ની
બીજી વિભક્તિથી થયું.)

કૃષ્ણ પોતાના પગ ધોતો હવો. કૃષ્ણઃ પાદાવગ્નલયત્ ।

જેદ્દો સ્ત્રીઓને શત્રુથી બચાવતો હવો. યોદ્ધો લલના અરરંરક્ષત્ ।

કાચબો ધીમે ધીમે સરતો હવો. કૂર્મઃ શનૈરસરત્ ।

હું તે વખતે આબાદાનીની આશા વગર રહેતો હવો. તદાભ્યુદય-
સ્યાશાં વિનાવસમ્ ।

અમે જે ભોજન માટે ભાત રાંધતા હવા. ભોજનાય ઓદનમ્
અપચાત્ । ભોજનાયોદનમપચાવ ।

રાણી રાજાની સભામાં ગાતી હવી. રાણી નૃપસ્ય સભાયામગાયત્ ।

છોકરીએ અનાજના મુદ્રાથી હરણને પોષ્યું. કુમારી ધાન્ય ચ
મુદ્ધિમિર્હરિણમપુષ્યત્ ।

તું તારી સ્ત્રીને કંઈ પણ અપરાધવિના તજતો હવો. માર્યામપરાધં
વિનાત્યજઃ ।

તમે જે કારણ વિના ગામડું બાળતા હતા. કર્ત્ત્વિનાદિન્ન પ્રામમ્ હતમ્ ।
તે ઝાડની ટોચપરથી પડ્યો અને મરી ગયો. વૃક્ષસ્ય તાલ્લરા-
વ્યતદ્વિચયત ચ ।

છોકરું આનંદથી નાચ્યું. બાલો હર્ષેનાત્યત્ ।

[આ પાઠમાં ' જતો ' હવો ' આવતો હવો ' વગેરે કેટલાંક રૂપો
તરણુમાં આપ્યાં છે. એ રૂપો રોજના વાતચિતના વપરાશમાં નથી.
પણ શાસ્ત્રીઓને ત્યાં તેમજ કેટલીક નિશાળોમાં ભાષાંતરમાં વપરાય છે.]

પાઠ ૧૭ એ.

પાંડવોની ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓ સાથે લડાઈઓ થઈ. Battles took place between the Pandvas and the sons of Dhritarashtra.

ગુરુઓએ ધર્મ શિખવ્યો. Preceptors taught duty.

રામે સીતા સાથે ગોદાવરીને કાંઠે ક્રીડા કરી. Rama sported with Sita on the bank of the Godavari.

તેં ઉદ્યમથી પૈસો મેળવ્યો. Thou gottest wealth by industry.

વાદની બુમથી સ્ત્રીનું હૈયું ધડક્યું. The woman's heart trembled at the cry of a tiger.

મેં મિત્રના કલ્યાણને માટે યત્ન કીધું. I strove for the welfare of my friend.

ગોવાળીઆઓ બકરાને ગામ લેઈ ગયા. Herdsmen led their goats to the village.

તમે માણસને મારતા હતા. You beat the man.

શિયાળ મરી ગયો. The jackal died.

રાજની સભામાં પડિતો પેઠા. The learned men entered the court of the king.

તમે શબને અડક્યા. You touched the dead body.

મહેલમાં સ્ત્રીઓ નાચી. The women danced in the palace.

અમે માણવકને રસ્તો પૂછ્યો. We asked Manavaka the road.

કલેશ રામથી સહવાયો હતો. Pain was endured by Rama.

મેં દેવીને કહ્યું. I spoke to the goddess.

દુષ્ટ રાક્ષસ હણાયો. The wicked giant was killed.

તેં રાજનો હુકમ ગણકાર્યો નહીં. Thou disregardedst the king's command.

લવના વિનયથી ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા. The sages were pleased by the modesty of Lava.

હરિથી જનક સેવાયો હતો. Janake was served by Hari. અમે ચિત્રકૂટની ટોચ પર રહ્યા હતા. We dwelt on the summit of the mount Chitrakuta.

મેં શિયાળને અને વાઘને જોયા. I saw a jackal and a tiger.

તેઓ દ્રવ્યના નાશથી બેભાન થયા. They fainted at the loss of their wealth.

પુષ્કળ પૈસો રાજથી બ્રાહ્મણોને અપાયો. Much wealth was given by the king to the Brahmanas.

ચંદ્રાપીડના લશ્કરના ચાલવાથી પૃથ્વી ધ્રુજી. The earth trembled by the moving of Chandrapid's army.

અમે પાંજરામાંથી પક્ષીને છોડી દીધું. We released the bird from the cage.

અમે ઝાડની છાયામાં બેઠા. વૃક્ષસ્યચ્છાયા પાવિશામ ।

તેણે ચાકરોના અપરાધો માફ કરીધા. ક્રિકરાણામપરાધાનક્ષમત ।

બ્રાહ્મણો ગંગાનાં જળમાં પડ્યા. બ્રાહ્મણા ગંગાયા જલેષ્વપતન્ ।

ધોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા. અશ્વાઃ સમરાદ્વળમધાવન્ ।

રામે પિતાની આજ્ઞાઓ પાળી. રામો જનકસ્યાજ્ઞા અન્વરુધ્યત ।

હરિ નારાયણ કનેથી ગાયન શિખ્યો. હરિનારાયણાત સંગીત-મશિક્ષત ।

મેં આંખનાં ફળ ચાખ્યાં. આન્નસ્ય ફળાન્ય ખાદે ।

(આન્નસ્ય ખાદ્યાતિ અથવા અન્નાગ્નિ.)

જંધુસો અયોધ્યા ગયા. દૂતા અયોધ્યામગચ્છન્ ।

ઉં જુહું બોલ્યો. અસત્યમમાષયાઃ ।

કૃષ્ણ મિત્રની ચઢતીથી આનંદ પામ્યો. કૃષ્ણો મિત્રસ્યામ્યુદયે
ઝાંઝાવ્યાં ।

તમે તે વખતે કૌશાંબીમાં રહ્યા. તદા કૌશામ્બ્યામવસત ।

તે રામના પરાક્રમેથી આશ્ચર્ય પામ્યો. રામસ્ય પરાક્રમેર્વ્યસ્મયત ।

તું શત્રુઓ સાથે લડ્યો. અરિણાયુધ્યથાઃ ।

લુપ્તો રાજના હુકમથી મરાયો. શઠો નૃપસ્યાજ્ઞયાત જ્યત ।

તમે નિષ્કા ગણ્યા. નિષ્કાનગણયત ।

રામથી ઋષિ તરફથી આશીર્વાદ ધરાયો હતો. રામેણ ઋષેરા-
શ્તિવાદોઽપૈક્ષ્યત ।

દેવતાઓની મહેરથી તમે તમારા શત્રુઓને જીત્યા. દેવતાનાં
અપ્યારેનજયત ।

અમે દારૂની જગાએ પાણી પીધું. મદિરાયાઃ સ્થાને જલમ પિબામ ।

તમે અહીંથી તમારે ઘેર ચોંપડીઓ લઇ ગયા. અતો ગૃહં પુસ્તકાન્ય રત ।

સૂર્ય ગદ્ગદ કાલે ઝગઝગ ચળકતો હતો. સૂર્યો હ્ય ઝજ્જલં પ્રાકાશત ।

ચોરથી રાત્રે ધરમાં પેસાયું. ચોરેણ નિશાયાં ગૃહં પ્રાવિશ્યત ।

અમે સરદારને અને તેના લશ્કરને જોયાં. સેનાપતિં સેનાં ચૈક્ષામહિ ।

તેઓ રાજાને રણભૂમિમાંથી લઇ ગયા. નૃપં સમરાઙ્ગણાદહરન્ ।

તેઓએ શત્રુઓપર આણો ફેંક્યાં. અરિષુ બાણાનઃ ઝનન્ ।

મેં ફુલોની માળાનું ગુંથવાનું શરૂ કર્યું. પુષ્પાણાં માલાનાં

અથનમારમે ।

પાઠ ૧૮ મો.

પાંડવોએ રાજ્ય મેળવ્યું. The Pandavas obtained their kingdom.

પુત્રોએ આચાર્યનું અન્યવાચનું શિષ્યો ગુરુઓને નમ્યા. The pupils saluted their tutors.

પ્રધાનો રાજા સાથે બોલ્યા. Ministers spoke to the king.

સ્ત્રીના અંબોડામાંથી બે ફુલ પડ્યાં. Two flowers dropped down from the braid of hair of the woman.

લોકોથી તમે હસી કઢાયા. You were laughed at by the people.

અમે શેરીમાં માણસોનું ટોળું જોયું. We saw a crowd of men in the street.

રામનાં દુઃખો નાશ પામ્યા. Rama's miseries perished.

મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા. You two were ashamed at the leaving of your friends. અ. વાક્યમાં. ત્યાગેન એવું ત્રિજી વિભક્તિના એક વચનનું ૩૫ લીધેલું છે.

અથવા મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા નહીં. You two were not ashamed at the leaving of your friends. આ વાક્યમાં ત્યાગે એવું સાતમી વિભક્તિનું ૩૫ લીધું છે, અને ન છુટું લીધું છે.

વૃક્ષોપરથી પોંપટો ઉડ્યા. Parrots flew up from the trees.

વ્યાધૈઃ મૃગૌ અહન્યેતામ્ । શિકારીઓથી બે હરણ હણાયા. Two deer were killed by hunters.

અમે માણસોના સુખોને માટે યત્ન કીધો. We strove for the happiness of men.

દેવતાઓની સાથે રાક્ષસોએ હરીફાઈ કીધી. Demons competed with gods.

નાર્યઃ રમણૈઃ સહ જ્યોત્સ્નાયામ્ અરમન્ત । The women sported with their husbands in the moonlight. 'તમે ઉજ્જનથી ક્યાં પાછા ફર્યા' એમ લોકોથી અમે પૂછાયા. We were asked by the men 'when did you return from Oojein?'

પવનથી વૃક્ષો હાલ્યાં Trees shook by the wind.

સેનાપતયઃ અરીણામ્ પરાજયેન અમોદન્ત । સરદારૈઃ શત્રુના પરાજયથી ખુશ થયા. The 'generals rejoiced at the defeat of the enemies.

ચોરાઃ ગૃહમ્ પ્રાવિશન્ પરમ્ ધનમ્ ન અલભન્ત । ચોરો ઘરમાં પેલા પણુ તેમને ધન મળ્યું નહીં. Thieves entered into the house, but they did not get wealth.

કન્યાઃ જનકમ્ અવન્દન્ત । છોકરીઓ આપને પગે લાગી. The girls bowed to their father.

અમે ગુરુ કનેથી શસ્ત્રો શિખ્યા. We learnt (the use of) missiles from our preceptor.

વીર્યેણ ચ વિદ્યાયાઃ બલેન પ્રાકાશન્ત । તેઓ તેજથી અને વિદ્યાના બળથી શોભતા હતા. They shone by their valour and strength of knowledge.

કૃષીવિલાઃ વીજસ્ય આરોપણમ્ આરમ્બન્ત । ખેડુતોએ ખીને રોપવાનું શરૂ કીધું. Husbandmen began the sowing of seeds.

નારાયણસ્ય દુષ્કૃતાનિ જનકાય ન અરોચન્ત । નારાયણનાં દુષ્ટ કૃત્યો તેના પિતાને રૂચ્યાં નહીં. Narayana's wicked deeds did not please his father.

ઉદ્યમથી હરિના પૈસા વધ્યા Hari's riches increased by industry.

ક્ ળ્ ગ કે ઘ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઘ્ મૂકાય છે. જેમકે વાગ્+હરિઃ=વાગ્ધરઃ or વાગ્હરિઃ ।

ચ્ છ્ જ્ કે ઝ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઝ્ મૂકાય છે. જેમકે આજ્+હલૌ=આજ્હલૌ or આજ્હલૌ ।

દ્ ઢ્ ઢ્ કે ઢ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઢ્ મૂકાય છે. અલેહ્+હયઃ=અલ્હયઃ or અલેહ્ હયઃ

તૂ થૂ દૂ કે ઘૂ ની પછી હૂ આવે તો તે હૂ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઘૂ મૂકાય છે. જેમકે ઉઘમાદ્ + હરેઃ = ઉઘમાદ્ધરેઃ or ઉઘમાદ્ હરેઃ.

પ ફૂ બૂ કે મૂ ની પછી હૂ આવે તો તે હૂ ને બદલે વિકલ્પે કરીને મૂ મૂકાય છે. જેમકે ગુબ્+હન્તિ=ગુબ્મન્તિ or ગુબ્ હન્તિ. અનિષ્ટમ ન આશંકામહિ । અમે અનિષ્ટ-ખોટું ધાર્યું નહોતું.

We did not suspect evil.

ધનના ઢગલા બ્રાહ્મણોને અપાયા. Heaps of money were given to Brahmanas.

વાંદરા રાક્ષસો સાથે લડ્યા. કપયો રાક્ષસૈઃ સહાયુધ્યન્ત । અમે જે કાશીમાં પડિતો સાથે ખોડ્યા. કાશ્યાં પણ્ડિતાનભાષાવહિ । તેઓએ શાંતિથી ઇપકો સહ્યો. સ્વાસ્થ્યેનોપાલમ્ભમસહન્ત ।

જે તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા. તારકે પ્રાચ્યાં પ્રાકાશેતામ્ ।

તમે માણસોથી વખણાયા. મનુષ્યૈરશસ્યધ્વમ્ ।

તમે જે રામથી ફરમાવાયા. રામેજ્ઞાદેશ્યેથામ્ ।

અમે ઋષિઓને જમવા નોતર્યા. ઋષીન્ ખોજનારન્યમન્ત્રયામહિ ।

અયોધ્યાથી જમસુસો ક્યારે પાછા આવ્યા ? અયોધ્યાયા દૂતાઃ કદા ન્યવર્તન્ત ।

અમે હરિકનેથી મહેર ધારી ન હતી. હરેઃ કૃપાં નાપૈક્ષામહિ ।

અમે નિશાળમાં ચોપડીઓ મેળવી. પાઠ-શાળાયાં સ્તકાન્યલભામહિ ।

જે પરીક્ષકોએ જે છોડીને નૃત્યમાં તપાસી. પ્રાશ્નિકૌ કન્યે નૃત્યે પર્યંતેતામ્ ।

અમે જે અમારી મના દર્શનથી હરખાયા. જનન્યા દર્શનેઽમોતવહિ ।

તમે જેએ કામ આરંભ્યું નહીં. કાર્યં નારમેથામ્ ।

અમે જે ઋષિને નમ્યા. ઋષિમવન્દાવહિ ।

તે બેએ રાજ તરફથી તુચ્છકારની શંકા રાખી. નૃપાદવધીરણામા-
શङ્કેતામ્ ।

અમે ગંધર્વોના કુળમાં જન્મ્યા હતા. ગન્ધર્વાણામ્ કુલેઽજાયામહિ ।
પદ્મિઓએ તેમના મુખીની સલાહને ન ગણુકારી અને જનનમાં પડ્યા.
વિહંગા નાયકસ્યોપદેશમવાધીર્યન્ત જાલેઽપતશ્ચ ।

આત્મણોના અપરાધો રાજથી માફ કરાયા. બ્રાહ્મણાનામપરાધા
નૃપેણાક્ષમ્યન્ત ।

તમે બે વાદને બેધને ભયથી ધ્રુજ્યા. વ્યાઘ્રસ્ય દર્શનેન મયાદ-
કમ્પેથામ્ ।

હાથીને પકડવાને તમે યત્ન કીધું. ગજસ્ય ગ્રહણાયાયતધ્વમ્ ।
તે બે છોકરાં તેમની માવિના ચેનથી રહ્યાં નહીં. બાલૌ જનની
વિના નારમેતામ્ ।

રામના ગુણો કવિઓથી વખણાયા. રામસ્ય ગુણાઃ કવિભિ-
રશસ્યન્ત ।

ઉદ્યોગથી તેમણે ધણો પૈસો મેળવ્યો. ઉદ્યમેન પ્રભૂતં ધનમલભન્ત ।
તે બેએ તેમની દીકરીઓને જંગલમાં શોધી. કન્યાં વનેઽમૃગયેતામ્ ।
તે બે મુસાફરોથી કેરીઓ ચખાઈ. પાન્થામ્યામામ્ને અસ્વાદ્યેતામ્ ।

પાઠ ૧૯, ૨૦.

જે ઋકારાંત નરજાતિનાં રૂપો આતૃ જેવાં લેવાય છે તે
શબ્દો—પિતૃ, આતૃ, જામાતૃ, દેવૃ, નૃ, સવ્યેષ્ટ અને શંસ્તૃ,
શંસ્તૃ=one who praises.

આતૃ નાં રૂપો.

આતા
આતઃ

આતરૌ
”

આતરઃ
”

આતરમ્	”	આતૃન્
આત્રા	આતૃમ્યામ્	આતૃભિઃ
આત્રે	”	આતૃમ્યઃ
આતુઃ	”	”
”	આત્રોઃ	આતૃણામ્
આતરિ	”	આતૃષુ

નૃ નાં ૩પો.

ના	નરૌ	નરઃ
નઃ	”	”
નરમ્	”	નૃન્
ત્રા	નૃમ્યામ્	નૃભિઃ
ત્રે	”	નૃમ્યઃ
તુઃ	”	”
”	ત્રોઃ	નૃણામ્-નૃણામ્
તરિ	”	નૃષુ

ઉપર પિતૃ વિગેરે કહ્યા તે શિવાયના ઋકારાંત નરબ્જતિના શબ્દોનાં ૩૫ નેતૃ પુ. m ના જેવાં લેવાય છે.

નેતૃ m નાં ૩પો.

નેતા	નેતારૌ	નેતારઃ
નેતઃ	”	”
નેતારમ્	”	નેતૃન્
નેત્રા	નેતૃમ્યામ્	નેતૃભિઃ
નેત્રે	”	નેતૃમ્યઃ
નેતુઃ	”	”

મૃત્યુના	મૃત્યુમ્યામ્	મૃત્યુભિઃ
મૃત્યુવે	"	મૃત્યુમ્યઃ
મૃત્યોઃ	"	"
"	મૃત્યુવોઃ	મૃત્યૂનામ્
મૃત્યૌ	"	મૃત્યુષુ
	શત્રુ m.	
શત્રુઃ	શત્રૂ	શત્રવઃ
શત્રો	"	"
શત્રુમ્	"	શત્રૂન્
શત્રુણા	શત્રુનામ્	શત્રુભિઃ
શત્રવે	"	શત્રુમ્યઃ
શત્રોઃ	"	"
"	શત્રુવોઃ	શત્રૂનામ્
શત્રૌ	"	શત્રુષુ

આ પ્રમાણે રૂષુ, તરુ, પાંસુ, પ્રમુ, બાહુ, વિન્દુ, મનુ, વાયુ, વિષ્ણુ, શમ્ભુ તથા શિશુનાં રૂપ લેવાં.

ઉકારાંત નારીજાતિનાં નામોનાં રૂપ ધેનુ જેવાં લેવાય છે.

ઉકારાંત નાન્યતરજાતિનાં નામોનાં રૂપ મધુ જેવાં લેવાય છે.

મધુ n.

મધુ	મધુની	મધૂનિ
"	"	"
મધુના	મધુમ્યામ્	મધુભિઃ
મધુને	"	મધુમ્યઃ
મધુનઃ	"	"
"	મધુનોઃ	મધૂનામ્

મધુનિ
મધુ-મધો

”
મધુની

મધુષુ
મધૂનિ

	અશ્ચુ n.	
અશ્ચુ	અશ્ચુણી	અશ્ચૂણિ
અશ્ચુ	”	”
અશ્ચુણા	અશ્ચુમ્યામ	અશ્ચુભિઃ
અશ્ચુણે	”	અશ્ચુમ્યઃ
અશ્ચુણઃ	”	”
”	અશ્ચુણોઃ	અશ્ચુણામ
અશ્ચુણિ	”	અશ્ચુષુ
અશ્ચુ-અશ્ચો	અશ્ચુણી	અશ્ચૂણિ

‘વિશ્વ n’ આ શબ્દ સર્વનામ છે, તેનાં રૂપો આ પ્રમાણે:—

વિશ્વમ વિશ્વે વિશ્વાનિ	વિશ્વસ્મૈ ” વિશ્વેભ્યઃ
હે વિશ્વ ” ”	વિશ્વસ્માત્,, ”
વિશ્વમ ” ”	વિશ્વસ્યવિશ્વયોઃવિશ્વેષામ
વિશ્વેન વિશ્વાભ્યામ વિશ્વૈઃ	વિશ્વસ્મિન્,, વિશ્વેષુ

નામ તથા વિશેષણોનું (Feminine base) સ્ત્રીલિંગ અંગ બનાવવાને સંસ્કૃતમાં આ અને ई એવા બે પ્રત્યયો છે.

અકારાંત નામ તથા વિશેષણોને ધણું ખરું આ પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે અજ ‘અકરો,’ નું અજા ‘અકરી.’ બાલ ‘બાળક’ નું બાલા ‘બાળકી,’ ‘છોકરી,’ અશ્વ ‘ધોડો’ નું અશ્વા ‘ધોડી,’ વત્સ ‘છોકરો,’ નું વત્સા ‘છોકરી’ બ્રાહ્મણ નું બ્રાહ્મણી. અલકુનીયનું અલકુનીયા, લવણ નું લવણા, વિશાલનું વિશાલા, રક્ત ‘રાતું’ નું રક્તા, ધવલ ‘ધોળું’ નું ધવલા, શ્યામ ‘શામળું’ નું શ્યામા, વૃક્ષનું વૃક્ષા. આ પ્રમાણે આકારાંત થયેલા વિશેષણોનાં રૂપ શાલા જેવાં લેવાય છે.

નીચેનાં અનિયમિત સ્ત્રીલિંગરૂપો તૈયાર કરો.

નરજાતિ	નારીજાતિ
ઇન્દ્ર	ઇન્દ્રાણી
દેવ	દેવી
પતિ વર	પત્ની સ્ત્રી.
પિતામહ આપના આપ	પિતામહી આપની મા,
પિતૃ આપ	માતૃ મા
પુત્ર	પુત્રી
માતામહ માના આપ	માતામહી 'મા' ની 'મા'
મવ મહાદેવ	મવાની પાર્વતી.
રાજન્ રાગ્ન	રાક્ષી રાણી.
શ્વશુર સસરા	શ્વશ્રૂ સાસુ
સુન્દર	સુન્દરા-સુન્દરી
હય ધોડો	હયી ધોડી.
હરિણ હરણુ	હરિણી હરણી.

ઉકારાંત વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગઅંગ સ્ત્રીલિંગમાં નરજાતિના જેવું જ કાયમ રહે છે. સુરમિ *m* નાં ૩૫ કલિ જેવાં થાય છે. સુરમિ *f*. નાં મતિ જેવાં થાય છે. અને સુરમિ *n*. નાં પ્રાધમિ-રમાં આપ્યાં જ છે.

ઉકારાંત વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ નરજાતિ જેવું થાય છે પણ એમના અંત્ય ઉ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય તો વિકલ્પે કરીને ઈ લાગે છે; જેમકે સાધુ પરથી સાધુ અને સાધ્વી, બહુ પરથી બહુ અને બહી, સાધુ *m* નાં ૩૫ ગુરુ જેવાં, સાધુ *f*. નાં ૩૫ ધેનુ જેવાં, અને સાધ્વી નાં દાસી જેવાં: સાધુ *n* નાં મધુ જેવાં પણ પાણ્ડુ Palewhite, yellowish નું પાણ્ડુ જ સ્ત્રીલિંગમાં રહે છે તથા પહુ 'લંગડો' નું પહુ 'લંગડી' સ્ત્રી થાય છે.

જે વિશેષણોને છેડે તૂ, મત્, વત્, ફત્, કે યસ્ હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ ફ લગાડે થાય છે, જેમકે દ્રેષ્ટ+ઈ=દ્રેષ્ટી, આયુષ્મત્+ઈ=આયુષ્મતી, યશસ્વત્+ઈ=યશસ્વતી, મેઘાવિન્+ઈ=મેઘાવિની, શ્રેયસ્+ઈ=શ્રેયસી. સુખમાજ્ અને વનોઈકસ્ એ વિશેષણોને છેડે તૂ, મત્ વગેરે ઉપર કહેલા પ્રત્યયોમાંનો કોઈ નથી માટે ફ લાગે નહીં.

જે વિશેષણોને છેડે વસ્ કે જવસ્ હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ વસ્ કે જવસ્ ને બદલે ઉષી મૂકવાથી થાય છે. જેમકે તસ્થિવસ્+નું તસ્થુષી અધ્યૂષિવસ્+નું અધ્યૂષુષી, ચક્રવસ્+નું ચક્ર+ઉષી=ચક્રુષી, જહુવસ્+નું જહ+ઉષી=જહુષી.

સ્ત્રીલિંગમાં ફકારાંત થયેલાં વિશેષણોનાં ૩૫ દાસી જેવાં લેવાય છે.

	દ્રેષ્ટ m નાં ૩૫૦.	
દ્રેષ્ટા	દ્રેષ્ટારૌ	દ્રેષ્ટારઃ
દ્રેષ્ટારમ્	"	દ્રેષ્ટૃન્
દ્રેષ્ટ્રા	દ્રેષ્ટૃન્યામ્	દ્રેષ્ટૃભિઃ
દ્રેષ્ટ્રે	"	દ્રેષ્ટૃભ્યઃ
	એજ પ્રમાણે બાકીનાં નેત્ર જેવાં.	

દ્રેષ્ટ+ઈ=દ્રેષ્ટી નાં ૩૫ દાસી જેવાં.

	દ્રેષ્ટ n.	
દ્રેષ્ટ	દ્રેષ્ટણી	દ્રેષ્ટૃણિ
"	"	"
દ્રેષ્ટૃણા	દ્રેષ્ટૃન્યામ્	દ્રેષ્ટૃભિઃ
દ્રેષ્ટૃણે	"	દ્રેષ્ટૃભ્યઃ
એજ પ્રમાણે બીજાં ૩૫૦.		

આ દ્વેષ્ટૃનાં ૩૫ પ્રમાણે કર્તૃઃ ગન્તૃ, દ્રષ્ટૃ વગેરે ઋ કારાંત વિશેષણોનાં ૩૫ લેવાય છે.

લોકોનાં નામપરથી અનેકા દેશનાં નામો સંસ્કૃતમાં બહુ વચનમાં વપરાય છે. જેમકે વજ્રાનાં નૃપઃ, મગધેષુ પાટલિપુત્રં નામ નગરમ્, આર્યાઃ કુરુષુ વસન્તિ, કલિંગેષુ વસતિ, પણ જ્યારે દેશ, વિષય જેવા શબ્દો સાથે વપરાય છે ત્યારે એક વચન વપરાય છે. જેમકે મગધેદેશે.

સંસ્કૃતમાં નિષેધાર્થ અતાવવાને વ્યંજનથી શરૂ થતાં શબ્દોની પહેલાં અ મુકાય છે અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલાં અન્ મુકાય છે. જેમકે

લઙ્કનીય violable.

અલઙ્કનીય inviolable.

વિનય modesty.

અવિનય immodesty.

નીતિ morality.

અનીતિ immorality.

કાલ time.

અકાલ not time, improper time.

•નેતઃ, પિતઃ, દ્વેષ્ટઃ, માતઃ, વગેરે સંબોધન એક વચનમાં ૩૫માં છેલ્લો વિસર્ગ રૂ ને બદલે આવેલો છે. પદાન્ત રૂ ની પછી અધોપ વ્યંજન હોય. અથવા કોઈ વ્યંજન ન હોય ત્યારે તેનો વિસર્ગ થાય છે. તેથી નેતઃ ગચ્છામિ=નેતગચ્છામિ, પિતઃ बोधसि=पितबोधसि, દ્વેષ્ટઃ वदसि=द्वेष्टवदसि તેમજ પિતઃ आगच्छ=पितआगच्छ અર્થાત્ રૂ નો વિસર્ગ થયો હોય અને તેની પછી ધોષ વ્યંજન અથવા સ્વર આવે તો પાછો વિસર્ગનો રૂ કરવો. જેમકે પ્રાતઃ उत्थाय=प्रातरुत्थाय, पुनः भवतु=पुनर्भवतु, पुनः रमते=पुनर्रमते=नारमते.

વાક્યો.

પાઠ ૧૯ મો.

શંકર જય પામે છે. Siva conquers.

બે હાથ ફરકે છે. The two arms throb.

પવનથી વૃક્ષો હાલે છે. Trees shake by the wind.

ભમરા મધ પીએ છે. Bees drink honey.

માણસો પૈસાને ચહાય છે. Men desire riches.

ઇન્દ્રે શત્રુઓને જીત્યા. Indra conquered his enemies.

યોદ્ધો શત્રુ ઉપર બે બાણ ફેંકે છે. The warrior discharges two arrows at his enemy.

ચાતકને પાણીનું ટીપું પણ મળતું નથી. The *chataka* does not get even drop of water.

વિષ્ણુને પૂજા ગમે છે. Worship pleases Vishnu.

શેઠોથી નોકરો ફરમાવાયા. Servants were commanded by their lords.

હું દુનીયાના બનાવનારને નમું છું. I bow to the author of the universe.

હું ગુરુઓને શિષ્યનું ઉદ્વેગપણ કહું છું. I inform the teachers of the pupil's rudeness.

સીતા, લક્ષ્મણ દીયરની પછાડી ગઈ. Sita followed Lakshmana, her husband's brother.

છોકરીના વરને જમાઈ કહે છે. They call the daughter's husband 'son-in law.'

પતિને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for her husband.

ઝીના બને ગાલપર બે આંખમાંથી આંસુ ખરે છે. Tears drop

upon the two cheeks of the woman from her two eyes.

વિશ્વકર્માથી અમરાવતી રચાઈ. Amaravati was created by the architect of the gods.

પિતરઃ પુત્રૈઃ વન્દ્યન્તે । પિતાઓ પુત્રોથી વન્દાય છે. Fathers are saluted by their sons.

રામ જનકનો જમાઈ થાય. Ram is Janaka's son-in-law. પાંડવોએ દ્રેપીઓને લડાઈમાં જીત્યા. The Pandavas conquered their haters in the battle.

કિંકરઃ મર્તારમ્ અનુસરાતિ । ચાકર શેઠને અનુસરે છે. The servant follows his master.

મનુથી ધર્મ લખાયો. The code of duty was written by Manu.

(અહીં ધર્મ=વ્યવહારસાધક નિયમોનો સંગ્રહ)

સ્રષ્ટાથી લોકો સરજાય છે. People are created by the Creator.

તળાવનું પાણી રસ્તે જનારાઓથી પિવાયું. The water of the tank was drunk by the goers on the way.

જન્યકોએ દાતારને મેળવ્યો નહીં. The beggars did not get the donor.

રામ છોકરાને લાડુ આપે છે. રામઃ શિશુભ્યો મોદકં યચ્છતિ ।

આકાશ ધૂળથી ભરાય છે. આકાશઃ પાંસુના મ્રિયતે ।

પરશુરામે શત્રુઓને ફરશીથી માર્યા. પરશુરામઃ શત્રૂન્ પરશ્વના પ્રાહારત્ ।

વાદળોમાંથી જળની ટીપાં પડે છે. મેઘેભ્યો જલં ચ ચિન્દવઃ પતન્તિ ।

સજ્જાએ શહેરના રખેવાળોને બોલાવ્યા. નૃપો નગરસ્ય રક્ષિતૃનાહ્વયત્ ।

બાળક આપનું માને છે. બાલઃ પિતરમનુરુદ્ધ્યતે ।

અવન્તીના માલીકે પ્રધાનોને કહ્યું. અવન્ત્યાઃ પ્રમુઃ ત્રાંચવાનમાષત ।

હરિ જીવડે તાળવાને અડક્યો. હરિજિયા તાલ્લસ શત્રુ
ભીઓ પતિઓ સાથે બાગમાં ગઈ. નાર્યો ભર્તૃભિઃ સોદધાનમગચ્છન્ ।
ઋષિઓ મંત્રોના દ્રષ્ટા હતા. ઋષયો મન્ત્રાણાંદ્રષ્ટાર આસન્ ।
લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે. જના વિષ્ણુ પૂજયન્તિ ।

ઋતુર્પર્ણ સારથિઓ સાથે બોલ્યો. ઋતુર્પર્ણઃ સવ્યેષ્ટનવદત્
રામ પોતાના ભાઈ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો. રામો ભ્રાત્રા લક્ષ્મણેન
સહ વનમગચ્છત્ ।

રાવણનાં માથાં રામથી બાણોવડે કપાયાં. રાવણસ્ય શીર્ષાણિ
રામેણેષુભિરચ્છિદ્યન્ત ।

માણસોથી વારંવાર વિદ્વોના ભયથી કામ અરંભતું નથી. મનુષ્યૈ-
રનેકશો વિદ્વાનાં ભયેન કાર્યં નારમ્યતે ।

ભીમ શત્રુ સાથે બે હાથે લડ્યો. ભીમઃ શત્રુણા બાહુભ્યામયુધ્યત ।
દેવો પાપના કરનારાઓને શિક્ષા કરે છે. દેવાઃ પાપસ્ય કર્તૃન્
દણ્ડયન્તિ ।

આડે માર્ગે જનારા લોકોથી નિંદાય છે. વિમાર્ગેણ ગન્તારો જનૈ-
ર્નિન્દ્યન્તે ।

ધર્મ રાજ્યને વિનાશમાંથી બચાવનાર છે. ધર્મો રાષ્ટ્રસ્યનાશા દ્રક્ષિતા ।
દુર્જનની જીભના ટેરવાપર મધ રહે છે, હૈયામાં તો ઝેર. દુર્જનસ્ય
જિહ્વાયા અગ્રે મધુ તિષ્ઠતિ હૃદયે તુ વિષમ્ । વૃક્ષો છાયાથી મુશા-
ફરોને આનંદ આપે છે. તરવશ્છાયાયા પાન્થાનાહ્લાદયન્તિ ।

વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું વનમાં જવાનું તેના પિતાથી કબુલ કરાયું.
વિશ્વામિત્રેણ સહ રામસ્ય વનં ગમનં પિત્રાન્વમન્યત ।

પવન કાળાં વાદળાં વિખેરી નાંખે છે. વાયુઃ શ્યામાન્ મેઘાન્
નિરસ્યતિ ।

લોકો ભુખ્યાને અન્ન આપનારાઓને વખાણે છે. જનાઃ શુદ્ધિતેભ્યોઽ-
ન્નસ્ય દાતૃઃ શંસન્તિ ।

સીતાના પતિએ અને દીયરે સીતાને શોધી. સીતાયા મર્તાદેવા ચ
સીતામન્વૈષ્યતામ્ ।

પાઠ ૨૦ મો.

ઝાડપરથી ફુલો પડ્યાં. Flowers fell from the tree.

શિવની કૃપાથી કલ્યાણ થાય છે. Good happens by the grace of Siva.

આપણે ગુરુઓના હુકમોને પાળીએ છીએ. We obey the orders of our preceptors.

સાધુઓ મૃત્યુનો ભય ગણતા નથી. Sages do not consider the fear of death.

પિતાપ્રતિ રામને ઘણું માન છે. Rama has great respect for his father.

વિશ્વના કર્તાની ઇચ્છા ન ઉલ્લંઘન કરાય એવી છે. The wish of the Creator of the universe cannot be transgressed.

(આ વાક્યમાં **इच्छा** ના આ ની પછી **अलङ्घनीया** નો અ આવ્યો છે. **आ+अ=आ** થાય છે છતાં પણ અ ને માટે અવગ્રહ મૂક્યો છે. જો અવગ્રહ ન હોતો તો એમ પણ અર્થ થાત કે **इच्छा=भरण**, **अलङ्घनीया=उल्लंघन** કરાય એવી આમ અર્થ ફરી જવાનો સંભવ હોય ત્યાં અવગ્રહ જરૂર મૂકાય છે.)

તે દ્વેષીઓના સુખને સહન કરતો નથી. He does not endure the happiness of his haters.

ચંદ્રમાં ડાઘો દેખાય છે. A spot is seen in the moon.

રામ સગાવહાલામાં સ્નેહથી રહે છે. Rama behaves with affection towards his relations.

મધમાં મીઠાશ છે. There is sweetness in honey.

માણસોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે. The Brahmin is the best among men.

તેઓ દાતાઓ કનેથી પૈસો મેળવે છે. They get wealth from donors.

કુરુખ્યઃ દૂતઃ આગચ્છત્ । કુરુદેશથી કાસદ આવ્યો. A messenger came from the Kurus.

કાકા આપના ભાઈ થાય. The paternal uncle is the father's brother.

વસ્તુનિ અવત્વારોપઃ અજ્ઞાનમ્ । વસ્તુમાં વસ્તુ નથી એવો આરોપ એ અજ્ઞાન છે. Ascribing something that is not real to a real thing is ignorance. તેણે બે આડુના બળથી પૃથ્વી જિતી. He conquered the earth by the strength of his two arms.

भीमस्य भ्रातरि अर्जुने कर्णः बाणान् अमुञ्चत् भीमना ભાઈ અર્જુનપર કર્ણે આણો મૂક્યાં. Karna discharged arrows at Arjuna, Bhima's brother.

मृदुनि मृगस्य शरीरे निशितस्य बाणस्य पातः तूलस्य राशौ अग्नेः इव । નાજુક હરણુના શરીરપર તીક્ષ્ણ આણનું પડવું રૂના દગલામાં દેવતાના જેવું હોય છે. The falling of a sharp arrow on the delicate body of a deer is just like that of fire on a heap of cotton જેમ દેવતા લાગવાથી રૂ બળી જાય છે તેમ તીક્ષ્ણ આણ પડવાથી હરણુનું શરીર મરણુતોલ થાય છે અથવા નાશ પામે છે.

तनुषु विभवेषु नरा ज्ञातिभिः त्यज्यन्ते થોડી સંપત્તિમાં માણસો સગાવહાલાંથી તજાય છે. Men with little riches are abandoned by their relations.

पशुઓમાં પણ નિમકહલાલપણું જણાય છે. Gratitude is seen even among beasts.

તેણે શ્રોતાઓના આગ્રહથી કથા આરંભી. He commenced the story through the importunity of hearers.

કડવું પણ હિતના કહેનાર મિત્રપ્રતિ ક્રોધથી બસ, દૂર રહેવું. A

Away with anger at a friend who speaks a wholesome thing though unpleasant.

भारतवर्षीयानाम् नप्तुः लाभे अतीव उत्कण्ठा । हिंदुઓની પૌત્રને મેળવવામાં ઘણી આતુરતા હોય છે. The Indians have great anxiety for getting a grandson. દીકરાને ઘેર દીકરા જોવાની હિંદુઓને બહુ મરજી હોય છે.

સાધૂનામ ભૂતેષુ પરમમ કારુણ્યમ્ । સત્પુરુષોની જીવ માત્રપર ઘણી દયા હોય છે. Sages have great compassion towards beings.

તે છોકરીને જમાઈને ઘેર લઈ જાય છે. He carries his daughter to the house of her husband.

રામ રઘુઓમાં મુખ્ય હતા. રામો રઘૂણાં મુખ્યઃ ।

મેં કર્તા પાસેથી ચોપડી મેળવી. કર્તુઃ પુસ્તકમલમે ।

લક્ષ્મી વિષ્ણુની સ્ત્રી હતી. લક્ષ્મીર્વિષ્ણોઃ પત્ની ।

તે શ્રોતાઓની માફી માગે છે. શ્રોતૃન્ ક્ષમાં યાચતે ।

જનકે પૌત્રોનો રથ જોયો. જનકો નપ્તૃણાં રથમૈક્ષત ।

નારાયણે હરિના જમાઈઓના ઘોડા જોયા. નારાયણો હરેર્જામાતૃ-
ણામશ્વનપશ્યત્ ।

આર્યો કુરમાં રહેતા હતા. આર્યાઃ કુરુષ્વવસન્ ।

પોપટ ઝાડપર બેઠો. શુકસ્તરાવુપાવિશત્ ।

હરિના પૌત્રનો આકર ગામ ગયો. હરેર્નપ્તુઃ કિંકરોગ્રામમગच्छत् ।

કર્ણુ દાતારોમાં પહેલો હતો. કર્ણો દાતૃષુ પ્રથમઃ ।

સિંહ પશુઓનો રાજા છે. सिंहः पशूनां प्रभुः ।

હરિ રમાના પતિનો મિત્ર થાય. હરી રમાયા મર્તૃમિત્રમ્ ।

ચંદ્રનું બિંબ વધે છે અને ઘટે છે. इन्द्रोर्बिम्बं वर्धते क्षीयतच ।

પોતાના ભાઈ રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણે સીતાને વનમાં તથા. આત્

રામસ્યા રોને લક્ષ્મણઃ સીતાં વનેઽત્યજત્ ।

સષ્ઠાથી દુનિયા થઈ. ધાતુવિશ્વમજાયત ।

તેણે પોતાના ધણીની ખજર મેળવી. મર્ત્વર્તાત્મલભત ।

આહુના બળથી તેણે શત્રુઓને જિત્યા. બાહોર્બલેનશત્રૂનજયત્ ।

પર્વતોને જખરા પવનથી પણ ભય નથી. પર્વતામાં પ્રબલાઘાયોરપિ મયં ન ।

હાથા માણસો છોકરામાંથી પણ જ્ઞાન મેળવે છે. પ્રજ્ઞા બાલેભ્યોઽપિ જ્ઞાનં લભન્તે ।

હે શંભુ ! મારા પાપ માફ કર. શમ્મો પાપાનિ ક્ષામ્ય । Forgive

=માફ કર એ Imperative આજ્ઞાર્થનું ૩૫ છે. Imperative

માં બીજા પુરુષ એકવચનનો પ્રત્યય નથી. તેથી ક્ષમ [ક્ષામ]

4th conj Parasm,+ગણની નિશાની=ક્ષામ્ય ૩૫ થયું છે]

ઋષિઓમાં હશ્વરપર ધણો પ્રેમ જણાય છે. ઋષિષ્વાશ્વરે પરમઃ

સ્નેહો દૃશ્યતે ।

પક્ષિઓ વૃક્ષોની ડાળીઓપર બેસે છે. વિહગાસ્તરૂણાં

શાખાસ્પવિશન્તિ ।

નોકરો શેઠના હુકમોનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. મૃત્યાઃ પ્રમૂળામાજ્ઞા

ન લઙ્ઘ્યન્તે ।

તેણે સ્વામીકનેથી માને ઘેર જવાને રજા મેળવી. મર્તુર્જનન્યા ગૃહં

ગમનાયાનુજ્ઞામલભત ।

વિષ્ણુના ભકતોથી વૈકુંઠમાં વાસ મેળવાય છે. વિષ્ણોર્મક્તૈર્વૈકુણ્ઠે

વાસો લભ્યતે ।

પાઠ ૨૧ મો.

વધૂ નાં રૂપો.

વધ્વો

”

વધૂઃ

વધૂ

વધ્વઃ

”

વધૂમ	;	વધૂ:
વધ્વા	વધૂમ્યામ	વધૂભિ:
વધ્વૈ	”	વધૂમ્ય:
વધ્વા:	”	”
”	વધ્વો:	વધૂનામ
વધ્વામ	”	વધૂષુ

માતૃ જેવા જે ઋકારાંત નારી જાતિનાં નામનાં ૩૫ લેવાય છે તે શબ્દો:—માતૃ, દુહિતૃ, નનન્દ, નનન્દ, યાતૃ, માતૃ ના ૩૫ પ્રાઇમરમાં આપ્યાં છે.

સ્વસૃ નાં ૩૫૦.

સ્વસા	સ્વસારૌ	સ્વસાર:
સ્વસ:	;	”
સ્વસાર:	”	સ્વસૃ:

બાકીનાં ૩૫ માતૃ નાં જેવાં લેવાય છે.

સ્નિહ ની સાથે જેના પર સ્નેહ દેખાડાય તેના નામની સાતમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે જામાતરિ સ્નિહ્યતિ.

સંનિધિ નાં ૩૫ કાલિ જેવાં:—

સંનિધિ:	સંનિધી	સંનિધય:
સંનિધિમ.	”	સંનિધીન્
સંનિધિના	એ પ્રમાણે.	

[અઙ્ગલભૂમિ—આ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કેટલીક સ્કુલના છોકરાઓ મેટ્રિક કક્ષામાં આવતા સુધી પણ અઙ્ગલભૂમિ—જેઓ કરે છે, તેમ ન કરતાં ઙ્ગ ખોડે અને લ આખો બોલાય તેમ બોલવું)

હસ્વ હ ડ કે ઋ જે વિશેષણોને છેડે હોય તેમનાં નાન્યતર જાતિનાં ૩૫માં ત્રિજ, ચોથી, પાંચમી, છઠી અને સાતમીના એકવચ-

નમાં તથા છટ્ટી અને સાતમીના દિવસનમાં વિકલ્પે કરીને નરન્નતિ જેવાં ૩૫ લેવાય છે.

શુચિ adj., pure ના ' નરન્નતિ ' નાં ૩૫ કાલિ જેવાં.

————— ' નારીન્નતિ ' ————— મતિ —————

	શુચિ n.	
શુચિ	શુચિની	શુચીની
હે શુચિ-શુચે	"	"
શુચિ	"	"
શુચિના	શુચિભ્યામ્	શુચિભિઃ
શુચયે-શુચિને	"	શુચિભ્યઃ
શુચેઃ-શુચિનઃ	"	"
"	શુચ્યોઃ-શુચિનોઃ	શુચીનામ્
શુચૌ-શુચિનિ	"	શુચિષુ
	ગુરુ adj. long.	
ગુરુ m. નાં ૩૫ પૂર્વે આપ્યાં છે.		
	ગુરુ f.	
ગુરુઃ	ગુરૂ	ગુરવઃ
હે ગુરો	"	"
ગુરુમ્	"	ગુરૂઃ
ગુર્વા	ગુરુભ્યામ્	ગુરુભિઃ
ગુરવે-ગુર્વે	"	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ-ગુર્વાઃ	"	"
"	ગુર્વોઃ	ગુરુણામ્
ગુરૌ-ગુર્વામ્	"	ગુરુષુ
ગુરુ f ગુરુ+ઈ=ગુર્વી પણ થાય છે તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં.		

गुरु	गुरु n.	गुरुणि
हे गुरु-गुरो	गुरुणी	
गुरु	"	"
गुरुणा	"	"
गुरुवे-गुरुणे	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
गुरोः-गुरुणः	"	गुरुभ्यः
"	"	"
गुरौ-गुरुणि	गुरवोः-गुरुणोः	गुरुणाम्
कर्तृ m. नां ३५ नेतृ m. नेवां.	"	गुरुषु
कर्तृ	कर्तृ n.	
हे कर्तृ-कर्तृ	कर्तृणी	कर्तृणि
कर्तृ	"	"
कर्त्रा-कर्तृणा	"	"
कर्त्रे-कर्तृणे	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
कर्तुः-कर्तृणः	"	कर्तृभ्यः
"	"	"
कर्त्रोः-कर्तृणोः	"	कर्तृणाम्
कर्तरि-कर्तृणि	"	कर्तृषु

આ પ્રમાણે ગન્તુ, દ્રેષ્ટુ, નેતુ વગેરેનાં ૩૫ લેવાં.

Krishna has an ornament. કૃષ્ણનું ધરણું છે. કૃષ્ણસ્ય

અલંકારઃ અસ્તિ ।

Rama had two books. રામની બે ચોપડીઓ હતી. રામસ્ય

સ્તકે આસ્તામ્ ।

Janaka has one house. જનકનું એક ઘર છે. જનકસ્ય

ગૃહમ્ અસ્તિ ।

The woman has a child સ્ત્રીનું એક બાળક છે. નાર્યાઃ

શિશુઃ અસ્તિ ।

આ વાક્યોપરથી to have વાળાં વાક્યોનો સંસ્કૃત તરજુમો કેમ કરવો તે સમજવું. કર્તાની જૂઠી વિલક્તિ આવે છે અને ક્રિયા-પદમાં અસ્ત્ર to be નું રૂપ વપરાય છે.

વાક્યો.

સજ્જનની કીર્તિ લોકમાં પ્રસરે છે. The fame of a good man spreads in the world.

સંકટમાં ધીરો પુરૂષ હિંમત છોડતો નથી. A bold man never leaves his courage in a difficulty.

રામ પ્રેમથી દીકરાને ભેટે છે. Rama embraces his son with affection.

તે મોક્ષને માટે દેવને ભજે છે. He worships God for absolution.

તે યક્ષોની વસતિમાંથી આવ્યો. He came from the residence of Kubera's attendants.

દુઃખ દુષ્કર્મથી ઉપજે છે. Misery results from a wicked action.

મદન રતિનો પતિ થાય. Madana is the husband of Rati.

ઈશ્વરઃ સૃષ્ટિયાઃ પાલકઃ ઈશ્વર સૃષ્ટિનો પાળનાર છે. God is the protector of the creation.

બુદ્ધિનો વધારો કીર્તિને માટે છે. (બુદ્ધિના વધારાથી કીર્તિ થાય છે.) The intensity of talent is for fame.

તે જમીનપર બેસે છે. He sits on the ground.

રામની માતાઓ તેમના જમાઈ ઋષ્યશૃંગને આશ્રમે ગઈ. Rama's mothers went to the hermitage of their son-in-law, Rishyasringa.

सीता यातुः च ननान्दरम् आपृच्छत् पश्चात् पितुः गृहम्
अगच्छत् । सीताએ દેરાણીઓ (જેઠાણીઓની) તથા નણુંદની રાજ
લીધી અને પછી આપને ઘેર ગઈ Sita took leave of her
husband's brother's wives and her husband's
sister: afterwards went to her father's house.

રઘુના આપે વસિષ્ઠની ગાય રક્ષી. Raghu's father protected
Vasishtha's cow.

નારાયણનાં કામો હરિની પ્રીતિ માટે નથી. (હરિને પ્રસન્ન નથી.)
Narayana's actions do not please Hari.

વેદમાં શૂદ્ર લાયક ગણાતો નથી. (શૂદ્રનો અધિકાર નથી.) A
Sudra is not authorised in Veda.

બુદ્ધાઃ મૂર્ખાણામ્ સ્તુતીઃ વા નિન્દાઃ ન ગણયન્તિ । કાલ્યા પુરુષો
મૂર્ખોની સ્તુતિ અથવા નિંદાને ગણતા નથી. Wise men do
not count the praises or censures of fools.

પ્રધાનોથી રાજ સેવાય છે. A king is served by his
ministry.

ગોવાળીઓ એ ગાયોને રક્ષે છે. A herdsman protects
two cows.

ગોપઃ ધેનૂઃ રક્ષતિ । A herdsman protects cows. જુવ-
તીઓ નદીમાંથી (-નું) પાણી આણે છે. young women bring
water from (-of) the river.

સાસુ જમાઇપર સ્નેહ રાખે છે. A mother-in-law feels
affection for her son-in-law.

તે ચંદ્રના ચળકાટને જુએ છે. He sees the brightness
of the moon.

તે કૃતકર્મોનું ફળ અનુભવે છે. He experiences the result
of his good actions.

લોભથી બુદ્ધિ ચળે છે. Talent goes astray by avarice.
હરિ સ્વભાવે સારો છે. Hari is good by nature.

રામે પિતાને અને માતાને પિંડ આપ્યા. Rama offered balls
of rice to his (deceased) parents.

સ્મૃતિમાં ધર્મ કહ્યા છે. Duty is told in Smriti.

સીતા નણુંદના પતિ ઋષ્યશૃંગને નમી. સીતા નનાન્દુર્ભર્તારમૃગ્ય-
શૃંગમનમત્ ।

વિશ્વામિત્ર જાતે ક્ષત્રિય હતા, પાછળથી તે બ્રાહ્મણ થયા. વિશ્વા-
મિત્રો જાત્યા ક્ષત્રિય આસીત્ પશ્ચાદ્ બ્રાહ્મણોઽભવત્ ।

શંખૂક ધંધે ખેડુત છે. શંખૂકો વૃત્ત્યા કૃષીવલઃ ।

સીતા હમેશાં સાસુને ખુશ કરતી. સીતા સદા શ્વશ્રૂમપ્રાણિયત્ ।
રાજાનો પ્રધાન રાજનીતિમાં હેંશિયાર છે. નૃપસ્યામાત્યો નીતૌ
નિપુણઃ ।

સ્મૃતિઓમાં મનુની શ્રેષ્ઠ છે. સ્મૃતિષુ મનોઃ શ્રેષ્ઠા ।

મહારાષ્ટ્રમાં યુવતિઓનો વિનય વખાણવા લાયક છે. મહારાષ્ટ્રે
વધૂનાં વિનયઃ પ્રશસ્યઃ ।

('મહારાષ્ટ્ર') એ દેશનું નામ છે તોપણ એનો અર્થ 'મોટું રાજ્ય'
થાય છે, તથા કુરુ, કલિંગ, મગધ, વજ્ર વગેરે નામો લોકોપરથી
લેવાયલાં સમજાઈ આવે છે તેમ એ સમજાતું નથી માટે એકવચન
વાપર્યું છે.)

રામે પોતાની બેન શાંતાને જોઈ અને પોતાની માને નમ્યા. રામઃ
અસારં શાન્તામૈક્ષત માતરમનમચ્ચ ।

રામે માણસને તેની જાત પૂછી. રામો જનં જાતિઃ પૃચ્છત્ ।

માણસો સંપત્તિને ચઢાય છે. જના ઃતિવાચ્છન્તિ ।

છંદ્રેજો છંદ્રંડથી અહીં આવે છે. અઙ્ગલા અઙ્ગલઃ મેરિહાગચ્છન્તિ ।
વેશજના પડોસમાં ગુફાઓમાં દેવોની બહુ પ્રતિમાઓ છે. વરુલં
સંનિધૌ વિવરેષુ વાનાં વહવો મૂર્તયઃ સન્તિ ।

હરિએ રાત્રિએ ધ્યાનમાં ગાળી. હરી રાત્રીધ્યાનેડનયત્ ।

કૃષ્ણની ઘણી છોકરીઓ હતી. કૃષ્ણસ્ય બહવો દુહિતર આસન્ ।
બહાદુરી કીર્તિ આપે છે. શૌર્ય કીર્તયે ।

માણસનો સ્વભાવ કામોપરથી જણાય છે. મનુષ્યસ્ય પ્રકૃતિઃ
કૃતિભ્યો જ્ઞાયતે ।

નારાયણની પાયમાલી તેનાં દુષ્કર્મોનું ફળ છે. નારાયણસ્ય નાશો
દુષ્કૃતીનાં ફલમ્ ।

ધર્મ મનુષ્યનું મોટામાં મોટું ધરણું છે. ધૃતિર્નરસ્ય પરમં ભૂષણમ્ ।
મધ્વરપ્રતિ ધણો પ્રેમ લક્ષિત કહેવાય છે. ईश्वरे परमः स्नेहो
भक्तिरभिधीयते ।

માણસની બુદ્ધિનો પરિપાક એ ઉપદેશનું ફળ છે. મનુષ્યસ્ય બુદ્ધે-
ર્વિકાસ ઉપદેશસ્ય પરિણામઃ ।

સીતાનું મુખ શોભામાં ચંદ્રના સમાન છે. સીતાયા મુખં કાન્ત્યા
ચન્દ્રેણ સમમ્ ।

હાથીની ગતિ ધામી છે. ગજસ્ય ગતિર્મન્દા.

આપે પોતાની છોકરીઓને ધણો પૈસો આપ્યો. પિતા દુહિતૃભ્યઃ
પ્રભૂતં ધનમયચ્છત્.

એતની અલ્પિસ પ્રેમનું ચિહ્ન હતું. સ્વસુરુપહારઃ પ્રીતે શ્રિહૃદયાસાગરઃ.

પાઠ ૨૨, ૨૩.

Imperative. (લોડ).

આશર્થ.

પરસ્પૃષ્ટના પ્રત્યયો.

આનિ
(none)

તુ

આવ

તમ્

તામ્

આમ

ત

અન્તુ

आत्मनेपदना.

ऐ	आवहै	आमहै
स्व	इथाम	ध्वम
ताम	इताम	अन्ताम

पढ़ेला गलुना परस्मैपदी धातुनां Impera. forms वदानि, वदाव, वदाम, वद, वदतम्.....नी पेडे लेवां.

योथा गलुना परस्मैपदी धातुनां Impera. forms पुष्याणि, पुष्याव, पुष्याम, पुष्य, पुष्यतम्...नी पेडे लेवां.

छट्ठा गलुना परस्मैपदी धातुनां Impera. forms विशानि विज्ञाव, विशाम, विश, विशतम्...आ प्रमाणे लेवां.

दशमां गलुना परस्मैपदी धातुनां Impera. forms चोरयाणि, चोरयाव, चोरयाम, चोरय, चोरयतम्.....आ प्रमाणे लेवां.

पढ़ेला गलुना आत्मनेपदी धातुनां आ ३५ मोदै, मोदावहै, मोदा-महै, मोदस्व.....वगेरेनी पेडे लेवां.

योथा गलुना आत्मनेपदी धातुनां आ ३५ युध्यै, युध्यावहै, युध्यामहै, युध्यस्व, युध्येथाम्, युध्यध्वम्...वगेरेनी पेडे लेवां.

छट्ठा गलुना आत्मनेपदी धातुनां आ ३५ म्रियै, म्रियावहै, म्रिया-महै, म्रियस्व, म्रियेथाम्.....वगेरेनी पेडे लेवां.

दशमां गलुना आत्मनेपदी धातुनां ३५ मृगयै, मृगयावहै मृगयामहै, मृगयस्व, मृगयेथाम्...वगेरेनी पेडे लेवां.

Imperative forms. सद् with नि. (active).

निषीदानि	निषीदाव	निषीदाम
निषीद	निषीदतम्	निषीदत
निषीदतु	निषीदताम्	निषीदन्तु

(passive).

निषद्यै	निषद्यावहै	निषद्यामहै
निषद्यस्व	निषद्येथाम्	निषद्येथाम्

निषद्यताम्	दिश्येताम्.	निषद्यन्ताम्
	वस् (active).	
वसानि	वसाव	वसाम
वस	वसतः	वसत
वसतु	वसताम्	वसन्तु
	(Passive).	
उष्यै	उष्यावहै	उष्यामहै
उष्यस्व	उष्येथाम	उष्यध्वम्
उष्यताम्	उष्येताम्	उष्यन्ताम्
	ह्वे (active).	
ह्वयानि	ह्वयाव वगेरे.	
	(Passive).	
ह्व्यै	ह्वयावहै वगेरे.	
	जि (active).	
जयानि	जयाव वगेरे.	
	(Passive)	
जायै	जीयावहै वगेरे.	

लज्ज धातुની સાથે જેનાથી લાજ ઉત્પન્ન થાય તેના નામની ઘણું ખડું ત્રિજી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દુષ્કૃતિભિર્લજ્જન્તે તેઓ નકારાં કામથી લાજે છે.

To decrease=અલ્પીભૂ.

તૂ વર્ગના અક્ષર પછી લ આવે તો તેને બદલે લ્ મૂકાય છે. અને નૂ ની પછી લ આવે તો નૂ ને બદલે અનુનાસિક લ્ મૂકાય છે. જેમકે તત્+લોક:=તલ્લોક:, ઉત્+લઃ+યિતુમ્=ઉલ્લઙ્ઘયિતુમ્, વિદ્વાન્+લિખતિ=વિદ્વાંલિખતિ, અભિલાષાન્+લભસ્વ=અભિલા-
ષાંલુભસ્વ બન્ધૂન્+લઘુત્વમ્=બન્ધૂંલઘુત્વમ્.

વાક્યો. પાઠ ૨૨ મો.

સત્ય જય પામે. Let truth conquer.

છોકરા, તારા આપને નમ. Child, bow to thy father.

દૂતાઃ અયોધ્યામ ગચ્છન્તુ । જસુસો અયોધ્યા જય. Let messengers go to Ayodhya.

બે દીકરાઓ ઘોડે ચઢે. Let, the two sons mount the horse.

રે રે વિનયમ ત્યજત મા । અરેરે, વિનયને તજે નહીં. Oh, oh, do not abandon your modesty.

બે સખીઓ, ફુલો લાવો. (You two) female' friends bring flowers.

હે મિત્ર ! આપણે બંને બાગમાં પેસીએ. Oh friend ! let us both enter the garden.

પાણીને તજ, ઘી પી. Abandon water, and drink ghee.

હું કેવી રીતે વાઘોની સમીપમાં રહું ? How am I to live in the proximity. of tigers ?

લોક દુઃખને તરો, કલ્યાણને જુઓ. Let the world overcome difficulties and see benefits.

માણસોના વ્યાધિઓ નાશ પામે. Let the diseases of men perish.

બે મોર મહેલની ટોચપર નાચો. Let the two peacocks dance on the top of the palace.

બાળકો ! જુઠું બોલો નહીં. Children do not speak falsehood.

તમે બે, બે આસનપર બેસો. You two, sit on the two seats.

છોકરા માને બોલાવ. Child ! call thy mother?

રાજાઓ હંમેશાં પ્રજાને ધર્મ પ્રમાણે રક્ષે. Let kings always

protect their subjects according to the duty.

લોક હંમેશાં આનંદ પામે. Let people always experience joy.

શત્રુનું વેર લેવાનો ઉપાય શિખવો. Teach the way to revenge upon the enemy.

માતા પિતા પ્રસન્ન થાઓ. Parents, you both be pleased.

આપણે સત્યથી દૂર નહીં. Let us not fall off the truth.

સોની સોનું તોળે. Let the goldsmith weigh gold.

માઆપનું અને ગુરુનું વચન પાળ. Act according to the saying of thy parents and preceptor.

પુજ્ય પુરુષોને સન્માન આપ. Adore venerable persons.

પાન્થાઃ તરોઃ છાયાયામ વિશ્રામ્યન્તુ । Let the travellers rest under the shade of the tree.

બે બાળકો હાથ ધુઓ. Two children wash their hands.

તમારા ભાઈનું નામ કહો. भ्रातुरभिधानं कथयत ।

હે બાળકો ! નિશાળે જાઓ અને પાઠ શિખો. बालाः पाठशालां गच्छत पाठं पठत च ।

મંથર રાણીને રક્ષો. ईश्वरो राज्ञीं रक्षतु ।

આપણે ડાહ્યા માણસોની શિખામણને અનુસરીએ. प्रज्ञानामुपदेशाननुसराम ।

દેવો પ્રસન્ન થાઓ. देवास्तुष्यन्तु ।

(God save the queen અને gods be satisfied આ બે વાક્યોમાં God અને gods ની પછી કોમા હોતે તો એ બે શબ્દોને સંબોધનમાં અને ક્રિયાપદોને બીજા પુરુષમાં વાપરતે. આ પરથી અને એવાં બીજા વાક્યોપરથી બીજા પુરુષ અને ત્રિજા ક્યાં વાપરવા તે સમજાશે.)

હરિ અને માધવ, બબડો નહીં. હરે માધવ ચ મા જલન્તમ્ ।
રામની જિત સંબંધમાં શંકા ત્યજ દે. રામસ્ય વિજયે શઙ્કાંત્યજ ।
એ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ નાશ પામે. एवं जनानां शत्रवो
नश्यन्तु ।

ગરીબોને પૈસો આપ. दरिद्रेभ्यो द्रव्यं यच्छ ।

ચંડાળ ! બ્રાહ્મણને અડક નહીં. चाण्डाल ब्राह्मणं मा स्पृश ।

(Imperative માં નહીં=મા વપરાય છે.)

તે સોમરસ પીએ. सोमं पिबतु ।

તે પોતાના કુળનાં સન્કર્મો સંભારે. वंशस्य सुकृतीः स्मरतुं ।

અમે મનુષ્યોનાં વખાણને લાયક થઈએ. नृणां स्तुतीरहाम ।

આપણે મિત્રોના અપરાધોને માફ કરો. मित्राणामपराधान्
क्षाम्याम ।

છોકરા, આપને સારી રીતે ભેટ. कुमार पितरं दृढं श्लिष्य ।

બાળકો, મૂર્ખાં પ્રાણીઓને દુઃખ દો નહીં. बालका मूकान् जीवान्
मा पीडयध्वम् । बालका मूकाञ् जीवान् मा पीडयध्वम् ।

હરિનું મન ક્રોધથી બળભળો નહીં. हरेश्चित्तं क्रोधेन मा क्षुभ्यतु ।

આપણે પાપમાં ગળડો નહીં. पापे मा लुट्याम ।

ગેત્રાણીઓ ગાયોને ઘેર લઈ જાય. गोपो धेनूर्गृहं नयतु ।

લોકોનો સોના માટેનો લોભ ઘટો. जनानां सुवर्णस्य तृष्णालीभवतु ।

બંને છોકરાંઓ, માને રાજ કરો. पुत्रौ मातरं प्रीणयताम् ।

ભિખારીઓ ચોખ્ખા વણે. भिक्षुकास्तण्डुलमुञ्छन्तु ।

મૂર્ખો બબડે. मूर्खा जल्पन्तु ।

વાક્યો. ૫૪ ૨૩ મો.

શત્રુઓની સાથે લડ. Fight with thy enemies.

ચિત્ત શાંતિ પામે. Let the mind get peace.

હે શિષ્યો ! ગુરુઓને નમો. Pupils, salute your tutors.

પ્રજાઓના હિતને માટે રાજાઓ મંડો. Let kings set the-
mselves about the good of their subjects.

એ ઝાડીઓ ગીત શિખે. Let the two girls learn the song.
તમે એ શેઠને સેવો. You both, serve your master.

કેવી રીતે દુઃખ સહું ! How am I to endure misery !
કીર્તિને માટે આપણે યત્ન કરો. Strive we for fame.
રાજા જય પામ. King, conquer.

ભાઈના ગુણોને વખાણો નહીં. Do not praise your
brother's merits.

માણસો અનાજની વૃદ્ધિથી રાજ થાઓ. Let men rejoice at
the plenty of corn.
તમે એ સદાચાર તરફ પગલાં બરો. You two, step towards
good conduct.

માણસોની ધર્મમાં ઇચ્છા વધો. Let the desire of men
increase towards duty.

એ શિયાળ મરણ પામે. Let the two jackals die.
ખબર સંભળાવો. Let the news be heard.
સજ્જનતા રાખ. Resort to civility.

નૃપસ્ય સૂનવઃ પરાક્રમેણ પ્રકાશન્તામ્ । રાજાના પુત્રો પરાક્રમથી
શોભે. Let king's sons shine by valour.

સ્ત્રાણામ્ ચિત્તમ્ વિદ્યાયામ્ રમતામ્ । વિદ્યાર્થીનું મન વિદ્યામાં
હરખાઓ. Let the mind of pupils delight in
learning.

આપણે ગાયન આરંભે. Commence we singing.

પ્રજાના મ કલ્યાણાય નૃપૈઃ ક્લેશાઃ સહ્યન્તામ્ । પ્રજાના સુખને
માટે રાજાઓથી ક્લેશ સહન થાઓ. Let distresses be en-
dured by kings for the happiness of their
subjects.

वनस्य शोभाम् प्रेक्षस्व । जंगलની શોભા જો. See the beauty of the forest.

આપણે બેએ સંકટમાં પણ જૂઠું બોલવું નહીં. Let us both not speak falsehood even in difficulty.

અનિષ્ટમ મા આશંકેયામ્ । તમે બે ભૂંડું ધારો નહીં. Do not you both suspect evil.

તરવઃ ફલાનામ્ ઉદ્ગમેન શોભન્તામ્ । વૃક્ષો ફળોના આવવાથી શોભો. Let trees look beautiful by the appearance of fruits.

દુષ્ટ કૃત્યોથી સુખની આશા રાખવી નહીં. Do not hope happiness from misdeeds.

રાણીના શત્રુઓ ધુળો. રાણ્યાઃ શત્રવો વેપધ્વમ્ ।

કેરી ચાખ. આમ્રં સ્વાદસ્વ ।

સંસ્કૃતનો અભ્યાસ આરંભો. સંસ્કૃતસ્યાધ્વયનમારમધ્વમ્ ।

આપણે ઈશ્વરની આરાધ્વો પાળો. ઈશ્વરસ્યાજ્ઞા અનુરુધ્યામહૈ ।

ચંદ્ર પ્રકાશો. ચન્દુઃ પ્રકાશતામ્ ।

બે ચોપડીઓ અહીં અણાય. પુસ્તકે અત્રતોદૈતામ્ ।

તમે બંને, દેવદત્તને શત્રુ ગણો નહીં. દેવદત્તં શત્રું મા મન્યેથમ્ ।

માણસોની ચઢતીમાં રાજ થાઓ. નૃણાં ભૂતૌ મોદધ્વમ્ ।

લુચ્ચા, મર. સ્વલ, સ્વિયસ્વ ।

મનુષ્યો ખરાબ કામથી લજવાઓ. જના દુષ્કૃતિભિર્લજન્તામ્ ।

ઓસડના ગુણો પરખાઓ. ઔષધસ્ય ગુણાઃ પરીક્ષ્યન્તામ્ ।

લાયક માણસોને પૈસો અપાય. પાત્રેભ્યો ધનં દીયતામ્ ।

માણસો હંમેશાં સાચું શોધે. જનાઃ સદા સત્યં જગ્યન્તામ્ ।

પાપીઓને અમથા વખાણો નહીં. પાપાન મા ત્લાઘધ્વમ્ ।

પક્ષિઓ ઝાડની ડાળીઓ પરથી ઉડે. વિંગાસ્તરોઃ શાક્ષાભ્યો

હયન્તામ્ ।

સુચ્યા સજ્જનોની સાદાઈપર (ભલે) હસે. શઠાઃ સજ્જનાનામૃજુતાં
પ્રતિ વિહસન્તુ ।

અનાજના દગલા આત્મણેને અપાય. ધાન્યસ્ય રાશયો બ્રાહ્મણેભ્યો
દીયન્તામ્ ।

રાગને પુત્ર થાઓ. નૃપસ્ય પુત્રો જાયતામ્ ।

તું તારી ઈચ્છાઓને પામે. દૃષ્ટાનિ લભસ્વ । અભિલાષાલ્લભસ્વ ।

હું મારા પિતાની આજ્ઞાઓનું અપમાન કરું નહીં. પિતૃરાજામા-
વધીર્યૈ ।

આપણે જાને આપણા શત્રુઓને મારી નાંખો. શત્રૂન્ નિપૂંદયાવ ।
નોકરના જે અપરાધો શેઠથી માફ થાઓ. મૃત્યસ્યાપરાધૌ મર્ત્તા
ક્ષમ્યેતામ્ ।

મહેનતથી પૈસો મેળવો, લિખ માગો નહીં. શ્રમેણ ધનં લભધ્વ
મા યાચંધ્વમ્ ।

જે છોકરાં લાડવા ચાખે. બાલકૌ મોદકાન્ સ્વાદેતામ્ ।

આપણે જે, લડાઈમાં હણાઈએ નહીં યુદ્ધે મા હન્યાવહૈ ।

પાઠ ૨૪ મો.

ઠાઈ પણ ધાતુનું ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત લાગેછે.
જેમકે શ્રુ નું શ્રુત, કૃ નું કૃત, અને એજ પ્રમાણે મૃત, જિત,
ક્ષિપ્ત, વગેરે. કેટલાક ધાતુનાં ભૂતકૃદંત કરવામાં બીજા નિયમો લાગુ
પડે છે. તેવાનાં ભૂતકૃદંત પાઠેજ કરવામાં આવે છે. જેમકે પચ્ નું
પક્, ષચ્ નું ડક્. આ ભૂતકૃદંતનું સ્ત્રીલીંગઅંગ અ નો આ કર-
વાથી થાય છે.

આ ભૂતકૃદંતનાં રૂપો નરજાતિમાં નૃપ જેવાં થાય છે, નારી-
જાતિમાં શાલા જેવાં થાય છે. અને નાન્યતરજાતિમાં ષન જેવાં થાય છે.

જ્યારે અંગ્રેજ ભૂતકૃદંતનો અર્થ ગુજરાતી ભૂતકૃદંત જેવો
એટલે કરેલો, એટલો, ઉઠેલો એવો થાય, અને અનિયમિત વર્તમાન

એવો એટલે કરાય, પૂજાય, ખવાય એવો ન થાય ત્યારે ધણું ખરું સંસ્કૃત ભૂતકૃદંત વપરાય છે. જેમકે God is worshipped everywhere. ઇશ્વર સઘળે પૂજાય છે, એમાં ગૃજિતઃ નહીં વપરાય. Is worshipped=પૂજ્યતે પણ A jar is made by a potter કુંભારથી ઘડો બનેલો છે—એમાં ‘બનેલો’ ભૂતકૃદંત છે માટે કુમ્ભકારેણ ઘટઃ કૃતઃ ।

કોઈ પણ પરસ્મૈપદી ધાતુનું વર્તમાન કૃદંત કરવું હોય તો તેના વર્તમાનકાલના ત્રિજા પુરૂષનું બહુવચનનું રૂપ લેવું અને તેમાંથી પ્રત્યયના નૂ અને ઇ કાઢી નાંખવા. જેમકે:—

ગણ.	ધાતુ.	વ૦કા૦ત્રિ૦પુ૦બ૦વ૦	વ૦ કૃ૦
૧	ગમ્	ગચ્છન્તિ	ગચ્છત્
૪	પુષ્	પુષ્યન્તિ	પુષ્યત્
૧૦	ચુર્	ચોરયન્તિ	ચોરયત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૬	વિશ	વિશન્તિ	વિશત્
૨	અસ્ to be	સન્તિ	સત્
૨	ઇ to go	યન્તિ	યત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૬	હિ	હિન્વાન્તિ	હિન્વત્
૭	રુધ્	રુધન્તિ	રુધત્
૮	કૃ	કુર્વન્તિ	કુર્વત્

ગચ્છત્, પુષ્યત્ અને ચોરયત્ નાં રૂપ એકસરખાં લેવાય છે.

સત્, યત્, હિન્વત્ અને કુર્વત્ નાં રૂપ એકસરખાં લેવાય છે, અને યાત્ તથા વિશત્ નાં રૂપ એકસરખાં લેવાય છે.

જે ધાતુને ત્રિજા પુરૂષ બહુવચનમાં ‘સંસ્કૃત સેકંડ બુક’, ના નિયમ પ્રમાણે અન્તિ ને બદલે અતિ લાગે છે, તેમાં તો માત્ર ઇ ન ઉડી જાય છે, જેમકે:—

૧	શાસ્ત્ર	શાસતિ	શાસત
૨	જાગૃ	જાગ્રતિ	જાગ્રત
૩	હુ	જુહતિ	જુહત

પહેલાં, એથા, છઠ્ઠા કે દશમા ગણના કોઈ પણ આત્મનેપદી ધાતુનું વર્તમાનકૃદંત કરવું હોય તો ધાતુને તેના ગણની નિશાની લગાડવી અને પછી માન પ્રત્યય લગાડવો. જેમકે:—

ધાતુ, ગણની નિશાની

૧ વન્દ+અ+માન=વન્દમાન.

૪ યુધ્+અ+માન=યુધ્માન.

૬ વિદ્+અ+માન=વિન્દમાન.

૧૦ મૃગ્+અ+માન=મૃગમાન.

ઉપસર્ગ વિનાના કોઈ પણ ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત્વાં લગાડવો, જેમકે કૃત્વા=કરીને ભૂત્વા=થઈને નીત્વા=દોરી લઈને. જે ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ત્ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે અનુસ્+ત્ય=અનુસ્ત્ય = અનુસરીને. વિજિ+ત્ય=વિજિત્ય ૭તીને વિસ્મૃ+ત્ય=વિસ્મૃત્ય=વિસરીને.

જે ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર દીર્ઘ સ્વર કે વ્યંજન હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે આની+અ=આનીઅ=આણીને. અનુભૂ+અ=અનુભૂઅ=ભોગવીને પ્રક્ષિપ્+અ=પ્રક્ષિપ્અ=નાંખીને, having thrown.

હેત્વર્થકૃદંત Infinitive of purpose ધાતુને તુમ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. એ લગાડતા પૂર્વે ધાતુના અંત્ય સ્વર તથા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે જેમકે શ્રુ નું શ્રોતુમ્ to hear, કર નું કર્તુમ્ to do, હૃ નું હર્તુમ્ to take away, જિ નું જેતુમ્ to conquer.

દશમા ગણના ધાતુનું હેત્વર્થકૃદંત તથા સંબંધક ભૂતકૃદંત કરતી વખતે ધાતુને અય લાગે છે, અય ની પૂર્વે ચતા ગુણ, વદ્ધિ

તથા આદેશ વ્રગેરે ફેરફારો કરાય છે અને પછી અય નો છેલ્લો અ કાઢીને હતુમ્ અને હત્વા ઉમેરાય છે જેમકે

ચોરયિતુમ્-ચોરયિત્વા,
પ્રીણયિતુમ્-પ્રીણયિત્વા,
પીડયિતુમ્-પીડયિત્વા,

ઘોષયિતુમ્-ઘોષયિત્વા,
ક્ષાલયિતુમ્-ક્ષાલયિત્વા
દારયિતુમ્-દારયિત્વા,

પૂર્વે ઉપસર્ગવાળા દશમા ગણના ધાતુનો સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવો હોય તો અય કાઢી નાંખીને ચ ઉમેરવો. જેમકે પ્રક્ષાલયતિ તું પ્રક્ષાલ્ય, વિદારયતિ તું વિદાર્ય અને અભિવાદયતિ તું અભિવાદ્ય.

ભૂતકૃદંત, સંબંધક ભૂતકૃદંત તથા હેતુર્થકૃદંત (=સામાન્યરૂપ Infinitive of purpose) માત્ર પ્રાદ્ભિરના નિયમોથી જ બનાવાય એમ નથી તેથી પ્રાદ્ભિરમાં ન આપેલા એવા કેટલાક વપરાતા ધાતુઓનાં એવાં રૂપો અહીં આપ્યાં છે:—

ધાતુ.

ઘુષ્ 10th conj.

ચુર્

તુદ્

દમ્

પા to drink.

પુષ્

બુધ્ 4th A.

મદ્

વસ્ત્

શમ્

ભૂતકૃદંત.

ઘુષ્-ઘુષિત

ચોરિત

તુષ્

દાન્ત-દમિત

પીત

પુષ્-પુષિત

બુદ્

મત્

ઉષિત

શાન્ત-શમિત.

અદ્, ઝઙ્ઘ, કુપ્, કુસ્, ગણ્, ચર્, ચલ્, જલ્, જીવ્, ધાવ્, નિન્દ્, પત્, પીડ્, પ્રથ્, બુધ્ 1st conj. રક્ષ્, છુટ્, વર્ણ્, સાન્ત્, સ્પૃહ્, સ્ફુર, આ ધાતુઓનું ભૂતકૃદંત હત લગાડેથી થાય છે; જેમકે અટિત, ઉઠિહત, મિન્દિત, બુધિત વગેરે.

धातु.	संयुक्त भूतकृदन्त.	हेत्वर्थे कृदन्त.
अस् to throw	असित्वा	असितुम्
इष्	एषित्वा-इष्ट्वा	एषितुम्-एष्टुम्
कथ्	कथयित्वा	कथयितुम्
खन्	खनित्वा-खात्वा	खनितुम्
गम्	गत्वा	गन्तुम्
चर्	चरित्वा	चरितुम्
चुर	चोरयित्वा	चोरयितुम्
जि	जित्वा	जेतुम्
जीव्	जीवित्वा	जीवितुम्
त्यज्	त्यक्त्वा	त्यक्तुम्
दह	दग्ध्वा	दग्धुम्
दृश्	दृष्ट्वा	द्रष्टुम्
धाव्	धावित्वा-धात्वा	धावितुम्
नम्	नत्वा	नन्तुम्
नश्	नशित्वा-नष्ट्वा	नाशितुम्-नष्टुम्
नृत्	नर्तित्वा	नर्तितुम्
पच्	पक्त्वा	पक्तुम्
पत्	पतित्वा	पतितुम्
पा	पीत्वा	पातुम्
पुष्ट्	पुष्ट्वा	पोष्टुम्
प्रच्छ्	पृष्ट्वा	प्रष्टुम्
बुध् 1st c.	बुधित्वा-बोधित्वा	बोधितुम्
बुध् 4th c.	बुध्त्वा	बोधुम्
भू	भूत्वा	भवितुम्
मन्	मत्वा	मन्तुम्
मुच्	मुक्त्वा	मोक्तुम्

મુહ	મુઢવા-મુઘ્વા	મોહિતુમ-મોઢુમ મોઘુમ
યજ્ઞ	રજ્ઞા	યણુમ
રક્ષ	રક્ષિત્વા	રક્ષિતુમ
રમ	રન્ત્વા	રન્તુમ
રુઢ	રુઢવા	રોઢુમ
લભ	લબ્ધ્વા	લબ્ધુમ
લુભ	લુબ્ધ્વા-લોભિત્વા	લોબ્ધુમ
વદ્	વદિત્વા	વદિતુમ
વસ	વસિત્વા	વસતુમ
વઢ	વઢ્વા	વોઢુમ
વિશ	વિષ્ટા	વેષ્ટુમ
વૃત	વર્તિત્વા	વર્તિતુમ
મૃ	મૃત્વા	મર્તુમ
મૃજ	મૃજ્ઞા	મ્રજ્ઞુમ
સ્પૃશ	સ્પૃષ્ટ્વા	સ્પૃષ્ટુમ-સ્પ્રજ્ઞુમ
સ્મ	સ્મૃત્વા	સ્મર્તુમ
હ	હૃત્વા	હર્તુમ

તે પાણી પીવાને નદીએ ગયો. He went to the river for drinking water.

કુંભારથી ઘડો થયો છે. A pot is made by a potter.

હરિથી સર્પ દેખાય છે. A serpent is seen by Hari.

હું ગામ જવાને ઇચ્છું છું. I wish to go to the village.

માણસોનાં દુઃખો મટાડવાને ઇશ્વર સમર્થ છે. God is able to dispel the pains of men.

સ્રી તજીને વનમાં ગયો છું—છે. I have, thou hast, or he has gone to the forest having abandoned the wife.

રામનું દુઃખ નાશ પામ્યું છે. Ram's pain has perished. ઉપાય ધાર્યો છે. A remedy is contemplated.

કિંકરઃ ગૃહમ્ પ્રવિષ્ટઃ। નોકર ઘરમાં પેઠો છે. The servant has entered the house.

શંભુકે કહેલી ખબર સાંભળીને રામ બેભાન થયો. Having heard the news told by Sambuka, Rama fainted. સીતા નદીઃ તીરે ચિરમ્ વિહત્ય ઉટ્તમ નિવૃત્તા। સીતા નદીને કાંઠે ઘણીવાર રમીને પર્ણકુટી બણી પાછી વળી. Sita having sported long on the bank of the river, returned her hut.

ગૃહમ્ પ્રવિશ્ય અપૃચ્છત્ માતા ક્વ ઇતિ। એણે ઘરમાં પેશીને પૂછ્યું 'મા ક્યાં છે? Having entered the house he asked 'where is the mother?'

તું પૈસાના મદથી અકડાયો છે—તને પૈસાનો મદ આવ્યો છે. Thou art touched by the pride of wealth, i. e. thou art proud of thy wealth.

રામેણ બહવઃ કૂપાઃ ચ તડાગાઃ ઉત્ખાતાઃ। રામથી બહુ કૂવા અને તળાવો ખોદાયા. Many wells and tanks were dug by Rama.

એણે કહેવાયલો હરિ બ્રાહ્મણને પૈસા આપતો હતો. Hari thus addressed gave wealth to the Brahmin.

થોડે ચઢવાને મરજી થય. A desire is produced to mount the horse.

તે શત્રુને જીતીને શહેરમાં પેઠો. Having conquered his enemies, he entered the town.

એનપણીઓથી પૂછાયત્રી સ્ત્રી લાજ પામી. Being asked by her female friends, the woman felt shame.

સીતાયા ક્લેશઃ સોઢઃ । સીતાથી દુઃખ સહેવાયું. Pain was endured by Sita.

પૃથ્વીમાં ફરવાને યજ્ઞનો ઘોડો છૂટે મૂક્યો છે. The sacrificial horse is let loose to go over the earth.

જંગલમાંથી પાછા ફરીને રામે રાજ્ય કરવાનું આરંભ્યું. Having returned from the forest, Rama began to rule his kingdom.

તે કાદવમાં પડેલી ગાયને ઉંચકી લે છે. He lifts up the cow fallen in the mud.

દેવેન રક્ષિતઃ અસ્મિ । હું મશ્વરથી રક્ષાયલો છું. I am protected by God.

હરિણા બહુનિ કાવ્યાનિ પઠિતાનિ । હરિથી ઘણાં કાવ્યો શિખ્યાં છે. Many poems are learnt by Hari.

તાપથી તપેલા અમે ઝાડના મૂળ આગળ જઈએ છીએ. Exhausted by heat we resort to the root of the tree.

પવનથી વાદળાં વિખરાયાં છે. વાયુના મેઘા નિરસ્તાઃ । ખેડુતોથી ખેતરો ખેડાયાં છે અને અનાજ વવાયું છે. કૃષીવલૈઃ ક્ષેત્રાણિ યજ્ઞાનિ ધાન્યમુત્તં ચ ।

શિષ્યને સારી રીતે ભણાવીને ગુરુએ તેને પરણવાની રજા આપી. શિષ્યં સુષ્ટુ વિનીય ગુરુઃ પરિણેતુમનુજ્ઞામયચ્છત્ ।

હરિયો પવનથી ફોલ પામ્યો છે. સમુદ્રો વાયુના ક્રુદ્ધઃ ।

કુતરાંને પગલે પગલે ચાલીને તે સૂચવેલી જગાએ આવ્યો. સારમેયસ્ય પદાન્યનુસૃત્ય નિર્દિષ્ટં યાનમાગચ્છત્ ।

શિવ રાવણની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયા. શિવો રાવણં ચ મન્ત્યા સંતુષ્ટઃ ।

મશ્વરે મનુષ્યોના હૃદયમાં સદૃશ્યોનું ખીજ મુક્યું છે.

ईश्वरेण मनुष्याणां हृदये सद्गुणानां बीजं निहितम् ।

તમારા શત્રુને જીતવાને તૈયાર થાઓ. શત્રું જેતુ યત્ન ભવત ।

લડાઈમાં ઘણા સિપાઈઓ લણાયા. યુદ્ધે બહવઃ સૈનિકા હતાઃ ।

મરણ પામેલા પતિને સંભારીને તેણીએ પાછી મૂર્છા ખાધી. મૃતં

મર્તારં સ્મૃત્વા પુનરમૂર્ચ્છત ।

રાજ્યાભિષેક વખતે સઘળા માણસો કેદખાનામાંથી છોડી મુકાયા.

અભિષેકસ્ય સમયે સકલા જનાઃ કારાગૃહાન્મુક્તાઃ ।

આળક ચંદ્રને પકડવાને ઇચ્છે છે. બાલક ઇન્દું ગ્રહીત્ત્વમિચ્છતે ।

નારાયણથી મહેનતનું કૃણ મેળવાયું છે. નારાયણેનોદયમસ્ય ફલં

લબ્ધમ્ ।

દેવીને પ્રણામ કરીને તે દેવલમાંથી પાછો ફર્યો છે. દેવીં પ્રણમ્ય

દેવાલયાન્નિવૃત્તઃ ।

હરિની ભૂલો તેના આપથી માફ કરાઈ છે. હરેરપરાધાઃ પિત્રા

ક્ષાન્તાઃ ।

પહાડપર ચઢીને તેણે તળાવ જોયું. પર્વતમારુદ્ધ કાસારમપદ્યત્ ।

ભયનું કારણ ગયું છે. ભયસ્ય કારણં ગતમ્ ।

તે હુમ્યાઓને સન્નજનોના માર્ગમાં લઈ જવા યત્ન કરે છે. શઠાન્

સજ્જનાનાં માર્ગે નેતું યતતે ।

આળક દરિયા કાંઠે તળયું. બાલકઃ સમુદ્રસ્ય તીરે ત્યક્તઃ ।

સંસારનાં દુઃખો અનુભવીને તે સાધુ થયો. સંસારસ્ય દુઃશાન્ય-

નુભૂય યતિરભવત્ ।

સીપાઈઓથી રસ્તે ઘણાં ગામ બળાયાં. સૈનિકૈર્માગે બહવોગ્રામા દગ્ધાઃ ।

મિત્રને જવાબ આપીને તે શાંત ઉભો. મિત્રં પ્રતિમાપ્ય મૂકોડતિષ્ઠત્ ।

હરિની સ્ત્રીને છોકરો આવ્યો છે. હરેર્મર્યાયાઃ પુત્રો જાતઃ ।

સવારમાં ઉઠીને મનુષ્યો મ્હોડાં ધુએ છે. પ્રાતરુત્થાય જના મુસ્તાનિ

પ્રાલયન્તિ ।

ચોરો રાગના અમલદારોથી બંધાયા. સ્તેના રાજા રૂપૈર્બંધાઃ ।

પાઠ ૨૫ મો.

શબ્દને છેડે એક કરતાં વધારે વ્યંજન આવે અને બે વ્યંજન હોય ત્યારે જો પહેલો વ્યંજન ર્ હોય તો પહેલો રહે છે અને બાકીના ઉડી જાય છે. જેમકે મરુત્સુ=મરુત્, પણ અમારૂં માં રૂં નો પહેલો વ્યંજન ર્ છે તેથી ર્ ઉડે નહીં.

ચ્ કે જ્ ની પછી કોઈ અધોષ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ્ ને બદલે ક મૂકાય છે. જેમકે વાચ્+સુ=વાક્+સુ યુજ્+તિઃ યુક્તિઃ, ઉચ્+તિઃ=ઉક્તિઃ ચ્ કે જ્ ની પછી નાસિકાસ્થાની અથવા અર્ધસ્વર શિવાયનો ધોષ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ્ ને બદલે ગ્ મૂકાય છે. જેમકે વાચ્+મ્યામ્=વાગ્મ્યામ્, હુત્મુજ્+ભિઃ=હુત્મુગ્ભિઃ.

શબ્દને છેડે ચ્ આવે તો તેને બદલે ક્ કે ગ્ મૂકાય છે.

અનુનાસિક શિવાયના પદાન્ત વ્યંજનને બદલે તેના વર્ગનો પહેલો અથવા ત્રીજો મૂકાય છે. જેમકે મરુત્-દ્.

અ, આ, શિવાયના કોઈ સ્વર, કંઠસ્થાની વ્યંજન ક્ કે ઙ્ અથવા ર્ કે લ્ પછી આદેશ અથવા પ્રત્યયનો સ્ત્ર આવે તો ધણું ખરું તે સ્ત્ર નો ષ થાય છે. જેમકે નૃપે+સુ=નૃપેષુ, ગુરુ+સુ=ગુરુષુ, ગીર+સુ=ગીર્ષુ, કમલ્+સુ=કમલ્ષુ, વાક્+સુ=વાક્ષુ=વાક્ષુ, વાર્+સુ=વાર્ષુ, જક્+સિવ્=જક્+ષિવ્=જક્ષિવ્ પણ અનુસ્રિય એમાં સ્ત્ર ધાતુનો છે તેથી ષ થયો નથી. માલા+સુ=માલાસુ અને રાજ+સુ=રાજસુ આ બે શબ્દોમાં સ્ત્ર ની પૂર્વે એકમાં આ છે અને એકમાં અ છે તેથી ષ થયો નથી.

પરસ્મૈપદી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું (Fem. base) નારી-જાતિઅંગ કરવું હોય તો તેને ર્ લગાડાય છે. આ ર્ લગાડતા પૂર્વે પહેલાં ચોથા અને દશમા ગણના ધાતુના વર્તમાનકૃદંતના અંત્ય ત્રની પહેલાં નૂ મૂકાય છે અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ત્ર ની પહેલાં નૂ વિકલ્પે કરીને મૂકાય છે. જેમકે મ્ભવત્+ર્=મ્ભવન્ત્+ર્=મ્ભવન્તા એજ પ્રમાણે પચન્તી, માચન્તી, મામ્યન્તા, ચ્ રચન્તી, વિશતી -વિશન્તી, પૃચ્છન્તી.

સધળા પરસ્પૃષ્ટી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું નાન્યતરગતિનું પહેલી, બીજી અને સંબોધનનું દ્વિવચન નારીગતિઅંગ જેવું થાય છે.

જયત્ m. નાં રૂપો.

જયન્	જયન્તૈ	જયન્તઃ
જયન્	જયન્તૌ	જયન્તઃ
જયન્તઃ	„	જયતઃ
જયતા	જયદ્ભ્યામ્	જયતિઃ
જયતે	„	જયદ્ભ્યઃ
જયતઃ	„	„
„	જયતાઃ	જયતામ્
જયતિ	„	જયત્સુ
„	જયન્તી f.	„
જયન્તી	જયન્ત્યૌ	જયન્ત્યઃ
જયન્તીમ્	„	જયન્તીઃ

આ પ્રમાણે બાકીનાં પણ દાસી જેવાં.

જયત્ n.

જયત્	જયર્તા	જયન્તિ

આ રૂપો પહેલી, બીજી અને સંબોધનનાં છે. બાકીનાં રૂપો નરગતિનાં રૂપ જેવાં થાય છે.

આજ પ્રમાણે ભવત્ being, માઘત્, શામ્યત્, ચોરયત્, ઘોષયત્ વગેરે પહેલા, ચોથા અને દશમા ગણનાં વર્તમાનકૃદંતનાં રૂપ લેવાય છે.

ભવત્ (pro.) yōur honourનાં રૂપ મગ્ધત્ નાં જેવાં થાય છે.

છઠ્ઠા ગણના વર્તમાનકૃદંત વિશત્ નાં રૂપો:—

વિશત્ m.

વિશતઃ

વિશન્તૌ

વિશન્તઃ

એજ પ્રમાણે આકીનાં પણ જયત્ m. જેવાં.

વિશતી-વિશન્તી f.

વિશતી	વિશત્યૌ	વિશત્યઃ
વિશન્તી	વિશન્ત્યૌ	વિશન્ત્યઃ
વિશન્તિ	_____	_____
વિશન્તીઃ	_____	વિશતીઃ
વિશન્તીઃ	_____	વિશન્તીઃ
વિશત્યા	વિશતીભ્યામ્	વિશતીભિઃ
વિશન્ત્યા	વિશન્તીભ્યામ્	વિશન્તીભિઃ
વિશત્યૈ	_____	વિશતીભ્યઃ
વિશન્ત્યૈ	_____	વિશન્તીભ્યઃ
વિશત્યાઃ	_____	_____
વિશન્ત્યાઃ	_____	_____
_____	વિશત્યોઃ	વિશતીનામ્
_____	વિશન્ત્યોઃ	વિશન્તીનામ્
વિશત્યામ્	_____	વિશતીષુ
વિશન્ત્યામ્	_____	વિશન્તીષુ

વિશત્ m.

વિશત્ વિશતી-વિશન્તી વિશન્તિ

૧ લી. ૨ ૭ અને સંજોધનનાં આ રૂપો છે આકીનાં વિશત્ m. જેવાં.

આજ પ્રમાણે મધા છદ્ધા ગણુના ધાતુના તથા ખીજ ગણુના આ કારાંત ધાતુના પરસ્મૈપદી વર્તમાન કૃદંતનાં રૂપ લેવાય છે. આથી ચાત્ going નાં રૂપ વિશત્ જેવાં લેવાં.

સન્તિ પરથી સત્ being અને અદન્તિ પરથી અદત્ eating વગેરે આકારાંત ધાતુના નહીં એના ખીજ ગણુના તથા

પાંચમા, સાતમા, આઠમા અને નવમા ગણનાં વર્તમાન કૃદંતનાં ૩૫ નરગ્નતિમાં જયત્ત જેવાં, નારીગ્નતિમાં અંત્ય તૂની પહેલાં મ ન લાગવાથી થાય તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં, અને નાન્યતરગ્નતિમાં સત્, સતી, સન્તિ । અદત્, અદતી, અદન્તિ । એવાં ૩૫૦ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંબોધનમાં થાય છે, આકીનાં ૩૫ નરગ્નતિ જેવાં થાય છે.

સત્ નો અર્થ good થાય છે ત્યારે પણ એનાં ૩૫ સત્ being જેવાંજ થાય છે. જેમકે સન્તઃ પુરુષાઃ good men અથવા men present.

શાસત્ નાં નરગ્નતિનાં ૩૫ મરુત્ત જેવાં, નારીગ્નતિ અંગ શાસતી નાં દાસી જેવાં;

શાસત્ n. નાં ૩૫૦.

શાસત્ શાસતી શાસતિ-શાસન્તિ

આ ૧ લી. ૨ ૭ અને સંબોધન ૩૫ છે. આકીનાં નરગ્નતિ જેવાં.

જશ્વત્, ચકાસત્, દરિદ્રત્, જાગ્રત્ અને ત્રિગ્ન ગણના ધાતુનાં વર્તમાનકૃદંતનાં ૩૫ શાસત્ જેવાં લેવાય છે.

દૂરથી જેની સાથે બોલીએ તેના નામનાં સંબોધન ૩૫ના અંત્ય-સ્વરની પછીના સ્વર સાથે સંધિ થતી નથી જેમકે અઙ્ગલ અત્રા-ગચ્છ, વત્સ આયુષ્યમાન્ ભવ.

આવા સંબોધનનાં ૩૫ની પહેલાં હે કે હૈ વપરાયું હોય તો એ શબ્દોની પછીનાં સ્વર સાથે એમની સંધિ થતી નથી પણ સંબોધન શબ્દના અંત્ય સ્વરની તો પછીના સ્વર સાથે સંધિ થાય છે. જેમકે અઙ્ગલાત્રાગચ્છ. વિદ્યમાન pre. p. from વિદ્ 4 A. being existent અવિદ્યમાન્ non-existent.

ભવત્ એ ત્રિગ્ન પુરુષાન્ સર્વનામ છે તેથી ભવાન્ ગચ્છતિ થાય પણ ગચ્છસિ થાય નહીં. અત્રભવત્ આપશ્રી આપસાહેબ, તત્રભવત્ તેઓશ્રી, તેઓ સાહેબ. અત્રભવાન્ આગચ્છતુ આપ પધારો. તત્રભવન્તઃ ગુરુઃ ન આગતાઃ તે ગુરુશ્રી પધાર્યા નહીં.

વાક્યો.

દુષ્ટોથી શુભવંતોને પણ ભય હોય છે. There is fear from the wicked even to the meritorious. **चन्द्र-स्य प्रकाशः शरदि आल्हादकः भवति चंद्रो प्रकाश शरद-ऋतुमां आनंदप्रद होय છે.** The light of the moon is delighting in autumn.

વિજળી સાથે વાદળું આકાશમાં છે. There is a cloud with lightning in the sky.

છોકરા, દીર્ઘાયુ થા. ભાઈ, ઘરડો ડાસો થજે. Child, be long-lived.

બુદ્ધિમંતો લોકમાં પ્રખ્યાત થાય છે. The talented become famous in the world.

રામ શરીરધારી ધર્મ જોવા છે રામ જાણે શરીર ધારણ કરીને આવેલો ધર્મ છે. રામ જાણે ધર્મનો અવતાર છે. Rama is as if duty incarnate.

જય પામતા શત્રુઓને ઉવેખ નહીં-જોયા ન કર. Do not neglect thy enemies who are conquering.

આપથી ફરમાવાયલો નોકર શહેરમાં ગયો. The servant, ordered by your honour, went to the town.

મગલતે વાસુદેવાય નમઃ : ભગવાન્ વાસુદેવને (શ્રીકૃષ્ણને) નમસ્કાર
Bow to divine Vasudeva.

ગુરોઃ પશ્યતઃ શિષ્યેણ અદેનયઃ કૃતઃ । ગુરુના જોતાં જતાં શિષ્યથી અવિનય કરાયો; Though the preceptor was seeing, disobedience was shown by the pupil.

ગુરોઃ પશ્યતઃ=ગુરુ જોતાં જતાં. આ પ્રયોગને અંગ્રેજીમાં (genetive absolute) કહે છે.

મનુષ્ય આવતો હતો તે છતાં, છોકરી બોલતી હતી તે છતાં, પાણી પડતું હતું તે છતાં—આવાં વાક્યોનું સંસ્કૃત કરવામાં એ પ્રયોગ થાય છે. તેમાં નીચે એક લીટીથી જણાવેલ મનુષ્ય, છોકરી અને પાણી કર્તા છે તેની છટ્ટી વિભક્તિ વપરાય છે અને આવતો હતો, બોલતી હતી વગેરે જે શબ્દો કાળા અક્ષરમાં લખ્યા છે તે ક્રિયાપદોનાં વર્તમાન કૃદંત વપરાય છે. એ વર્તમાન કૃદંતોનું મનુષ્ય વગેરે કર્તાનાં જાતિ, વિભક્તિ અને વચનવાળું રૂપ વપરાય છે. એટલે મનુષ્યસ્ય આગચ્છતઃ, કુમાર્યાઃ વદન્ત્યાઃ, વારિણઃ પતતઃ

નલઃ હુતમુજા દગ્ધમ અરણ્યમ્ અપश्यत् । નળે અગ્નિથી બળેલું જંગલ જોયું. Nala saw the forest burnt by fire.
દહાડા જતાં નારાયણ પંડિત થયો. Days having elapsed, Narayan became a learned man.

દિનેષુ ગચ્છત્ આ પ્રયોગને અત્રેણમાં Locative absolute કહે છે.

કૃષ્ણ ગયો કે છોકરા આપ્યા ગયા.

કૃષ્ણ ગયો કે=કૃષ્ણે ગતે.

ઝાડ પડ્યું એટલે અમે કહેવા આવ્યા.

ઝાડ પડ્યું એટલે=વૃક્ષે પતિતે.

આપ ઉભા છો ત્યારે શા માટે ડરિએ.

આપ ઉભા છો ત્યારે=મવતિ તિતિ.

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે શું કરું ?

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે=મ્રાતરિ ન વદતિ.

આ થોડા દૃષ્ટાંતો પરથી (સતિ સત્ત્વે) Locative absolute નો પ્રયોગ સમજાશે.

દશરથે ભૂમૃતિ મહીમ શાસતિ જનાઃ સુખભાજઃ અમવન્ ।

દશરથ રાજ પૃથ્વીપર રાજ કરતા હતા ત્યારે માણસો સુખી થયા.

When king Dasarath was ruling the earth, men became happy.

દેવોના સ્વામી અર્જુનને જોવાને ઇચ્છે છે. The lord of gods wishes to see Arjuna.

કવિઓનાં વચનોમાં મિઠાશ છે. There is sweetness in the words of poets.

એ મિત્રોનું વચન ઉલ્લંઘન કરાય એવું નથી. The word of the two friends is inviolable.

આપ છોકરાઓની સાથે આવો એવી શ્રીમંત રાજાની આજ્ઞા છે.

(इति=such that.) Your honour should come with your sons, such is the order of our prosperous lord.

અથવા

That your honour...sons, is the order of our prosperous king.

ઘડા મૃત્તિકાનાં બુદ્ધાં રૂપો છે અને ધરેણાં સોનાનાં રૂપો છે.

Pots are different forms of clay and ornaments are those of gold.

પ્રાણના વિયોગમાં પણ (જીવ જતો હોય તો પણ) દુર્જનો સજ્જનોથી પ્રાર્થાતા નથી. Wicked persons are not entreated by good persons even at the passing away of life.

(प्राणः a vital air. આ શબ્દનો અર્થ જ્યારે life જાંદગી થાય છે ત્યારે એ બહુવચનમાંજ વપરાય છે.)

અહીં જગતમાં પુત્રનો જન્મ આનંદનું કારણ છે. The birth of a son is a source of joy in this world.

સંશયમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણનાં વલણો પ્રમાણરૂપ હોય છે. શક પડે એવી વાતમાં સજ્જનોનાં મનને ઠીક લાગતું હોય તેમાં લાલ ધારવો અને અઠીક લાગતું હોય તેમાં ઉલટું ધારવું. In matters of doubt the predilections of the mind of good men are authority.

વિપત્તિ સદ્ધિઃ ઉચ્ચૈઃ સ્થાયીયતે । વિપત્તિમાં સજ્જનોથી ઉંચે રહેવાય છે. આપત્તિમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણ કલેશથી વેગળાં અને ઉંચા નિશ્ચયોમાં રહે છે. Good men keep high (live nobly) in adversity.

પથરપર બેઠેલા ગુરૂએ શિષ્યોને ધર્મ શિખવ્યો. The preceptor seated upon the stone taught duty to the pupils.

કરજદારો બધી રીતથી પરાધીન થાય છે. Debtors become dependent in every way.

જીવિતે ચક્ષુરલે સતિ ધર્મસ્ય અકાલઃ ન અસ્તિ । જીવંતી ચલ છે તેથી ધર્મનો (કાઈ) અયોગ્ય સમય નથી. Life being transitory, no time is improper for (gaining religious) merit.

—

નારાયણ પરાધીન નથી. નારાયણઃ પરવાન્નાસ્તિ ।

હરણો જંગલમાં પથરોપર બેસે છે. મૃગા અરણ્યે દશત્સૂપ-વિશન્તિ ।

કેવલ દેવતાઓનો રાજા છે. इन्द्रो मरुतां प्रभुः ।

કાર્તિકના પડવાપર મોટો ઓઝવ છે. कार्तिकस्य प्रतिपदि महो-त्सवोऽस्ति ।

મેં એક ઊંકરાને નિશાળે જતો જોયો. कुमारं पाठशालां गच्छ-
न्तमपश्यम् ।

ચહતીમાં માણસને બહુ માણસો અનુસરે છે. સંપદિ જનં બહવો મનુષ્યા અનુસરન્તિ ।

માણસ પડતીમાં મિત્રોથી તળય છે. જનઃ આપદિ સુદ્ધિભિઃ ત્યજ્યતે । જન આપદિ સુદ્ધિદ્વિસ્ત્યજ્યતે ।

કૃષ્ણે માણસોને ઘોડા હાંકતા જોયા. કૃષ્ણોઽશ્વાન્ નુદતઃ પુરુષા- નપશ્યત્ ।

યોગીઓ જગતને જંગલ તરીકે માને છે. યતયો જગદરણ્યમિવ મન્યન્તે ।

બુદ્ધિમંત નારાયણથી પુસ્તક લખાય છે. ધીમતા નારાયણેન પુસ્તકં ગ્રહાયતે ।

ગુણવંતો પણ કુષ્ટોથી નિંદાય છે. ગુણવન્તોઽપિ નૃશંસૈર્નિન્દ્યન્તે । માણસો હંમેશાં દીર્ઘાયુ થવાને ચહાય છે. જનાઃ સર્વદાયુષ્મન્તો ભવિતુમિચ્છન્તિ ।

ભગવાન્ મનુષ્યે એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ભગવતા મનુનૈવં વિહિતમ્ નત્ર વાણીથી ક્રોધ શમે છે. મૃદ્વા વાચા ક્રોધઃ શામ્યતિ ।

(મૃદુ એ વાચ નું વિશેષણ છે માટે વાચ્ પ્રમાણે એની જાતિ નારીજાતિ છે તેથી એતું ૩૫ ધેન્વા જેવું અહીં વપરાયું)

નારદ આકાશમાંથી ઉતર્યા. નારદો વિયતોઽવાતરત્ ।

સજ્જનો પૈસાથી અભિમાની થતા નથી. સન્તઃ સંપદોચ્ચતા ન ભવન્તિ ।

સ્વર્ગ જતાં ગુરુએ એમ નિમેણું હતું. સ્વર્ગે ગચ્છતા ગુરુજૈર્ પદિષ્મઃ । જંગલમાં રહેતાં રામ અને લક્ષ્મણે ધણા રાક્ષસોને હણ્યા અરણ્યે વસન્તો રામો લક્ષ્મણઃ બહુન્ રાક્ષસાન્ ન્યસૂદયતામ્ । આપના દર્શનથી ધણે પ્રસન્ન થયેા છું. ભવતો દર્શનેનાતં વ પ્રસન્નોઽસ્મિ ।

બુદ્ધિમંત પુરુષો રાજાની સલાહમાં માન પામે છે. ધીમન્તો નૃપાણાં સમાસુ જ્યન્તે ।

પવન દાંડીમાંથી છુટા થયેલા પુલને .લઘ્ન જાય છે. વાયુઃ વૃતાન્ત્ર
શ્લથમ્ કુસુમમ્ હરતિ । વાયુર્વૃન્તાચ્ શ્લથં અથવા, વૃન્તાચ્
છલથં કુસુમં હરતિ ।

કવિઓથી વિજળી મેઘની સ્ત્રી તરીકે ગણાય છે. કવિભિર્વિદ્યુન્મે-
ઘસ્ય પત્નીવ મન્યતે ।

સ્પર્શ કરાયેલા દેવતા હોતાને પણ જાણે છે. સ્પૃષ્ઠો હુતભુગ્હોતા-
રમપિ દહતિ ।

(હુતુભુગ્હોતારમ્ પણ થાય; ૧૮ મા પાઠમાં આપેલા નિયમ પ્રમાણે)
સુખી માણસોની સુખની ઈચ્છા સુખના ભોગથી વારંવાર વંધે છે
સુખભાજાં સુખેઽમિલાષઃ સુખસ્ય ભોગેન બહુવર્ધતે રામ
વૈભવી અયોધ્યા નગરીમાં રહ્યા. રામઃ) શ્રીમત્યામયોધ્યાયાં
નગર્યામવસત્ ।

પાઠ ૨૬ મો.

નરજાતિ કે નારીજાતિનાં નામોનાં અંત્ય અન્ ની પૂર્વે જોડાક્ષર હોય
અને તે જોડાક્ષરનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે વ્ હોય તો તે નામોના ૩૫
આત્મન્ જેવાં લેવાં અને નહીં હોય તો રાજન્ જેવાં લેવાં.

આ પ્રમાણે અશ્મન્, બ્રહ્મન્, યજ્ઞન્ અને વિશ્વકર્મન્ નાં ૩૫
આત્મન્ જેવાં થાય છે. અને અણિમન્ m. smallness, ઘવ-
લિમન્ m. whiteness, પ્રેમન્, મજ્જન્, marrow મજ્જા,
મેદ, મૂર્ધન્ લઘિમન્ અને હિમન્ નાં ૩૫ રાજન્ જેવાં થાય છે.

બ્રહ્મન્ m. નાં ૩૫.

બ્રહ્મા

બ્રહ્માણી

બ્રહ્માણઃ

બ્રહ્મન્

”

”

બ્રહ્માણમ્

”

બ્રહ્માણઃ

બ્રહ્માણા

બ્રહ્માભ્યામ્

બ્રહ્માભિઃ

બ્રહ્માણે

”

બ્રહ્માભ્યઃ

બ્રહ્મણ:

"

"

બ્રહ્મણો:

બ્રહ્મણામ

"

બ્રહ્મણિ

"

બ્રહ્મસુ

પ્રેમન્ m. નાં ૩૫૦.

પ્રેમા

પ્રેમાણૌ

પ્રેમાણ:

પ્રેમન્

"

"

પ્રેમાણમ્

"

પ્રેમ્ણ:

સાતમી એકવચન પ્રેમણિ-પ્રેમ્ણિ. આક્રીનાં ૩૫ પણ રાજન્ જેવાં.

કર્મન્ n. નાં ૩૫૦.

કર્મ

કર્મણી

કર્માણિ

કર્મન્-કર્મ

"

"

"

"

"

કર્મણા

કર્મભ્યામ્

કર્મભિ:

કર્મણે

"

કર્મભ્ય:

કર્મણ:

"

"

"

કર્મણો:

કર્મણામ્

કર્મણિ

"

કર્મસુ

અંત્ય ઘનૂ ની પહેલાં જોડાક્ષર હોય અને તેનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે વ્ હોય તો નાન્યતરજાતિમાં કર્મન્ જેવાં ૩૫ લેવાય છે. આથી ચર્મન્, જન્મન્ n. birth, પર્વન્ n. a holiday, ભર્મન્ n. a house, વર્ત્મન્ તથા સઘ્મન્ નાં ૩૫ કર્મન્ જેવાં લેવાય છે. નામન્ નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં છે તે પ્રમાણે પ્રેમન્ n, હેમન્ વગેરે નાન્યતરજાતિનાં નામોનાં ૩૫ લેવાં.

શશિન્ નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં આપેલાં છે તે પ્રમાણે અપરાધિન્ m. ક્ષયિન્ m, ઉત્સન્નવર્તિન્ m, કચ્ચુકિન્, કુશલિન્ m..... નાં ૩૫ લેવાં.

અપરાધિન્ ક્ષયિન્.....વગેરે વિશેષણોનું નારીજાતિ અંગે

જગાડેથી થાય છે તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં લેવાં. છેડે ૩૫ વાળા
આવા શબ્દોનાં ૩૫ નાન્યતરજાતિમાં ભાવિન્ ૫. જેવાં થાય છે.

उपानह् नां इषो.

उपानत्-इ	उपानहौ	उपानहः
”	”	”
उपानहम्	”	”
उपानहा	उपानद्भ्याम्	उपानद्भिः
उपानहे	”	उपान्द्वयः
उपानहः	”	”
”	उपानहोः	उपानहाम्
उपानहि	”	उपानत्सु

ક્ષેત્રગામિના આમાં ક્ષેત્ર ના રૂ ની પછી નૂ આવ્યો છે. અને
રૂ તથા નૂ ની વચ્ચે આવી શકે એવા અ ગ્ આ મ્ ઇ અક્ષરો
આવ્યા છે તો પણ નૂ નો જ્ થતો નથી. કારણ કે ક્ષેત્ર અને
ગામિન્ એ બંને સંસ્કૃત સમાસના નિયમ પ્રમાણે જૂનાં પદ ગણાય
છે એટલે રૂ અને નૂ એકજ પદમાં નથી.

શબ્દ અથવા પદના અંત્ય ડ્ જ્ ણ્ કે નૂ ની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય
અને પછી કોઈ હ્રસ્વ કે દીર્ઘસ્વર હોય તો તે ડ્ જ્ ણ્ કે નૂ એવડા
લખાય છે. જેમકે પ્રત્યઙ્+આત્મા=પ્રત્યઙ્ઙાત્મા, સુગણ્+ઈશઃ=
સુગઙ્ગીશઃ, સન્+અચ્યુતઃ=સન્નચ્યુતઃ, વસન્+અમ્બરાત્=વસ-
ન્નમ્બરાત્, શ્રીમન્+ઉપેન્દ્ર=શ્રીમન્નુપેન્દ્ર, પણ ગ્રામાન્+આગ-
ચ્છન્તિ. કારણ કે નૂ ની પૂર્વે દીર્ઘસ્વર આ છે.

નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે આવેલા ણ, ઓ, યે કે ઔ ની
પછી કોઈ સ્વર આવે અને તેથી ણ ઓ વગેરેના અય્ અવ્ વગેરે
થયા હોય તો તે અય્, અવ્ વગેરેના ય્ વ્ વિકલ્પે કરીને ઉડી

નય છે અને તેમ કરવાથી સાથે આવેલા બે સ્વરોની સંધિ થતી નથી. જેમકે વિશ્વે+આકાશઃ=વિશ્વયાકાશઃ or વિશ્વઆકાશઃ
 લક્ષ્મ્યૈ+ઉદ્યમઃ=લક્ષ્મ્યાયુદ્યમઃ or લક્ષ્મ્યા ઉદ્યમઃ, નરૌ+આગ-
 ચ્છતઃ=નરાવાગચ્છતઃ or નરા આગચ્છતઃ

વાક્યો.

યોગિઓ ફળાહારિ હોય છે. Ascetics are fruit-eaters.
 ગુન્હેગારને માફ ન કર. Do not thou forgive the offender.
 મર્તા અનુજીવિને કુપ્યતિ । શેઠ નોકરપર ગુસ્સે થાય છે. The
 Master becomes angry with his servant.
 દશરથના છેકરાનું નામ રામ છે. The son of Dasaratha is
 Rama by name.

બ્રહ્માથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. People are born of the
 Creator.

હે રાજા સુખી થા. King, be thou happy.

કંચુકી રાજાઓના જનનાખાનામાં અધિકારવાળો પુરુષ છે. The
 Kanchuki is a man authorised in the king's
 harem.

જનઃ ભાવિનઃ અનર્થાન્ જ્ઞાતુમ્ સમર્થઃ ન અસ્તિ । માણસ
 ભવિષ્યનાં દુઃખોને જાણવા સમર્થ નથી. Man is not able to
 know future evils.

પથરોથી ઘોડાની ચાલ અળાયતી છે. The motion of the
 horse is impeded by stones.

જગત્કર્તાનાં ઐશ્વર્યોનું ફળ (-નો પ્રતાપ) સમગ્ર જગ્યાય છે. The
 effect of the great powers of the Creator of
 the world is seen everywhere.

મેં તીથે જવાને રસ્તે જતા જનાળુને જોયો. I saw a pilgrim going by the way leading to a holy place
લોકના કલ્યાણને માટે મહેનત કરતા રામથી જીવ કલેશમાં નંખાયો. Soul was subjected to grief by Rama striving for the good of the people. તે પોતાના છોકરાઓનું કામોમાં કુશળપણ વખાણે છે. He praises the skill of his own sons in actions. [આ વાક્યના સંસ્કૃત વાક્યમાં વપરાયલા આત્મન્ નો પ્રયોગ ગુજરાતી 'પોતે' ના જેવો થાય છે, એ શબ્દ હંમેશાં નરજાતિમાં અને એકવચનમાંજ વપરાય છે. જેમકે અમે પોતાના (our) પાઠ બણીએ છીએ. આત્મનઃ પાઠાન્ પઠામઃ, તેણી પોતાને (her) પાઠ બણે છે. આત્મનઃ પાઠં પઠતિ, તે એ છોકરીઓ પોતાના (their) પાઠ બણે છે. આમાર્થો આત્મનઃ પાઠં પઠતઃ, તેઓ પોતાને (themselves) ધિક્કારે છે. આત્મ નમવધીર્યન્તે.)

કૃષ્ણ વસુદેવના ઘરમાં રહેતા આકાશમાંથી ઉતરતા નારદને જોતો હવો. Krishna, living in the house of Vasudeva, saw Narada descending from the sky.

શ્રીષેણ ચ રાજ્ઞઃમહિષી સ્વપ્ને સૂર્યમ્ ચ ચન્દ્રમ્ આત્મનઃ ઉત્સન્નવતિનો અપદ્યત્ શ્રીષેણ રાજની રાણી સ્વપ્નામાં સૂર્યને તથા ચંદ્રને પોતાના ખોળામાં બેઠેલો જોતી હતી. The crowned queen of king Shrishena saw, in her dream, the sun and the moon resting on her lap.

(her=આત્મનઃ ધ્યાનમાં રાખો.)

રાજાનઃ અપરાધિનઃ પુરુષાન્ દણ્ડયન્ત્ । રાજાઓ અપરાધી પુરુષોને શિક્ષા કરે, Let kings punish guilty persons
દુષ્ટાનામ્ હૃદયમ્ અશ્મના નિર્મિતમ્ ઇવ પરકીયસ્ય દુઃખસ્ય અજ્ઞાન કદાપિ ન દ્રવતિ । દુષ્ટોનું હૈયું પથરથી ઘડ્યું હોય

તેમ પારકા દુઃખને સાંભળવાથી કદી પણ પીગળતું નથી. The heart of the wicked, as if made of stone, never melts at hearing the misery of another.

શુભ કર્મેના આરંભ કલ્યાણને માટે છે. The beginning of good works is for—leads to prosperity. સાધુઃ આત્માનમ્ જગતા કુટુંબિનમ્ મન્યતે । સત્પુરુષ પોતાને જગત્ વડે કુટુંબવાળો ગણે છે—આખી દુનિયાને પોતાનું કુટુંબ ગણે છે. A sage considers himself a family man by the world.

પ્રાણિઓના કલ્યાણને માટેજ સત્પુરુષોનું જગત્માં જીવન છે. The life of sages in the world is only for the doing of good to animals.

પ્રિયવાદિનામ્ પ્રિયવાદિત્વમ્. શઠૈઃ દૈન્યમ્ ગણ્યતે । મિટું બોલનારાઓનું મિટું બોલવાપણું હુમ્યાઓથી ગરીબડાપણું ગણાય છે. The kindliness of speech of men speaking sweetly is regarded as lack of spirit by rogues.

રાક્ષા દશરથેન વ્યાલી ઇવ કૈકેયી અજ્ઞાનાત્ કેવલમ્ આત્મનઃ વિનાશાય ઇવ આત્મનઃ સન્નિ નિવેશિતા । રાજા દશરથથી વાધણુ જેવી કૈકેયી અજ્ઞાનથી માત્ર પોતાના વિનાશને માટેજ પોતાના ઘરમાં રખાઈ હતી. Kaikeyi like a tigress was kept in his house by king Dasarath only for his own destruction through ignorance.

મવતઃ અન્તરાત્મા પ્રસન્નઃ આપને જીવ રાજી થયો છે. Your heart is pleased.

વૃક્ષાણામ્ છાયાઃ દિનસ્ય પૂર્વાર્ધે આરમ્ભે ગુર્વ્યઃ ચ ક્રમેણ ક્ષયિણ્યઃ પરાર્ધે તુ પુરા લઘવઃ ચ પશ્ચાત્ વૃત્તિમત્યઃ । ઝાડોના છાંયડા દિવસના પહેલા ભાગમાં શરૂઆતમાં વધારે હોય છે, અને

ધીમે ધીમે ઘટે છે; પાછલા ભાગમાં તો પહેલા થોડા હોય છે અને પાછળથી વધારે હોય છે. In the first half of the day the shades of trees are large in the beginning and gradually lessening, while in the latter half, first they are short and lengthening afterwards. हि हेम्नः विशुद्धि वा श्यामिका अपि अग्नौ संलक्ष्यते कारणं કે સોનાનું ચોખ્ખાપણું અથવા નરસાપણું પણ દેવતામાં જણાય છે Because the purity, or impurity even of gold is tested in fire.

દેવદત્ત બુદ્ધિમાન છે. દેવદત્તો મેધાવી ।

આપ છોકરાને પ્રેમથી ભેટયો. પિતા પુત્રં પ્રેમ્ણાકુસ્યત્ ।

નળ વિશ્વકર્માના છોકરો હતો. નલો વિશ્વકર્મણસ્તનયઃ ।

પક્ષિઓ આકાશમાં બેઠે છે. પક્ષિણોઽમ્બરે ડયન્તે ।

ચાકરો પોતાના શેઠને અનુસરે છે. અનુજીવિનઃ સ્વામિનઅનુસરન્તિ ।

પહાડોપર ઝાડો ઉગે છે. શિખરિષુ તરવો રોહન્તિ ।

હું છોકરાઓનાં નામો સંભારતો નથી. કુમારાણાં નામાનિ ન સ્મરામિ ।

જોડા ચામડાના બને છે. ઉપાનહશ્ચર્મણા ક્રિયન્તે ।

હરિનો વિનાશ તેનાં કર્મેનું ફળ છે. હરેર્નાશઃ કર્મણાં પરિણામઃ ।

અપરાધીનું મન હંમેશા વહેમ ખાતું હોય છે. અપરાધિનશ્ચિત્તં સર્વદા સાશङ્કમ્ ।

રાજકને રાણીનો સંદેશો કંચુકીથી લઈ જવાયો. રાજાનંરાઝ્યાઃ સંદેશઃ કચ્ચુકિના હૃતઃ ।

મિહું ખોતું છું, પણ સાચું ખોતું છું. પ્રિયવાદ્યપિ સત્યં વદામિ ।

આખી સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઈ. અખિલા સૃષ્ટિર્બ્રહ્મણો જાતા ।

માણસો ધણી વાર ભવિષ્યની વાતો જાણવાને આતુર હોય છે.

મનુષ્યાઃ बहुशो भाविनोऽर्थाञ् જ્ઞાતું સોત્કણ્ઠાઃ । અર્થાન્+જ્ઞાતુમ્=અર્થાજ્ઞાતુમ્ ।

શિવ યોગીઓથી હૃદયને વિષે શોધાય છે. શૂલી યોગિભિર્હૃદયે મૃગ્યતે । રાજાથી શત્રુઓના માથાપર પગ મૂકાયો. રાક્ષા શત્રુનાં શીર્ષેષુ પાદો નિહિતઃ ।

વિદ્વાન્ પુરુષ સદાચારની મર્યાદા ઓળંગતો નથી. સુવિનીતઃ પુરુષઃ સદાચારસ્ય સીમ્નો ન લઙ્ઘ્યતે ।

દૂર દેશમાં પોતાના કુશળ છોકરાઓની ખબર સાંભળીને તે ખુશ થયો. દૂરે દેશે લરાલિનાં પુત્રાણાં વાર્તા શ્રુત્વામોદત । પશુ થકી પણ બાળકોને માટે પ્રેમ કરાય છે. પશુભિરપિ વત્સેભ્યઃ પ્રેમાવિષ્કિયતે ।

જંગલમાં ફળાહારીઓથી સહેલથી ગુજરાન થાય છે. વને ફલા-શિભિઃ સુખેન જીવિકા લભ્યતે । તેણે પોતાને ઘેર પરાણાઓને દેવ તરીકે પૂજ્યા. મર્મણ્યતિથીન્ન દેવાનિવાજયત્ ।

બુદ્ધિની મહત્તાથી માણસ પ્રખ્યાત થાય છે. બુદ્ધેર્મહિમ્ના જનો યશસ્વા-ભવતિ । મહિમ- એ નામ મહત્ત્વ પરથી પડ્યું છે. પ્રજાનો વિશ્વાસ સારા રાજાપર વધે છે. પ્રજાયા વિશ્વાસઃ (શુભ-રાજાનિ) સુરાજાનિ વર્ધતે ।

માણસોનું હલકાપ્રણું તેમનાં પોતાનાં કૃત્યોથી બહાર પડે છે. મનુ-ષ્યાણાં લઘિમાત્મનઃ કર્મભિરાવિષ્કિયતે । લઘિમન્ એ નામ લઘુ પરથી પડ્યું છે.

બ્રહ્માએ પ્રાણી, પત્થરો અને આકાશ સરખાં. બ્રહ્મા પ્રાણિનોઽમ્-નોઽમ્બરં ચાસૃજત્ ।

પાઠ ૨૭ મો.

જે નામને છેડે વસ્ત્ર હોય છે તેનાં ૩૫ વિદ્વસ્ત્ર જેવાં થાય છે પણ જેમાં અંત્ય વસ્ત્રની પહેલાં ૬ હોય છે તેમાં, જ્યાં વિદ્વસ્ત્ર

નાં ૩૫માં વસ્ત્ર ને બદલે ઉષ્ થાય છે ત્યાં, ઇવસ્ત્ર ને બદલે ઉષ્ કરવેા જેમકે વિદ્વસ્ત્ર તું વિદુષઃ તેમ જોઈશ્વર તું સેદુષઃ

અધ્યૂષિવસ્ત્ર m. નાં ૩૫૦.

અધ્યૂષિવાન્	અધ્યૂષિવાંસૌ	અધ્યૂષિવાંસઃ
અધ્યૂષિવન્	„	„
અધ્યૂષિવાંસમ્	„	અધ્યૂષુષઃ
અધ્યૂષુષા	અધ્યૂષિવદ્વચામ્	અધ્યૂષિવદ્વિઃ
અધ્યૂષુષે	„	અધ્યૂષિવદ્વચઃ
અધ્યૂષુષઃ	„	„
„	અધ્યૂષુષોઃ	અધ્યૂષુષામ્
અધ્યૂષુષિ	„	અધ્યૂષિવત્સુ

વિદ્વસ્ત્ર તું નારીભતિ અંગુ વસ્ત્ર ને બદલે ઉષી કરવાથી વિદુષી થાય છે. અધ્યૂષિવસ્ત્ર તું ઇવસ્ત્ર ને બદલે ઉષી કરવાથી અધ્યૂષુષી થાય છે.

અધ્યૂષુષી નાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.

અધ્યૂષિવસ્ત્ર n. નાં ૩૫૦.

અધ્યૂષિવત્-દ્રૂ	અધ્યૂષુષી	અધ્યૂષિવાંસિ
આ ૩૫૦ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંબોધનનાં ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરભતિ જેવાં.		

તસ્થિવસ્ત્ર m. નાં ૩૫૦.

તસ્થિવાન્	તસ્થિવાંસૌ	તસ્થિવાંસઃ
તસ્થિવન્	„	„
તસ્થિવાંસમ્	„	તસ્થુષઃ
તસ્થુષા	તસ્થિવદ્વચામ્	તસ્થિવદ્વિઃ

તસ્થુષે	„	તસ્થિવદ્વયઃ
તસ્થુષઃ	„	„
„	તસ્થુષોઃ	તસ્થુષામ્
તસ્થુષિ	„	તસ્થિવત્સુ
તસ્થિવસૂ નું નારીભતિ અંગ તસ્થુષી એનાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.		
તસ્થિવસૂ II. નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં આપ્યાં છે.		

સેદિવસૂ III.

બીજી બ. વ. સેદુષઃ ત્રિ. દ્વિ. વ. સેદિવદ્વયામ્. સાં ૫૦ ૫૦ ૫૦
સેદિવત્સુ આકીનાં બધાં પણ તસ્થિવસૂ પ્રમાણેજ.

જગન્વસૂ III. નાં ૩૫૦.

જગન્વાન્	જગન્વાંસૌ	જગન્વાંસઃ
જગન્વન્	„	„
જગન્વાંસમ્	„	જગ્મુષઃ
જગ્મુષા	જગન્વદ્વયામ્	જગન્વદ્વિઃ
જગ્મુષે	„	જગન્વદ્વયઃ
જગ્મુષઃ	„	„
„	જગ્મુષોઃ	જગ્મુષામ્
જગ્મુષિ	„	જગન્વત્સુ

જગ્મિવસૂ III. નાં ૩૫૦.

જગ્મિવાન્	જગ્મિવાંસૌ	જગ્મિવાંસઃ
જગ્મિવન્	„	„
જગ્મિવાંસમ્	„	જગ્મુષઃ
જગ્મુષા	જગ્મિવદ્વયામ્	જગ્મિવદ્વિઃ
જગ્મુષે	„	જગ્મિવદ્વયઃ

સા० ૫૦ ૫૦ જગ્મિવત્સુ.

એ પ્રમાણે બીજાં ૩૫ પણ જગન્વંસ જોવાં કરી લેવાં જગન્વસ અને જગ્મિવસ એ બે શબ્દો એકજ ધાતુમાંથી નિકળેલા છે, એમનું નારીજાતિ અંગ જગ્મુષી એકજ છે, તેનાં ૩૫ દાસી જોવાં લેવાય છે.

જગન્વસ n. નાં ૩૫૦.

જગન્વત્-દ્

જગ્મુષી

જગન્વાંસિ

૧ લી, ૨ ૭, અને સંબોધનનાં એ ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જોવાં.

જગ્મિવસ n. નાં ૩૫૦.

જગ્મિવત્-દ્

જગ્મુષી

જગ્મિવાંસિ

૧ લી, ૨ ૭, અને સંબોધનનાં એ ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જોવાં.

ચક્રવસ n. નાં ૩૫૦.

ચક્રવાન્

ચક્રવાંસૌ

ચક્રવાંસઃ

ચક્રવન્

”

”

ચક્રવાંસમ્

”

ચક્રુષઃ

ચક્રુષા

ચક્રવદ્વ્યામ

ચક્રવદ્ઃ

ચક્રુષ્ઠે

”

ચક્રવદ્મ્યઃ

ચક્રુષઃ

”

”

”

ચક્રુષોઃ

ચક્રુષામ

ચક્રુષિ

ચક્રુષોઃ

ચક્રુવત્સુ

ચક્રવંસ+ઈ=ચક્ર+ઉષ્+ઈ=ચક્રુષી f. નાં ૩૫ દાસી જોવાં

• ચક્રવસ n. નાં ૩૫૦.

ચક્રવત્-દ્

ચક્રુષી

ચક્રવાંસિ

આ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંબોધનનાં ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જોવાં.

જે વિશેષણને છેડે યસ્ય હોય તેમનાં ૩૫ નરજાતિમાં શ્રેયસ જોવાં.

નારીજાતિમાં ફેં લગાડીને દાસી જેવાં અને નાન્યતરજાતિમાં મનસ્સુ જેવાં.

જે નામેને છેડે વસ્ત્ર કે યસ્ત્ર ન હોય પણ અંત્ય અસ્ત્ર હોય છે, જેવા કે દિવૌકસ્ત્ર, દુર્વાસસ્ત્ર, રજસ્ત્ર, વયસ્ત્ર, તેમનાં ૩૫ નર-જાતિમાં ચન્દ્રમસ્ત્ર જેવાં થાય છે અને નાન્યતરજાતિમાં મનસ્સુ જેવાં થાય છે.

કનીયસ્ત્ર, જ્યાયસ્ત્ર, પ્રેયસ્ત્ર, ભૂયસ્ત્ર, શ્રેયસ્ત્ર વગેરે શબ્દો comparative degree નાં વિશેષણો છે. Comparative degree વાળાં વાક્યમાં જેનાથી ચઢતાપણું અથવા ઉતરતાપણું બતાવ્યું હોય છે, અર્થાત્ જે શબ્દના ઇન્દ્રેજી શબ્દની પહેલાં than, to વગેરે મૂકાય છે તે શબ્દની પાંચમી વિલક્ષિત આવે છે. જેમકે:—

Krishna is younger than Rama કૃષ્ણઃ રામાત્ કનૈયાન્ ।

The father is dearer than the mother પિતા માતુઃ પ્રેયાન્ ।

Knowledge is superior to learning જ્ઞાનં વિદ્યાયાઃ શ્રેયઃ ।

The Narmada is longer than the Tapee. નર્મદા તાપ્યાઃ દ્રાઘીયસી ।

દુર્વાસસ્ત્ર m. the sage Durvasas નાં ૩૫૦.

દુર્વાસાઃ	દુર્વાસસૌ	દુર્વાસસઃ
દે દુર્વાસઃ	"	"
દુર્વાસસભ્ય	"	"
દુર્વાસસા	દુર્વાસોભ્યામ્	દુર્વાસોભિઃ
દુર્વાસસે	"	દુર્વાસોભ્યઃ
દુર્વાસસઃ	"	"
"	દુર્વાસસોઃ	દુર્વાસસામ્
દુર્વાસસિ	"	દુર્વાસઃસુ-દુર્વાસસસુ

चक्षुस् नां ३पो.

चक्षु	चक्षुषी	चक्षुषि
"	"	"
"	"	"
चक्षुषा	चक्षुभ्याम्	चक्षुभिः
चक्षुषे	"	चक्षुभ्यः
चक्षुषः	"	"
"	चक्षुषोः	चक्षुषाम्
चक्षुषि	"	चक्षुषु
		चक्षुषु

એજ પ્રમાણે ધનુસ્ તથા જનુસ્ n. birth નાં ૩પો થાય છે.

हविस् नां ३पो.

हविः	हविषी	हवीषि
"	"	"
"	"	"
हविषा	हविभ्याम्	हविभिः
हविषे	"	हविभ्यः
हविषः	"	"
"	हविषोः	हविषाम्
हविषि	"	हविषु
		हविषु

સમીપ n. proximity, vicinity.

વાડ્યો.

ઋષિઓ વનવાસી હતા. Sages were forest dwellers.

દેવાને સ્વર્ગના રહેનારા કહે છે. They call gods residents of heaven.

તું નાના ભાઈને બોલાવ. Call younger brother.
કુશ લવનો મોટો ભાઈ થાય. Kusha is Lava's elder brother.

કૃષ્ણઃ પ્રેયસઃ જનાન્ સ્મરતિ । કૃષ્ણ અતિ પ્રિય જનોને સંભારે છે. Krishna remembers the people who are very dear to him.

ઉગતા ચંદ્રમાને જો. See the rising moon.
અંધકારથી આકાશ વ્યાપેલું છે. The sky is covered with darkness.

કન્યયા વાસસી પરિહિતે । છોકરીથી બે વસ્ત્રો પહેરાયાં છે. Two clothes are worn by the girl.

તે કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. He strives for welfare.
તે શત્રુઓને માથામાં મારે છે. He beats the enemies on their heads.

તે મનવડે હરિકને જાય છે. He goes to Hari by his mind.
એટલે તેનું મન હરિમય થાય છે. હરિમાં લીન થાય છે.

તેને તપોનું ફળ મળે. May he enjoy the fruit of his religious austerities.

દુર્વાસા પાંડવોના મુકામ પર ગયા. Durvasas went to the residence of the Pandavas.

અત્ર મૂયાંસઃ ધાન્યસ્યરાશયઃ વર્તન્તે । અહીં ઘણા મોટા અનાજના ઢગલા છે. Here are very great heaps of corn.

રામે રાક્ષસોને હણીને કીર્તિ મેળવી. Rama having killed the Rakshas obtained fame.

ગંગાના પાણી ધોળાં છે એમ સંભળાય છે. It is heard that the waters of the Ganges are white.

વિદ્વાનોથી બોધાયેલા દશરથ યજ્ઞ કરતો હોય. Dasaratha, advised by the learned men performed a sacrifice.

લીમથી છાતીમાં મરાયલો કીચક મૂર્છા ખાતો હવો. Kichaka struck by Bhima on the breast, fainted.

અગ્રોઃ વહ્નિં હવીંષિ પ્રાસ્યતિ । તે દેવતામાં ઘણાં અગ્નિદાન નાંખે છે. He throws many offerings in the fire. મેં શહે-રની પાસે પડેલું રાખનું લશ્કર જોયું. I saw the king's army encamped in the proximity of the town.

સૂર્યના તાપથી તપેલો મુસાફર છાંયડે જાય છે. The traveller, oppressed by the heat of the Sun, resorts to the shade.

દ્વારકામાં રહેનાર લોકની સંપત્તિ મનનો પણ અવિષય હતી. (એટલે તે સંપત્તિને મન પણ પહોંચી શકતું નહોતું. મન ધારે તે કરતાં પણ વધારે-કળાય નહીં એટલી હતી) The riches of the people that dwelt at Dwarka were not even the object of thought. વસિષ્ઠનાં વચનો સાંભળીને વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું જવાનું દશરથ ક્યુત્ત રાખતા હતા. Having heard the words of Vasishtha, Dasharatha consented to Rama's departure with Vishvamitra.

વિશ્વામિત્ર=વિશ્વંમિત્રં यस્ય અથવા વિશ્વસ્યમિત્રમ્. ગુણિષુ ગુણાઃ મૂજાસ્થાનઃ ચ લિङ્ગમ્ ન ચ વયઃ ન ।

ગુણવંત પુરુષોમાં ગુણો માનનાં કારણ છે, જાતિ નહિ અને વય પણ નહીં In the meritorious, merits, are the object of reverence, (but) neither sex nor age.

ગાર્ગીએ સભામાં પ્રવેશ કીધો છે. ત્યારે માત્ર યાજ્ઞવલ્ક્યનેજ પુરુષ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. અન્ય અનેક મનુષ્યો કરતાં ગાર્ગી સ્ત્રી અધિક માન પામી છે તેમજ શુકદેવ ૧૬ વર્ષની ઉંમરે ઋષિઓની સભામાં પધાર્યા ત્યારે બધા વૃદ્ધ ઋષિઓ ઉડીને ઉભા થયા હતા. અર્થાત્ ગુણવંત પુરુષોમાં લિંગ એટલે જાતિ તેથી મનુષ્ય હોય તોજ માન પામે અને સ્ત્રી હોય તો ન પામે એમ નથી, તેમજ વય એટલે મોટી

વયનોજ મન પામે અને નાની વયનો હોય તો ન પામે એમ પણ નથી.
**कैकेयः दारुणम् वचः श्रुत्वा मत्तारजः दशरथः सहसा
 भूमौ अपतत् च निश्चेष्टः अभवत् ।** કેયીનું બચ્ન કર વચન સાંભ-
 લીને મહારાજ દશરથ એકદમ ભૂમિપર પડ્યા અને જડ જેવા થઈ
 ગયા. Having heard the dreadful speech of Kaikeyi,
 king Dashratha fell on the ground at once and
 became motionless.

હરિએ વાણીવડે માને શાંત કરી. **हरिर्वचसा मातरमसान्त्वयत् ।
 नारायणुनो नानोबाध कशीमां छे.** નારાયણસ્ય કર્નીયાન્ ભ્રાતા
काश्यां वर्तते ।

વાણીને વેદોને છંદસ્ કહે છે. **पाणिनिर्वेदांश्छन्दांसि वदति ।
 पाणीनिऋषिभ्यो अष्टध्यायी नामनुं व्याकरणाशास्त्रं दध्युं छे.** એમણે
 સદાશિવકર્નેથી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

પવન પુલોમાંથી પરાગ આણે છે. **मरुत् पुष्पेभ्यो रज आनयति ।
 वाणीनो यश पृथ्वीमां पसरै.** રાજ્યા યશઃ પૃથ્વીયાં પ્રસરતુ ।
प्रियवंदा दुर्वासाकने गछ अने भारी भागती हवी. પ્રિયવંદા દુર્વા-
ससमगच्छत् क्षमांचायाचत् ।

હરિએ ઘોડા હાંકતા સારથીને આંખોથી જોયો. **हरिरश्वान् जुदन्तं
 सव्येष्टरं चक्षुर्भ्यामपश्यत् ।**

રામ નાના ભાઈઓથી સેવાયો. **रामः क्षितिभेभर्त्रातृभिरसेव्यत ।
 वनवासी ऋषिभ्योना आश्रमे जाडानां पांडूनां तथा डाणानां अना-
 वाया हुता. वनौकसाः चोणामाश्रमा तरूणां पर्णैः शाखाभिःश्च
 भरयिष्यन्त ।**

ભગીરથે વેધસને તપોથી પ્રસન્ન કીધા. **भगीरथो वेधसं तपो-
 भरप्रीणयत् ।**

તળાવોનાં વાણીમાં કમળો છે. **सरसां पयस्सु कमलानि सन्ति ।**

રાજા વિદ્વાન માણસોને પૂજે છે. રાજા વિદુષઃ પૂજયતિ ।
જેમ માણસ જીવનાં કપડાં છોડીને નવાં ધારણ કરેછે. તેમ જીવ જીવનાં
શરીરોને તજીને નવામાં પેસે છે. યથા નરો જીર્ણાનિવાસાંસિ
ત્યક્ત્વા નવાનિ ધારયતિ તથાત્મા જીર્ણાનિ શરીરાણિ ત્યક્ત્વા
નવાનિ પ્રવિશતિ (વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ
ગૃહ્ણતિ નરોઽપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણાન્યન્યા
નિ સંયાતિ નવાનિ દેહી ।)

ભ૦ ગી૦ ૨-૨૨

આનુંજ લાપાંતર પ્રાપ્તમરમાં અંગ્રેજીમાં આપ્યું છે.)
રઘુએ કામદાં તથા તીરવડે પૃથ્વી જિતી. રઘુર્ધનુર્ભિરિષુભિધ્ય
મહીમજયત્ ।

અગ્નિમાં નાખેલાં બળીદાન અગ્નિથી દેવોકને લઈ જવાય છે. અગ્નૌ
અસ્તાનિ હર્વીણિ અગ્નિના દિવૌકસઃ નીયન્તે ।

અગ્નાવસ્તાનિ હર્વીણ્યગ્નિના દિવૌકસો નીયન્તે ।

અયોધ્યામાં વસનાર લોકો સુખી હતા. અયોધ્યામધ્યુષિવાંસો
જનાઃ કુશલિન આસન્ ।

(‘અયોધ્યા’ ની સાતમી ન વાપરતાં બીજી વાપરી છે.)

વસૂ ની સાથે અધિ ઉપસર્ગ વાપરવાથી અધ્યુષિવસૂ શબ્દ થયો
છે અને વસૂ ની સાથે ઉપ, અનુ, અધિ, કે આ ઉપસર્ગ વપરાય
છે, ત્યારે જ્યાં વસવાનું હોય તે જગાના નામની બીજી વિભક્તી
આવે છે. ઉપ+અનુ+અધિ+આડ્+વસઃ=ઉપાન્વધ્યાડ્વસઃ આ
શુદ્ધ છે તે યાદ રાખવું. અંધારું અજવાળા પાછળ આવે છે.
તમસ્તેજોઽનુસરતિ તેજઃ તમોઽનુસરતિ ।

જીવને કાંટાપર મુકીને પક્ષિઓ આકાશમાં ઉડ્યા. જાલં કણ્ટકેષુ-
મુક્ત્વા પક્ષિણો નમસ્યુદ્ઘયન્ત ।

ગરીબોનું ધન લઈ લેવામાં બહુ મોટું પાપ છે દરિદ્રાણાં ધનસ્ય
હરણે ભૂયઃ પાપમ્ ।

ગમન, ચલન, દ્રવણ, ધાવન, મનન, સરણ, હરણ, આ શબ્દો
ધાતુઓપર પ્રત્યય અન્ લગાડવાથી થયા છે. એ નાન્યતર ગતિના છે.

યોદ્ધાઓ કીર્તિને માટે મોતને પણ ગણતા નથી યોદ્ધા યશસે
મૃત્યુમપિ ન ગણયન્તિ ।

નાનો ભાઈ મોટા ભાઈની પાછળ ગયો. કર્નીયાન્ ભ્રાતા
જ્યાયાંંંં ભ્રાતરમન્વગચ્છત્ ।

તેણે દેવતાઓ કનેથી ધણું વરદાન મેળવ્યાં. દિવૌકોમ્યો બહુન
વરાનલભત ।

પુણ્યવતોને જીંદગી કરતાં સત્ય વહાણું છે. પુણ્યવતાં પ્રાણેભ્યઃ
સત્યં પ્રેયઃ । than life=પ્રાણેભ્યઃ than=કરતાં=the fifth case.

ઈશ્વર ભક્તોથી નિશ્ચલ મનથી શોધાય છે. ઈશ્વરો મત્કૈરવિચલિ-
તૈશ્ચિત્તૈર્મૃગ્યતે ।

વિદ્વાન્ બધે પૂજાય છે. વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે ।

પાઠ ૨૮ મો.

મોસ્ શબ્દની પછી સ્વર કે ધોષ બિંબન આવે તો મોસ્ નો સ્
ઉડી જાય છે. જેમકે મોસ્+આચાર્ય=મો આચાર્ય, મોસ્+મહા-
ત્મન્=મો મહાત્મન્.

potential mood=વિધિલિટ્=વિધ્યર્થ.

પ્રાર્થમરમાં વસેયમ્, વસેવ.....વગેરે પરસ્મૈપદના તથા યુધ્યેય,
યુધ્યેવહિ.....વગેરે આત્મનેપદનાં potential રૂપો આપેલાં છે
તે તૈયાર કરો.

નિરુદ્ધઃ, વસેવ.....પ્રમાણે પહેલા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
પુણ્યેયમ્, પુણ્યેવ.....પ્રમાણે ચોથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
વિશેયમ્, વિશેવ.....પ્રમાણે છઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
ચોરયેયમ્ ચોરયેવ.....પ્રમાણે દશમા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં
૩૫ લેવાં.

ઈક્ષેય, ઈક્ષેવહિ, ઈક્ષેમહિ.....પ્રમાણે પહેલા ગણના આત્મનેપદી
ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

युध्येय, युध्येवहि.....प्रभाञ्चै यथा गणुना आत्मनेपदी धातुनां
३५ लेवां.

विन्देय, विन्देवहि.....प्रभाञ्चै ङङ् गणुना आत्मनेपदी धातुनां
३५ लेवां.

अवधीरयेय, अवधीरयेवहि.....प्रभाञ्चै दशमा गणुना आत्म-
नेपदी धातुनां ३५ लेवां.

passive forms of पा to drink.

present.

पीये .	पीयावहे	पीयामहे
पीयसे	पीयेथे	पीयध्वे
पीयते .	पीयेते	पीयन्ते

Imperfect.

अपीये	अपीयावहि	अपीयामहि
अपीयथाः	अपीयेथाम्	अपीयध्वम्
अपीयत	अपीयेताम्	अपीयन्त

Imperative.

पीये .	पीयावहै	पीयामहै
पीयस्व	पीयेथाम्	पीयध्वम्
पीयताम्	पीयेताम्	पीयन्ताम्

Potential.

पीयेयं	पीयेवहि	पीयेमहि
पीयेथाः	पीयेयाथाम्	पीयेध्वम्
पीयेत	पीयेयाताम्	पीयेरन्

passive 3rd, pers. sing. forms of खन्, गै, जि,
दा, ध्यै, ध्वस्, यज्, वप्, वस्, वह्, स्तु, स्था, स्मृ, हे,
अस् to be जन्, प्रच्छ्, चुर, तड्, नि-सृङ्.

Present 3rd. pers. sing.	Imperf. 3rd. pers. sing.	Impera. 3rd. pers. sing.	Potential. 3rd. pers. sing.
खन्यते	अखन्यत	खन्यताम्	खन्येत
खायते	अखायत	खायताम्	खायेत
गीयते	अगीयत	गीयताम्	गीयेत
जीयते	अजीयत	जीयताम्	जीयेत
दीयते	अदीयत	दीयताम्	दीयेत
ध्यायते	अध्यायत	ध्यायताम्	ध्यायेत
ध्वस्यते	अध्वस्यत	ध्वस्यताम्	ध्वस्येत
इज्यते	ऐज्यत	इज्यताम्	इज्येत
उप्यते	औप्यत	उप्यताम्	उप्येत
उष्यते	औष्यत	उष्यताम्	उष्येत
उह्यते	औह्यत	उह्यताम्	उह्येत
स्त्रियते	अस्त्रियत	स्त्रियताम्	स्त्रियेत
स्थीयते	अस्थीयत	स्थीयताम्	स्थीयेत
स्मर्यते	अस्मर्यत	स्मर्यताम्	स्मर्येत
हूयते	अहूयत	हूयताम्	हूयेत,

अस् to be ni ३५.

भूयते	अभूयत	भूयताम्	भूयेत
जन्यते	अजन्यत	जन्यताम्	जन्येत
जायते	अजायत	जायताम्	जायेत
चक्ष्यते	अचक्ष्यत	चक्ष्यताम्	चक्ष्येत
चोर्यते	अचोर्यत	चोर्यताम्	चोर्येत

તાડ્યતે . અત ડ્યત તાડ્યતામ તાડ્યેત
 નિપૂઘતે ન્યસૂઘત નિપૂઘતામ નિપૂઘેત

Potential mood નીચેના અર્થોમાં વપરાય છે.

(1) Probability સંભવ. બની શકે એવું હોવાપણું.

(2) Capability શક્તિ, સામર્થ્ય.

જેમ કે, જનઃ સમુદ્રં તરેત્ કિંતુ સજ્જનતાં નાનયેત્ માણસથી સમુદ્ર તરાય નહિં એવું છે તોપણ કાંઈ તરે એમ સંભવે છે. પણ દુર્જનમાં સજ્જનતા આણી શકે નહીં. તરેત્ એ 'સંભવ' બતાવે છે અને આનયેત્ એ 'શક્તિ' બતાવે છે. ગ્રન્થં રચયેત્ He can compose a book ગ્રંથ રચના સમર્થ છે. આ વાક્યમાંનું રચયેત્ પણ 'શક્તિ' બતાવે છે.

(3) Command શાસ્ત્ર અથવા સત્પુરુષની આજ્ઞા.

સત્યં વદેત્. One should speak the truth. જનો ન પરકીયં દ્રવ્યં ચોરયેત્ માણસે પારકા પૈસા ચોરવો નહીં.

(4) Prayer પ્રાર્થના. મોદકં લભેય મને લાડુ મળે. I pray I get sweetmeat.

(5) Wish or hope ઇચ્છા અથવા આશા I wish I may live long ચિરં જીવેયમ્ અહુ છવું એવી ઇચ્છા અથવા આશા છે. મુખ્ય વાક્યોની પેઠે પેટા વાક્યો (dependent clauses) માં પણ આવા અર્થોમાં Potential વપરાય છે. તેમજ જે આમ થાય, તો આમ થાય. જે આમ હોત તો આમ થાત. આવા conditional sentences માં પણ Pot. વપરાય છે. જેમકે યદિ હરિઃ વિમાર્ગાત્ નિર્તેત શોભનં મહેત્. જે હરિ આડે રસ્તેથી પાછો ફરે તો સાફ થાય.

વાક્યો.

ત્રિવદ્ અભિમૂતઃ અપિ ધર્મમ્ ત્યજેયમ્ ન । દુઃખથી અકળાયલો હોઈ તો પણ મારે ધર્મ તજવો જોઈએ નહીં. Though ov-

empowered by misery I should not abandon my duty.

इच्छामि भवान् सोमम् पिबेत् । हुं ह्यधुं धुं કે આપ સોમરસ પિઓ. I wish your honour may drink Soma juice. કેમ ! અરે ! નૃત્ય શિષ્ટું કે ગાયન ? What ! Oh ! may I learn dancing or singing ?

તારે ઘણી મહેનતથી સત્ય જાણવું જોઈએ. Thou shouldst know the truth with much effort. છોકરાઓએ સત્કર્મોથી માતાપને પ્રસન્ન કરવાં જોઈએ. Sons should please their parents by their good actions. આપણે બંને ઈશ્વરની પૂજાથી શાંતિ મેળવીએ. We two may get peace by the worship of God. તમારે દોરડીને સાપ ગણવો નહીં. You should not regard a rope as a serpent.

नरि दुर्दशाम् गते क्षुद्रः अपि अहितम् आचरेत् । માણસ નબળી અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે હલકો માણસ પણ તેનું ભુકું કરે છે. When a man is in misfortune, even a mean fellow does him injury.

વધતા રોગને અને જય મેળવતા શત્રુને જોયા ન કરવો. One should not neglect a growing disease and a conquering enemy.

પંડિતોની સભામાં મૂર્ખાએ મૌન સેવવું-ચૂપકી પકડવી. The illiterate should resort to silence in the assembly of the learned.

તારે કુદોર્થી સુંગધવાળી હવેલીમાં મુસાફરીનો થાક ઉતારવો. Thou shouldst remove the fatigue of thy journey in a mansion fragrant with flowers.

પ્રજાની પ્રસન્નતા માટે રાજાઓએ મહેનત કરવી Kings should strive to please their subjects.

સારા રાજાનો પ્રજાએ દ્રોહ ન કરવો. Subjects should not bear malice towards their good king.

જો હરિ ખોટા રસ્તેથી પાછો ફરે તો સારું થાય. It would be good if Hari turns from bad path.

ધર્મમાં ચુસ્ત ડાહ્યા પુરુષો હરિને જોશે. Wise men devoted to religion will see Hari.

છોકરાઓ, તમારે બંનેએ માતૃશ્રીની આજ્ઞા પાળવી. Two children, you should obey the command of your mother.
તારે હિંમત રાખાને શત્રુઓની સાથે લડવું. Thou shouldst fight with thy enemies having resorted to (-with) courage.

નારાયણના આળસથી દળદર આવશે. Poverty will result from the idleness of Narayana.

गुरुः शिष्यस्य अविनयम् न सहेत् । शिक्षके शिष्यनी असव्य-
તાને સહન કરવી નહીં. The tutor should not endure his pupil's immodesty.

આપત્તિમાં ડાહ્યા માણસે મૂઠ બની જવું નહીં અથવા ધર્મ તજવો નહીં. A wise man should neither be silly nor abandon his duty in adversity.

इच्छामि पुनर् अपि,

इति सीता रामम् अवदत् । हुं धाई छुं કે આપણે બંને ફરીથી પવિત્ર ગંગામાં સ્નાન કરીએ એમ સીતાએ રામને કહ્યું. "I wish that we two should bathe again in the holy Ganges"—so said Sita to Rama.

[विमुखः भवेत् ફેરવેલા મ્હોંવાળો થાય=મ્હોં ફેરવે.] મુકામને માટે મિત્ર આવે ત્યારે પહેલાંનાં સારાં કામ સંભારીને હલકો માણસ પણ મ્હોં ફેરવે નહીં. When a friend seeks refuge,

even a mean fellow would not turn away his face from him remembering his previous good actions.

तृष्टेताऽ जलम् यच्छेत् दीनस्य च आपदम् हरेत् । तस्मिन्
પાણી આપવું અને ગરીબનું દુઃખ મટાડવું. One should give water to the thirsty and remove the distress of the poor.

नीचैराख्यम् गिरिम् तत्र विश्रामहेतो अधिवसे । नीचैः
નામના પર્વતપર તારે ત્યાં વિશ્રામો લેવા બેસવું. Thou shouldst sit upon the mountain named *Nichais* to rest there.

सूर्ये तपतिलोकस्यदृष्टेः आवरणायः तमिन्ना कथम् कल्पेत् ॥
જ્યારે સૂર્ય તપતો હોય ત્યારે લોકની દૃષ્ટિને રોકવાને રાત્રિ કેવી રીતે સમર્થ થાય ? How should night be able to obstruct the sight of people when the Sun is shining.

જ્યારે તમે બે ઘેર પાછા જાઓ ત્યારે તમારે હાથ પગ ધોવા. યદા
ગૃહં નિવર્તેથે તદા હસ્તૌ પાદૌ ચ (or હસ્તપાદં) ક્ષાલયેતમ્ ।
માણસોએ મિત્રોને ભૂલી જવા નહીં. જના મિત્રાણિ ન વિસ્મરેતઃ
જો તું ઝેર ચાખે તો મરી જાય. યદિ વિષં સ્વાદેથા મ્રિયેથા : ।
બે ચોપડીઓ બે હાથમાં લઈ જવાય. સ્તકે સ્તયો નીંચયાતામ્ ।
તમારે બેએ તમારા ગુરુકનેથી ન્યાય શિખવો. ગુરોર્ન્યાયં શિક્ષે-
યાથામ્ ।

અહીં ઝાડની છાયામાં આપણે બેશીએ. અત્ર તરો-છાયાયાં
નિષીદેમ ।

રાજાઓએ પ્રજાને નુકશાનમાંથી બચાવવી. રજાનઃ પ્રજાં અપા-
યાદ્રક્ષેયુઃ ।

આપણે ઇશ્વરને પવિત્ર અંતઃકરણથી પૂજવો. ईश्वरं पूतेन हृदयेन
यजेम ।

તારે ગરીબ માણસોને ધન આપવું જોઈએ. दरिद्रेभ्योद्रव्यं यच्छे: ।
તમારા ધર્મમાં તમારે ન ચૂકવું. स्वकृत्येभ्यो न प्रमाद्येत ।

કારણ વગર માણસોએ અકળાવું નહીં. कारणं विना जना न
श्रुम्येयु: ।

કોઈ માણસે જીમ્નનું ધન તકાસવું નહીં. जनः परकीयं धनं
न लुभ्येत् ।

એ લુચ્યાઓ મરાય એવો રાજાએ હુકમ કાઢ્યો. शठौ ताडयेयाता-
मिति राजादिशत् ।

જો આપણે આપણા દેશના રક્ષણમાં મરીએ તો કીર્તિ મેળવીએ.
यदि देशस्य रक्षणे म्रियेमहि यशो लभेमहि ।

સાક્ષિઓએ ધનસાક્ષી કચેરીઓમાં હંમેશાં સાચું બોલવું. साक्षिणो
न्यायसभासु नित्यं सत्यं भाषेरन् । न्याय सभासु=न्याय
स्यसभासु ।

જો હું કાશી જાઉં તો બહુ સંસ્કૃત બોલીએ આણું. यदि कार्शीं
गच्छेयं बहूनि संस्कृत-स्तकान्यानयेयम् ।

જો તમે જુહું બોલો, તો શેઠી મરાઓ. यद्यसत्यं भाषेध्वं
भर्तृभि ताडयेध्वम् । असत्यः=न सत्यम्.

રાજા સીપાઇઓને શહેરની બહાર લઈ ગયો, જેથી કરીને તે પોતાના
શત્રુ સાથે લડે. नृपः सैनिकान् नगरादनयद्यथा शत्रुणा युध्येत ।
અથવા શત્રુણા યુध्येતેતિ नृपः सैनिकान् नगरादनयत् ।

જો હું પાપ કરતો જણાઉં તો શેઠોથી દંડાઉં, यदि पापं कुर्वन्
दयेय मर्तृभिर्दण्डयेय ।

જો ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમાં ભાગે તો કંઈ ધન તેઓ મેળવે ખરા ?
यदि दरिद्रा ब्राह्मणा नगरे याचरेन् किञ्चिद् धनं लभेरन् किम् ।
મારા માઆપ રાજા થાય એટલા માટે મેં મારી બેતોને બહુ ધન

આપ્યું. પિતરૌ તુષ્યેતામિતિ સ્વસ્મૃત્યો બહુ ધનમયચ્છમ્ ।
માતાચપિત ચ=પિતરૌ.

પતિ પત્નીએ દરરોજ ધરમાં અગ્નિને પૂજવો જોઈએ. જાયાપતી
પ્રતિદિનં ગૃહેષ્ઠિં પૂજયેતામ્ । જાયાચપતિઃ ચ = જાયાપતી.
માણસે ફરજ બજાવવામાં શ્રમને ગણવો નહીં. જનો ધર્મસ્યાનુષ્ઠા-
નયાયાસં ન ગણયેત્ । અનુષ્ઠાને + આયાસમ્.

નિશાળીઆઓએ ગુરુને નમવું. શિષ્યા ગુરું વન્દેરન્ ।

વિદ્વોથી નડાઓ તો પણ તમારે આરંભેલું કામ તજવું નહીં. વિદ્વૈઃ
પ્રતિહતા અપ્યારબ્ધં કાર્યં ન ત્યજેત્ ।

પાઠ ૨૯ મો.

સર્વ=અધુ, સધળું. તદ્=તે પેલો. યદ્=જે. કિમ્=કેંણ, શું,
ક્યું, =અસ્મદ્=હું, અમે. યુષ્મદ્=તું, તમે. હદમ્=આ. =અદસ્
=આ, પેલું.

સર્વનામનાં ધણું ખરું સંબોધનમાં રૂપ લેવાતાં નથી.

તદ્ m. નાં રૂપો

સઃ	તૌ	તે
તમ્	”	તાન્
તેન	તાભ્યામ્	તૈઃ
તસ્મૈ	”	તેભ્યઃ
તસ્માત્	”	”
તસ્ય	તયોઃ	તેષામ્
તસ્મિન્	”	તેષુ

તદ્ f. નાં રૂપો.

સા	તે	તાઃ

ताम्	”	”
तया	ताभ्याम्	ताभिः
तस्यै	”	ताभ्यः
तस्याः	”	”
”	तयोः	तासाम्
तस्याम्	”	तासु
	तद् D.	
तद्	ते	तानि

આ રૂપો ૧ લી અને ૨ જીનાં છે. બાકીનાં નરજ્ઞતિ જેવાં.

યદૂનાં રૂપ માટે નાં નરજ્ઞતિમાં સર્વ ની પેઠે અને યા નાં નારીજ્ઞતિમાં સર્વા ની પેઠે લેવાં. કિમ્ નાં રૂપ માટે એજ પ્રમાણે ક અને કા નાં લેવાં.

નાન્યતરજ્ઞતિમાં યદૂ અને કિમ્ નાં રૂપ પ્રાધમ્યમાં આપ્યાં છે.

एतद् m. नां रूपो.

एषः	एतौ	एते
एतम्-एनम्	एतौ-एनौ	एतान्-एनान्
एतेन-एतेन	एताभ्याम्	एतैः
एतस्मै	”	एतेभ्यः
एतस्मात्	”	”
एतस्य	एतयोः-एनयोः	एतेषाम्
एतस्मिन्	”	एतेषु

एतद् f. नां रूपो.

एषा	एते	एताः
एताम्-एनाम्	एते-एने	एताः-एनाः
एतया-एनया	एताभ्याम्	एताभिः

एतस्यै	”	एताभ्यः
एतस्याः	”	”
”	एतयोः-एनयोः	एतासु
	एतद् m. नां ३पो.	

एतद्	एते	एतानि
एतद्-एनद्	एते-एने	एतानि-एनानि

બાકીનાં નરજાતિનાં જેવાં.

વાક્યમાં સઃ અને एषः ની પછી વ્યંજન આવે તો એમનો વિસર્ગ^२ ઉડી જાય છે.

તદ્, यद् અને किम् એકલાં સર્વનામ તરીકે વપરાય છે અથવા વિશેષણની પેઠે પણ વપરાય છે, એટલે એમનાં ૩૫ની પછી વિશેષ્ય નામ આવે છે. જેમકે यः आगच्छत्=જે આવ્યો. यः અને पुरुषः જે માણસ. यस्मात् पतति જેમાંથી પડે છે અને यस्मात् कृपात् જે કુવામાંથી. स गच्छति તે જાય છે અને स पुरुषो गच्छति તે માણસ જાય છે. सा गता=તે ગઈ, અને सा नगरी रम्या=તે શહેર સુંદર છે, क आगतः કેણુ આવ્યો ? અને कः पुरुषः आगतः કયો માણસ આવ્યો ? कस्या श्रुतम्=કોની તરફથી સાંભળ્યું ? અને कस्याः कुमार्याः श्रुतम्=કઈ છોકરી તરફથી સાંભળ્યું ?

નીચે આપેલાં કિંચિત્ નાં ૩૫ો કિમ્ નાં બધાં ૩૫માં ચિત્ ઉમેરવાથી થાય છે.

किंचित् m.

કશ્ચિત્	કૌચિત્	કેચિત્
કંચિત્	”	કાંચિત્
કેનચિત્	કાભ્યાંચિત્	કૈચિત્
કસ્મૈચિત્	”	કેન્યચિત્
કસ્માચિત્	”	”

કસ્યચિત્	કયોશ્ચિત્	કેષાંચિત્
કસ્મિંશ્ચિત્	”	કેષુચિત્
	કિંચિત્ f-	
કાચિત્	કેચિત્	કાશ્ચિત્
કાંચિત્	”	”
કયાચિત્	કામ્યાંચિત્	કામિશ્ચિત્
કસ્યૈચિત્	”	કામ્યશ્ચિત્
કાસ્યાશ્ચિત્	”	”
”	કયોશ્ચિત્	કાસાંચિત્
કસ્યાંચિત્	”	કામુશ્ચિત્

કિંચિત્ n.

કિંચિત્ કેચિત્ કાનિચિત્

આ ૧ લી અને ખીજીનાં રૂપો છે. બાકીનાં નરગતિ જેવાં.
 કિમ્ નાં રૂપોમાં ચન અને અપિ પણ આ પ્રમાણે ઉમેરાય છે.
 અને તે રૂપોના અર્થ પણ કિંચિત્ ના જેવાજ થાય છે. કિંચિત્
 =any કેચિત્ જનાઃ some men. કેષાંચિત્ દેવાનામ્ of
 some gods. કસ્યૈચિત્નાર્યૈ for some woman. કેચન-
 પુરુષાઃ some men, કામિરપિ નારીભિઃ by some women
 કેમ્યદ્વાન બાલેમ્યઃ for some children કેષામપિ ગ્રામાણામ્
 of some villages, એક one એ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ
 સર્વ એવાં લેવાય છે. દ્વિવચનમાં ઘણું ખરૂં એ વપરાતું નથી. બહુ
 વચનમાં એનો અર્થ some કેટલાક થાય છે. જેમકે એકે મન્યન્તે
 some believe

અન્ય other ખીજું આ શબ્દ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ સર્વ ની
 પેઠે લેવાય છે. માત્ર નાન્યતરગતિમાં પહેલી તથા ખીજીના એકવચ-
 નમાં એનું અન્યમ્ રૂપ ન થતાં અન્યત્ થાય છે.

उभ both आनां ३५ द्विवचनभांज लेताय છે. नरजति उभौ, उभौ, उभाभ्याम्.....वगेरे, तथा नारीजति उभे, उभे, उभाभ्याम्.....वगेरे सर्व all नां द्विवचन जेवां. इयत् એટલું this much, एतावत् તેટલું this much, कियत् કેટલું how much. यावत् જેટલું that much અને तावत् તેટલું as much આ સર્વ નામોનાં ૩૫ ત્રણે જાતિમાં ભગવત્ જેવાં થાય છે.

तद् नां ३५ जे वार वपराय त्यारे तेने अथ various થાય છે, तेषु तेषु शास्त्रेषु=in the various shastras तानि तानि मित्राणि various friends, तेभ्यः तेभ्यः पुरुषेभ्यः for various men.

यद् नी साथे किम् नां ३५ आवे અને किम् नां ३५માં चित्, चन કે અપિ ઉમેર્યું હોય અથવા ન ઉમેર્યું હોય તો તેનો અર્થ 'ગમે તે' થાય છે.

यः कः चित् 'गमे ते' येन केन चित् गमे तेष्टे, यस्मात् कस्मात् चित् पुरुषात् गमे ते पुरुष तरक्ष्णी. यत्र कुत्र निर्षादति गमे त्याં બેસે છે. sits anywhere.

यः कोपि भवामि अहम् whoever I may be, હું ગમે તે હોઉં.

महत् m. નાં ૩૫૦.

महान्	महान्तौ	महान्तः
महन्	"	"
महान्तम्	"	महतः
महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
महते	"	महद्भ्यः
महतः	"	"
"	महतोः	महताम्
महति	"	महत्सु

મહતી *f.* નાં ૩૫ દાસી જેવાં.

મહત્ *m.*

મહત્

મહતી

મહત્

દિશ *f.* (દિશા) નાં ૩૫૦.

દિશ-ગ

દિશૌ

દિશઃ

"

"

"

દિશમ્

"

"

દિશા

દિગ્મ્યામ્

દિગ્મિઃ

દિશે

"

દિગ્મ્યઃ

દિશઃ

"

"

"

દિશોઃ

દિશામ્

દિશિ

"

દિશ્ચુ

કોણુ અહીં આવેલો છે ? Who has come here ?

કોનાં આ પુસ્તકો છે ? Whose are these books ?

કોના (કંઇ સ્ત્રીના) છોકરા આ છે. Whose sons are these ?

મેં જે પુરુષને ગઇ કાલે જોયો તેનેજ હું બોલાવું છું.

I call the very man whom I saw yesterday.

તે છોકરી કંઇ બોલી નહીં. That female child spoke nothing.

મેં તે બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપી. I gave *dakshina* to those Brahmins.

કયા શહેરમાંથી જાસુસ આવેલો છે ? From which town has the messenger come ?

એમને જે જે ઇચ્છ (ગમતું) હોય તે તે કરાઓ. Let whatever is desired by these be done.

જે કથાઓ પુરાણોમાં સંભળાય છે તેજ આ માણસો ભજવે છે. These men dramatically represent the same stories that are heard in the Puranas.

તેજ આ દેશ છે જેમાં હું પ્રિયા સાથે ધણો વખત રહ્યો. This is the same country where I lived long with my beloved.

येनएतद् अखिलम् जगत् निर्मीयत तस्यै ईश्वरायनमः
જેનાથી આ આખું જગત પેદા થયું તે ઈશ્વરને પ્રણામ. Bow down to that God by whom this whole universe was created.

તે તે શાસ્ત્રોમાં કુશળ પંડિતોની સાથે રાજ્ય બેસ્યો. The king spoke with learned men well-versed in those respective sciences (or in the various sciencies).
ક્યા બે જણનાં તે બે કપડાં છે ? Whose are those two clothes ?

यया वसिष्ठः आत्मानम् पूतम् मन्यते ताम् अरुन्धतीम् वन्दस्य ।
Bow to that Arundhati by whom Vasishta thinks himself purified.

राजपुत्रः सर्वासु कलासु प्रावीण्यम् उपगतः ।
સધળી કળાઓમાં નિપુણતાને પામ્યો છે. The Prince has gained proficiency in all arts.

જેનાથી મહિષાસુર રાક્ષસ હણાયો તે દુર્ગા (કાળકા, મહાકાળી) દેવીને પ્રણામ. Bow to that Durga goddess by whom Mahishasura was killed. તે બે નદીઓ પ્રયાગમાં મળે છે. Those two rivers join at Prayaga.

જે બે જણથી ચોરી કરાઈ તે માણસોને રાજાએ શિક્ષા કીધી. The king punished those two persons by whom theft was committed.

આ જંગલમાં અગાઉ બ્રહ્મને જાણુતાર ઋષિઓ રહેતા હતા. The sages knowing Brahma formerly dwelt in this forest.

જેમનાથી પૃથ્વી ખોદાઈ ગઈ હતી અને જે કપિલના ક્રોધથી બળી ગયા હતા તે સગર ઋષિના છોકરાઓને ભગીરથે ગંગાના જળથી ઉદ્ધાર્યા. Bhagiratha saved, by means of the water of the Ganges, those sons of Sagara by whom the earth was excavated and who were burnt by the anger of the sage Kapila.

જેમના વિવાહ પોતાના છોકરાઓની સાથે થયા હતા તે જનકની છોકરીઓની સાથે રાજા દશરથ અયોધ્યા ગયા. King Dashratha went to Oudh joined with those daughters of Janaka whose marriages took place with his own sons.

अत्र कोऽपि न दृश्यते रोदनम् तु श्रूयते । અહીં કોઈ જણાતું નથી રૂદન તો સંભળાય છે. None appears here, however weeping is heard.

पुरा यानि वस्तूनि महता श्रमेण साध्यानि आसन् तानि अधुना यन्त्राणाम् सामर्थ्यात् अल्पेन एव आयासेन साध्यानि । અગાઉ જે ચીજો ઘણી મહેનતે થાય એવી હતી તે હમણાં સાધ્યાના બળથી થોડીજ મહેનતથી થાય એવી છે. Those things which could formerly be done with great labour can now be done with only little trouble by help of machines.

यस्याः दुग्धम् न उपलभ्यते तया धेन्वा किम् क्रियते । જેનાથી (-જેનું) દૂધ ન મળે તે ગાયથી શું કરાય-તે ગાયનું શું કામ છે ? What is to be done with, what is the use of-that cow from whom (-whose) milk is not obtained ?

य चावेत्तम अस्ति सः नरः कुलीनः सः पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः सः एव वक्ता च सः दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनम् आश्रयन्ते । जेની કને પૈસા હોય છે તે માણસ ઉંચા કુળનો, તે પંડિત, તે વેદ જાણનાર, તે ગુણની ખુજ જાણનાર, તેજ ભાષણ કરનાર અને તેજ ખુબસુરત, સધળા ગુણો સુવર્ણમાં રહે છે. That man who has wealth, is highly born, he is a learned man; he is one who knows the Vedas, he is appreciative, he alone is a speaker and he is handsome. All good qualities resort to gold.

એઓ કાણુ છે ? પતે કે ।

તેઓનો ધંધો શો છે ? કા તેષાં વૃત્તિઃ ।

તે હરિની છોકરી છે સાહેરેર્દુહિતા ।

શું તેણીનું નામ છે ? કિં તસ્યા નામ ।

કાને રામે એવું કહ્યું ? કસ્મૈ રામ એવમવદત્ ।

so=એવમ્. इति वपराय नहीं. इति तो शब्दसमूह (phrase) अथवा वाक्यने अंते वपराय છે. જેમકે સ મૂર્ખઃ અસ્તિ इति अहम् अकथयम् I said 'he is a fool.' संपदः पदम् आपदाम् इति अहम् बोधामि I know 'riches are the abode of miseries.

તે ગોવિંદનો ભાઈ છે. સ ગોવિન્દસ્ય भ्राता ।

હું તેની સાથે નિશાળે ગયો. તેન સહ पाठशालामगच्छत् ।

તેણે નારાયણને તે છોકરાઓની સાથે રમતો જોયો. સ नारायणं तैः कुमारैः सह रममाणमैत ।

પોતાના કયા મિત્રને તે સંભારે છે. આત્મનઃ किं मित्रं स ज्ञराते ।

તે નદીમાં માછલાં છે. તસ્યાં नद्यां मत्स्याः सन्ति ।

તે તેણીનાથી અનુસરાય છે. સ तयाऽनियत ।

તે ગામોમાંથી આવેલા માણસો ક્યાં છે ? તેમ્યો ગ્રામેભ્ય આગતા
નરાઃ કુત્ર ।

જે દેશનો રાજા શૂદ્રક છે તેમાંથી તેઓ આવે છે. યસ્ય દેશસ્ય
રાજા શૂદ્રકોઽસ્તિ તસ્માત્તયાગચ્છન્તિ ।

પોતાની જે દાસીઓ સમીપમાં હતી તેને પોતાને માટે પુલો લાવ-
વાને રાણીએ હુકમ આપ્યો. આત્મનઃ યાઃ દાસ્યઃ સંનિધૌ આસન્
તાઃ આત્મને કુસુમાનિ આનેતુમરાજ્ઞી આદિશત્ । આત્મનો યા
દાસ્યઃ સંનિધાવાસં તા આત્મને કુસુમાન્યાનેતું રાજ્યાદિશત્ ।
મહારાષ્ટ્રીયોનો રાજા આ ધરમાં રહ્યો. મહારાષ્ટ્રીયાણાં રાજા ત-
સ્મિન્ ગૃહેઽવસત્ ।

તે છોકરીઓમાંની કઈ ગાય છે ? તાસાં કુમારીણાં કા ગાયન્તિ ।

કાનાથી આ ગ્રંથ અહીં મૂકાયો ? કેનૈષ ગ્રન્થોઽગ્ર નિહિતઃ ।

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્યથી આકાશ અને પૃથ્વી ટકી રહ્યાં
છે. एतस्याक्षरस्यात्मनઃ સામર્થ્યેન દાવાપૃથિવ્યૌ વિધૃતે ।

તે એથી કંઈ મોટું કામ કરાયું નથી. તાભ્યાં કિમપિમહત્ કાર્યં
ન કૃતમ્ ।

હું તે વનમાં ઘણી વાર સુધી રહ્યો. તસ્મિન્નરણ્યે ચિરમવસમ્ ।

કઈ દિશાથી તે હુન્ન્યો ગયો ? કયા દિશા સ જાલમોગતઃ ।

તે દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર પ્રતિમા છે. તસ્મિન્ દેવાયતને
લક્ષ્મ્યાઃ સુન્દરા મૂર્તિરસ્તિ ।

હરિએ તેને ન મનાય એવી વાત કહી. હરિસ્તમશ્રદ્ધેયાં કથામકથયત્ ।
જેને લક્ષ્મી ઇચ્છે છે તે તેણીને મેળવવો કહ્યું કેમ થાય ?
યં લક્ષ્મીઃ પ્રાથયતે સ તયા દુરાપઃ કથં ભવેત્ । or શ્રિયા-
દુરાપઃ કથમીપ્સિતો ભવેત્ એટલે શ્રિયા ઈપ્સિતઃ દુરાપઃ
કથમ્ ભવેત્ ।

પાઠ ૩૦ મો.

when=જ્યારે=યદા. when=ક્યારે=કદા.

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં આપેલાં છે તે ત્રણે જાતિમાં લાગુ પડે છે. અહમ્ આગતઃ હું આવ્યો. અહમ્ આગતા હું આવી. ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ તું ડાહ્યા છે, ત્વમ્ સુકન્યા તું સારી છોકરી છે.

અહમ્ અપરાધી ન. હું અપરાધી નથી. I am not guilty.

રઘુનાથઃ આવયોઃ સ્નિહ્યતિ. રઘુનાથ અમારા બંનેની ઉપર હેત રાખે છે, Raghunath feels affection for us both.

મે પુત્રકઃ કુત્ર અસ્તિ. મારો છોકરો ક્યાં છે? Where is my dear son?

પુત્રક માં ક એ તદ્વિત પ્રત્યય છે. ક જુદા જુદા અર્થમાં ઉમેરાય છે તે માટે નીચેના થોડા દાખલા તૈયાર કરો.

વૃક્ષ a tree અને વૃક્ષક a small tree.

પુત્રક a dear son.

અશ્વક a bad horse.

આ દાખલાપરથી જણાશે કે ક= 1 small, 2 dear, 3 bad.

આમ ત્રણે અર્થો થાય છે.

દેવિ, તને હું વંદુ છું. Goddess, I bow to thee,

અસ્માન્ મા અવઘ્રિચ્ય. અમને વખોડ નહીં. Do not despise us.

વિષ્ણુ તમને રક્ષે. May Vishnu protect you.

હું તારી સાથે બાગમાં જવાને ચાહું છું. I wish to go to the garden with thee.

આર્યે તે મૂતાર્થમ્ કથયામિ. પૂજ્ય સ્ત્રિ, હું તને સત્ય કહું છું. Venerable woman, I tell the truth to thee.

(તે ની ચોથી અથવા છઠી વિલક્તિ છે.)

તું મને પૈસો આપતો નથી. Thou dost not give me wealth.

શંકર તમારા કલ્યાણને માટે હો-તમારું કલ્યાણ કરો.

May God 'Shiva be for your welfare !

એ બાળકો, તમારા પિતા ક્યાં છે ? You two children. where is your father ?

પૃથ્વીમ્ યુષ્માસુ રક્ષત્સુ નઃ મયમ્ કુતઃ । પૃથ્વીને તમે રક્ષો છો .
ત્યારે અમને ભય ક્યાંથી હોય ? When you are protecting
the earth. whence is fear to us ?

હું તમારી કનેથી મળેલી ખબર સૌને કહું છું. I tell the
news obtained from you to all.

તેનું દુઃખ દાળવાને અમારાથી ધરાયલો ઉપાય નિષ્ફળ થયો. The
remedy contemplated by us to take away his
pain became fruitless.

તવ...પ્રતનુ યતઃઆવાગ્ દીર્ઘમ્ . ત્વલ્લઃ સુખમ્ ન અન્વભવાવ
તમારું પુણ્ય મારી માફક થોડું છે કારણ કે આપણે બંનેએ ઘણું
વખત સુખ ભોગવ્યું નહીં. Thy good action is small
like mine, because we both did not enjoy hap-
piness for a long time.

મમ મનઃ અધ્યયનાય ત્વરતે । માં મન લાગુવાને તલપે છે.
my mind is impatient for study.

एषः अस्माकम् अश्वः । આ અમારો ઘોડો છે. This is
our horse.

તે.મલા ક ગતા । તારી મા ક્યાં ગઈ ? Where is thy
mother gone ?

एतस्य . तान्तस्य . श्रवणेन आवयोः मनः पर्याकुलम् । આ
હકીકત સાંભળવાથી અમારું બંનેનું મન ક્ષોભ પામ્યું છે. The
mind of both of us is agitated by hearing
this account.

ક્રુદ્ધઃદશરથઃકૈકેયીઃ અપૃચ્છત્ પાપે રામેણ વા મયા તવ
કિમ્ પાપમ્ કૃતમ્ । ખીજવાયલા દશરથે કેકેયીને પૂછ્યું 'હે
પાપી સ્ત્રી ! રામે અથવા મેં તારું પાપ કીધું—અગાડ્યું ?

Dasharatha being provoked asked Kaikeyi 'Oh
sinful woman, what offence is done by Rama
or myself against thee કેન નિમિત્તેન યવમ્ તસ્ય
અનર્થાય અદ્ય ત્વમ્ ઉદ્યતા । શા કારણથી આ પ્રમાણે તેના
અહિતને માટે તું તૈયાર થયેલી છે ? Why art thou pre-
pared to do him harm thus to-day ?

ભવતઃ અસ્માસુ દીનેષુ યતાદશઃ સ્નેહઃ । આપનો અમારા ગરી-
બપર આવો પ્રેમ છે. Your honour has such affection
for us who are humble.

પવનથી વાદળોના સમૂહની પેઠે, પ્રારબ્ધથી અમારા સંધના મનોરથ
હડી ગયા—નિષ્ફળ ગયા. All our desires are scattered
by fate like a collection of clouds by the wind.
માનિનિ મયિ કમ્ અપરાધલવમ્ પદ્યસિ યતઃ દાસજનમ્
ત્યજસિ । હે અભિમાની સ્ત્રી ! મારામાં કઈ કસુરને જુએ છે કે
જેથી તું તારા સેવકને તજે છે. Oh proud woman, what
small fault dost thou see in me that thou
abandonest the man who is thy slave ?

નંનિનિયેષામ્ કુલેષુ સવિતા ગુરુઃ સ્વ વયમ્ (ગુરવઃ) તેષાં
ગણિલાઘ્નાઃ ત્વમ્ વધૂઃ । હે પુત્રિ, જેમના કુળમાં સૂર્ય ગુરુ
એટલે મૂલ પુરુષ છે અને અમે ગુરુ છીએ તે રાજાઓની તું વહ છે.

રાજાઓની=રાજાઓને ત્યાં

વહુ=છોકરાની વહના અર્થમાં.

હેતમાં વૃદ્ધ પુરુષો નાની છોકરીને 'દીકરી' 'પુત્રી' કહે છે તે અર્થમાં
નન્દિનિ=પુત્રિ. Oh girl, thou art the daughter-in-
law of those kings, in whose family 'the Sun

is the progenitor and we are preceptors, or, in whose family the Sun and we are the venerable heads.

यूयम् वयम् वयम् यूयम् इति आवयोः मतिः आसीत् अधु-
ना किम् जातम् येन यूयम् यूयम् वयम् वयम् । तमे ते अमे
अने अमे ते तमे એમ આપણું બંનેનું માનવું હતું; હવે શું થય-
યું કે તમે તે તમે અને અમે તે અમે ? 'You are we and
we are you, such was the feeling of us both;
what has become now that you are you and
we are we ?

अस्मद् अने युष्मद् नां मा, मे, नौ, नः, त्वा, वाम, वः,
ते એ દુઠ્ઠાં રૂપો વાક્યને આરંભે, શ્લોકની લીટીને આરંભે, સંબો-
ધનરૂપ પછી, તેમજ च, वा, एव અને हा એ अव्ययોની પહેલાં
વપરાતાં નથી. જેમકે,

मम गृहम् काश्याम् अस्ति એ વાક્યને આરંભે મે ગૃહમ્
નહીં વપરાય.

वेदैः अशेषैः संवेद्यः } આ અર્ધા શ્લોકના બીજા
अस्मान् कृष्णः सर्वदा अवतु । } ભાગને આરંભે अस्मान् ને
અદલે નઃ નહીં વપરાય.

हेः कृष्ण नः पाहि आ ખોટું છે પણ હે કૃષ્ણ અસ્માન્ પાહિ
એમ વપરાય, કારણ કે કૃષ્ણ સંબોધનમાં છે.

तव मम च पुस्तके આમાં च ની પહેલાં મે નહીં વપરાય.
तव मे च पुस्तके એ ખોટું છે.

तव मम वा कार्यम्. તવ મે વા કાર્યમ્ આ ખોટું છે.

तव एव पुस्तकम् તારંજ પુસ્તક આને અદલે તે એવ પુસ્તકમ્
નહીં થાય.

हा मम दुर्भाग्यम् આને અદલે હા મે દુર્ભાગ્યમ્ નહીં થાય.

युवयोर्गृहं रक्षतु प्रभुः એમાં ઘાંગૃહં ન થાય.

તું ડાહ્યો માણસ છે. ત્વં બુધઃ

હું અણુભરોસાદાર માણસ છું. એવો તું વહેમ રાખે છે ?

अहमविश्वास्य इति त्वं शङ्कसे किम् ।

Do you think him to be a fool ?

Do you suspect him to be a thief ?

Do you think him to be a wise man ?

આવાં વાક્યોનો તરબુરો કરતી વખતે એ વાક્યોને આ પ્રમાણે ફેરવી નાંખવાં.

Do you think that he is a fool ? સ મૂર્ખ इति मन्यध्वे किम् ।

Do you suspect that he is a thief स स्तेन इति शङ्कध्वे किम् ।

Do you think that he is a wise man स प्रज्ञ इति मन्यध्वे किम् ।

જ્યારે તમે પહાડપર ચઢ્યા ત્યારે તમારો ભોમિયો કોણ હતો ?

यूयं गिरिगच्छेत् तदा युष्माकं मानदर्शकः क आसीत् ।

કોણે તને આ વાત કહી ? કસ્ત્વામેતાં કથામકથયત્ ।

મારા પિતા કાશીએ ગયા હતા; અને તે જ્યારે પાછા આવ્યા ત્યારે તેણે ધણાં પુસ્તકો આણ્યાં, અને તે મને આપ્યાં. મમ પિતા કાશી-મગચ્છત્ । યદા સ ન્યવર્તત તદા સ બહુનિ સ્ત્રીકાન્યાનય-ત્તાનિ મહ્યમચ્છન્ન । આ વાક્યને આરંભે મમ ને બદલે મે નહીં વપરાય.

ત્યાં જે થયું તે અમને કહે. તત્ર યદાપતિતં તદસ્માન્ કથય । માત્ર પુસ્તક ક્યાં છે એમ મેં તમને પૂછ્યું. મમ સ્ત્રીકાન્યાનય-સ્તીત્યહં સ્માનપૃચ્છમ્ ।

અમારાથી છુટા પડવામાં દલગીર ન થાઓ. અસ્માભિ વૈયોગે મા શોચ । દિલ્લગ ની સાથે જેનાથી છુટા પડવાનું હોય તેના નામની ત્રિજી વિભક્તિ આવે છે.

તારી કૃપાથી અમે સધળાં સંકટો તરી ગયા. તવ કૃપયા વચં
સર્વાણિ સંકટાન્યપારયામ ।

તમારાથી તે વખતે જે કરાચું તે મને યાદ છે. યુષ્માભિરેતસ્મિ-
કાલે યત્કૃતં તદહં સ્મરામિ ।

સાક્ષિઓ મારાથી સોમવારે આવવાને ફરમાવાયા. સાક્ષિણો મયા
સોમવાસરે આગન્તુમાદિષ્ટાઃ ।

જ્યારે તમે ઘેર આવ્યા ત્યારે મેં તમને અનાજના ઢગલા આપ્યા.
યદા યૂયં મમ ગૃહમાગચ્છત તદાહં યુષ્મભ્યં ધાન્યસ્ય
રાશીનયચ્છમ્ ।

તું હાર્યો તેથી તારા સીપાઇઓ જિતનારને શરણે ગયા.

ત્વયિ પરાજિતે તવ સૈનિકા જેતારં શરણમગચ્છન્ ।

I submit to God. હું ઈશ્વરને શરણે જાઉં છું. ईश्वरं शरणं
गच्छामि. submit to the master ગુરુને શરણે જા. गुरुं
शरणं गच्छ आवां वाङ्मोमां ईश्वरस्य, गुरोः वगेरे छट्टी विल-
ક્તિનાં રૂપો ન વપરાય.

અમે જેએ ધણા ઋપિના આશ્રમે જોયા. આવાં બહુનાઃ પાણા-
માશ્રમાનૈશ્વાવહિ ।

આં પુલો અમારા બેથી અણાયાં છે. एतानि कुसुमान्यावा-
भ्यामाज्ञीतानि ।

તેણે તે ખખર મારા તરફથી મેળવી. स तां वार्तो मदविन्दत ।

તમે બે બધાં માણસોને વખોડો છો. युवां सर्वाङ्गं जनान् निन्दथः ।

હું તને આ ઈનામ આપું છું. अहं तुभ्यमेतत् पारितोषिकं
यच्छामि ।

તારા તરફથી ગણ્યા પુરુષોનો માર્ગ મેં જાણ્યો. त्वत्प्रज्ञानां मार्गो
मया ज्ञातः ।

ઋત્વિજોએ મને ભૂલ વગર માર્યો. ऋत्विजो मामपराधं विनाताडयन् ।

હે દયાળુ પિતા, અમે તારાં છોકરાં પર ક્રોધે ભરા નહીં. का नृणिक

पितरभ्यं तव बालेभ्यो मा कुप्य ।

અમે (કે જે) તેના દોસ્તદારો (તેના) થી તે દૂર ભટક્યો.

अस्मत्तस्य सुहृद्भ्यः स दूरमाटत् ।

તે કૂતરાને મારવામાં તારાથી અયોગ્ય કામ કરાયું છે.

तस्य सारमेयस्य ताडने त्वयानुचितं कार्यं कृतम् ।

તું રક્ષક છે તો તારી પ્રજા કેવી રીતે દુઃખ ભોગવે ?

त्वयि रक्षितरि तव प्रजाः कथं दुःखमनुभवेयुः ।

અમારામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે. અસ્માસુ હરિઃ શ્રેષ્ઠઃ ।

પાઠ ૩૧ મો.

इदम् नां रूपो प्राष्ठमरमां आप्यां छे तेमां नीये प्रमाणे
वधारे करवोः—

इदम् *m.*

Acc.	इमम्	इमौ	इमान्
	एनम्	एनौ	एनान्

Instr. अनेन
एनेन

Gen. अनयोः
एनयोः

Loc. ,,

इदम् *f.*

Acc.	इमाम्	इमे	इमाः
	एनाम्	एने	एनाः

Instr. अनया
एनया

Gen. अनयोः
एनयोः

Loc. ,,

इदम् n.

Acc. इदम्
एतद्Instr. अनेन
एनेनइमे
एनेइमानि
नानानि

आक्षीनां भीष्मं इषो नरञ्जति जेवां
लेवाय છે. તેમ છટ્ટી સાતમીનું બે
રૂપવાળું દિવચન પણ લેવાશે.

इदम् अने एतद् नां एनम्, एनेन, एनयोः वगेरे विकल्पे थनारां
इषो તેમનાં મુખ્ય રૂપો વપરાયા પછી વપરાય છે. જેમકે:—

एतम् कुमारम् आह्वय । एनम् अहम् द्रष्टुम् इच्छामि ।
एतयोः कन्ययोः माताकास्ति । एनयोः पितुः समीपे किम् ।
अयम् अहम् आगच्छामि आ। हुं आवुं छुं—आव्ये। Here
I come. एषः अस्मि आ। रहो। હાજર છું. Here am I.
एषा आगच्छति तव माता आ। तारी मा आवे છે. Here
comes thy mother. अयं स ते संगमोत्सुकः तिष्ठति
आ। तने મળવાને આતુર થઈને ઉભો છે. Here he stands
eager for thy union. આ વાક્યોપરથી एतद् तथा इदम्
નાં પહેલી વિભક્તિનાં રૂપોનું ભાષાંતર ગુજરાતી ‘આ’ અને અંગ્રેજી
‘here’ થાય છે તે લક્ષમાં લો.

अमी शब्दतो छेलेो ई अेनी पछीना स्वर साथे जेडातो
નથી. જેમકે અમી અશ્વાઃ, અમી રૂષવઃ

इदम् आसनम् भवता अलङ्क्रियताम् आ आसन आपनाथी
શેભાઓ. Let this seat be adorned by your honour.
હરણની ઝડપની અદેખાઈથી હોયની તેમ આ ઘોડા દોડે છે. These
horses run as if by jealousy of the speed of
the deer.

अयम् ग्रन्थः अनया रीत्या व्याख्येयः आ ग्रंथ आ रीते सम-
જાવવો જોઈએ. This book should be explained in
this way.

वत्स अस्मात् साहसात् विरम् छोडरा, आ अविचारी कामथी
અટક. Child, desist from this adventure.

यौ तरू ह्यः अपश्यम् तौ अम् । જે એ આડ મેં ગર્ભ કાલે જોયાં
તે આ. These are the two trees which I saw
yesterday.

આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપ. Give *dakshina* to this
learned Brhamana.

આ જે છોકરીઓની સોબત મને ગમે છે. The companion-
ship of these two girls pleases me. આ સારંગ પક્ષિને
પ્રિયાની ખબર માટે વિનવું છું. I request this *Saranga*
bird for intelligence about my beloved.

भीरुयतः अवधीरणाम् विशङ्कसे सः ते संगमोत्सुकः अयम्
તિષ્ઠતિ । હે બીકણ સ્ત્રી, જેના તરફથી તું તિરસ્કારનો વહેમ ખાય
છે તે તને મળવાને આતુર અહીં ઉભો છે. Here stands he
eager for union with thee from whom, oh timid
woman thou apprehendest repulsion અયમ્=આ,
here. અમુમદેવદારુમ્પુરઃ પશ્યસિ અસૌત્ર્યમધ્વજેન પુત્રીકૃતઃ
તું આ દેવદારુ વૃક્ષને આગળ જુઓ છે, એ શિવથી પુત્રરૂપે સ્વીકાર-
ાયો છે. Thou seest this pine-tree in front, it is
adopted as a son by Shiva.

इयम् वशा तव प्रियतमा स्त्रीरत्नेषु मम उर्वशी । જેમ ટોળામાં
આ તારી સહુચરી તને અત્યંત વહાલી છે તેમ રત્નરૂપ અત્યંત સુંદર
સ્ત્રીઓમાં મારી ઉર્વશી મને છે. Of all female beauties
Urvasi is the dearest to me, as in the whole
herd this mate is to thee.

मङ्कर तस्याः मदिराक्ष्याः प्रवृत्तिम् शंस अथवा असौ मे
ચરતનુઃ ત્વયા દૃષ્ટા ન ઇવ । હે બ્રમર, તે મોહક ચંદ્રુ વાળી
સ્ત્રીની ખબર કહે અથવા તે મારી સુંદરી તારાથી દેખાઇ નથીજ.

Oh bee, tell the news of that lady with fascinating eyes, or that my beautiful mistress is never seen by you.

હંસ મે કાન્તામ પ્રયચ્છ અસ્યાઃ ગતિઃ ત્વયા હતા । હે હંસ, મારી પ્રિયા આપ, એની ચાલ તારાથી હરાધ છે. Oh swan, give me my beloved, her gait has been stolen by you.

અસ્મિન્ એવ લતાગૃહે ત્વમ્ અભવઃ । આજ વેલાના માંડવામાં તું હતો. Thou wast in this very bower of creepers. અસ્ય એવ મહતિ શિખરે ગૃધ્રરાજ ય વાસઃ આસત્ । આના જ મહોટા શિખરપર જટાયુનો નિવાસ હતો. The residence of Jatayu—the lord of vultures was on the top of this very mountain.

ગૃધ્રાણાં રાજા ઇતિ ગૃધ્રરાજઃ

પુષ્પધારિણઃ અમી વૃક્ષાઃ મનોહરાઃ દશ્યન્તે । પુલવાણાં આ વૃક્ષો મોહક જણાય છે. These trees bearing flowers look charming.

અમુયા વીથ્યા અગચ્છત્ દાસિ અમૂમ દ્રુતમ્ આનય તે આ રસ્તે ગય, હે દાસિ, તેને જલદી લાવ. અમૂમ fem. She went by that way. Oh maid, bring her soon.

or

દાસી અમુયા વીથ્યા અગચ્છત્ અમૂમ દ્રુતમ્ આનય The maid-servant went by this way, bring her soon.

પ્રભિઃ તવ કિમ્ વિપ્રિયમ્ કૃતમ્ યદ્ દષામ્ અનિષ્ટમ્ કર્તુમ્ ઉચ્યતઃ અસિ એમણે તારું શું બૂંડું કીધું છે કે એમનું નુકશાન કરવાને તું તૈયાર થયો છે. What offence is given by these men to thee that thou art prepared to do harm to them.

યતઃ અસૌ અમોષાઃ પાનાન્ પ્રણતઃ તતઃ અમુષ્ય ભદ્રમ
અમીભિઃ કાચન્ । જેથી આ માણસ તેમનાં ચરણમાં નમ્યો છે
માટે એનું ભણું તેમનાથી થવું જોઈએ. As this man has
fallen at their feet, his good should be done
by them.

આવાં વાક્યોમાં પાદાન્ ને બદલે પાદૌ પણ વપરાય છે.

જેમકે પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ બાલાઃ બાળકો પગે દોડે છે.

એમાં પાદાભ્યામ્ દ્વિવચન વાપર્યું છે તેમ.

પુરા અસ્યામ્ પુર્યામ્ કવોઃ ન્યવસત્ । યઃ કિલ નામ્ના કા-
લિદાસઃ અમવત્ । અગાઉ આ શહેરમાં એક કવીશ્વર રહેતા હતા
જે નામે કાલિદાસ હતા. In this town there lived in
former times a lord of poets who was Kalidasa
by name.

યદિ શ્વેતા પ્રસન્ના ઇમમ્ વરજ્યાચે । જો દેવી પ્રસન્ન થાય
તો હું આ વરદાન માગું. If the deity be pleased, I
shall ask this boon.

અસ્મિન્ લોકે યદ્ ક્રિયતે તસ્ય ફલમ્ અગ્નિન્ લોકે અ-
નુભૂયતે । આ લોકમાં જે કરાય છે તેનું ફળ પેલા લોકમાં અનુ-
ભવાય છે. The fruit of that which is done in this
world is experienced in that (-the next) world.

પ્રભિઃ વચોભિઃ મે દુઃખિતામ્ માર્યામ્ કાન્ત્વચ । આ વચનોથી
મારી દુઃખિયારી સ્ત્રીને શાંત કર. With these words com-
fort my distressed wife.

હે સીતે ઇમૌ તે પુત્રૌ । હે સીતા, આ બે તારા છોકરાઓ છે.
Oh Sita, these are thy two sons.

આ મારો ગ્રંથ છે. અર્થ મે ગ્રન્થઃ ।

આ મનુષ્યો રાજાના જયમાં હરખાય છે. इमे मनुष्या राजो
विजय मोदन्ते ।

આ છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. હમાઃ સમાયો નૃત્યં શિક્ષન્તે ।

આ ગામેમાં ઘણા વિદ્વાન પુરુષો રહે છે. एषु ग्रामेषु बहवो विद्वांसः सन्ति ।

હું આ આખોથી જોતો નથી. અહમામ્યાં ચક્ષુર્મ્યો નેષ્ઠે ।

આ ઝાડપર વાંદરો છે. अस्मिंस्तरौ वानरो वर्तते ।

આ નદીઓમાં ઘણું પાણી છે. आसु नदीषु प्रभूतं वायति ।

આ પહાડોમાંથી ઘણા પથરા પડ્યા છે. અમીમ્યો ગિરિઓ બહવો દશદઃ પતિતાઃ સન્તિ ।

મેં આ લાકડીઓથી ચોરને માર્યો. અહમેભિર્લગુઢૈઃ સ્તેન (લગુઢૈ સ્તેન or લગુઢૈસ્તેન) મતાડયઃ ।

મેં શિવાલયમાં આ સ્ત્રીઓને જોધ. અહં શિવાલયે હમા નારીરેષ્ઠે ।

આ નદીઓનાં મૂળ હિમાલયમાં છે આસાં નદીનાં પ્રભવા હિમાલયે સન્તિ ।

આ છોકરાઓને અને પેટી છોકરીઓને થોડો લાડુ આપ અમીમ્યઃ કુમારેમ્યોઽમૂચ્યઃ કુમારીમ્યશ્ચ કશ્ચિદ્ મોદકં યચ્છ । તે પર્વતના શિખરપરથી ઉતરી આવતો વાઘ મેં જોયો. અમુખ્ય પર્વતે ચ શિખરાન્ વતરન્તં વ્યાઘ્રમહમૈષ્ઠે ।

આ જે ચોરોથી મેં મારું સોતું બચાવ્યું અમૂચ્યાં સ્તેનામ્યામહં મમ રુવણમરક્ષમ્ ।

મેં તે સિપાઇને રણભૂમિમાંથી નાસતો જોયો. અહં તં સૈનિકં રણભૂમેર્ધાવન્તમપદ્યમ્ ।

મુસાફર તે રસ્તે ગયો. પાન્થસ્તેન વર્ત્મનાગચ્છત્ ।

આ જે ખાડાને માટીથી ભરો. હમે ગર્તે મૃદા પૂરય ।

હું કંબુસ તરફથી દક્ષિણા પારતો નથી. અહં કદર્યાઃ દક્ષિણાં નાપેષ્ઠે ।

રાજાનો મહેલ આ નદીથી જે ડાશપર છે. રાજઃ પ્રાસાદોઽસ્યા નદ્યાઃ ક્રોશ્યૌ (ક્રોશયોઃ)

તે સ્વાદિષ્ટ ફેરી મને આપ. તત્સ્વાદિષ્ટં મહ્યં યચ્છ ।

આ હરણથી શો અપરાધ કરાયો છે. ? અનેન હરિણેન કોઽપરાધઃ
કૃતઃ ।

આ બે નદીઓનો સંગમ પવિત્ર છે. અમુયોર્નદ્યોઃ સંગમઃ પવિત્રઃ ।

આ વસ્ત્રથી ઢંકાયેલો હું અદૃશ્ય થાઉં છું. અનેન વાસસા ચ્છન્નોઽ-
મદૃશ્યો મવામિ ।

આ બે છોકરીઓ પણ લગ્નમાં આવી દેવાની છે. હમે કન્યે
અપિ પ્રવેયે ।

પાઠ ૩૨ મો.

વિદ્વાન્પણ્યં અને રાજ્યપણ્યં કદી પણ બરોબર નથીજ. રાજા પોતાના
દેશમાં પૂજાય છે. વિદ્વાન્ તો સર્વજે પૂજાય છે. Learnedness
and royalty are never equal: a king is worship-
ped in his own country, while a learned man is
worshipped everywhere.

એક ગુણવાન્ છોકરો સારો, સેંકડો મૂરખ હોય તો તે નહીં ચંદ્રમા
એકજા. અંધકારનો નાશ કરે છે. અને તારાઓનો ઝુમખો તે કરતો
નથી. One meritorious son is better and not even
hundreds of fools; a single moon dispels dark-
ness and not even a constellation of stars.

સુપુત્રેણ કુલમ્ યથા એકેન અપિ પુષ્પિતેન સુગન્ધિના સુદ-
ક્ષેણ તત્ સર્વમ્ વનમ્ વાસિતમ્ । સારા છોકરાથી આખા ફળની
પેડે એક પણ ફુલવાળા સુગંધમય સારા વૃક્ષથી તે આખું વન બહેક
બહેક મારતું થાય છે. Just as a race (is made famous)
by a good son, so that the whole forest is rendered
fragrant even by a single good tree which
bears flowers and which is fragrant.

યઃ ઉત્સવે વ્યસને દુર્મિત્રે શત્રુવિગ્રહે રાજઘારે ચ. એવ શ્મ-
શાને તિષ્ઠતિ સઃ બાન્ધવઃ । જે ઉત્સાહમાં, આપત્તિમાં, દુઃકાળમાં,
શત્રુ સાથે ઝડાઈમાં, રાજદરબારમાં, અને શ્મશાનમાં દટ્ટી રહે તે

સંબંધી જાણવો. He who stands on a festive occasion, on difficulty, in famine, in hostility with enemies, at king's court and at the burning-place is a relation (or a friend).

દુષ્ટ માણસ મીઠું બોલનારો છે એ કંઈ તેનામાં વિશ્વાસ મૂકવાનું કારણ નથી. તેના જીભના ટેરવાપર મધ છે, પણ હૈયામાં તો દુશ્મન ઝેર છે. That a wicked person is a sweet speaker is no reason for confidence (in him) there is honey on the tip of his tongue, but deadly poison in his heart.

दुर्जनः विद्यया अलंकृतः सन् अपि परिहर्तव्यः सर्वः मणिना भूषितः किम् असौ भयंकरः न । दुर्जनं ज्ञान्ती शलुगारेदो ह्येव तोषणु तज्ज देवो. सप रत्नन्ती शलुगारेदो છે તેથી શું તે ભયપ્રદ નથી ? A wicked man though adorned with learning ought to be shunned, a serpent is adorned with a jewel-is he not dreadful ?

કુળજાનોની સાથે સંબંધ, પંડિતોની સાથે દોસ્તી અને સગાંવહાલાંની સાથે સરખો મેળ અર્થાત્ સંપ રાખનાર વિનાશને પામતો નથી. One who associates himself with men of good family, and makes, friendship with the learned and equal union with his relations, never perishes. નિશ્ચિતને છોડી દઇને અનિશ્ચિતને સેવે છે તેની નિશ્ચિત વસ્તુઓ જતી રહે છે અને અનિશ્ચિત તો નાશ પામી જ છે. The certain things of that man who having abandoned certain things resorts to an uncertain thing perish, and the uncertain thing has perished indeed.

વૃક્ષોને ભયનો હેતુ પવન છે, કમળોને ભય ઉપજવનાર ઠંડી ઋતુ છે, તેમ પહાડોને ધ્વંસનું વજ્ર, અને સજ્જનોને દુર્જનો ભયદાતા છે.

Wind is a source of fear to trees, the cold season to lotuses, thunderbolt to mountains, and a wicked man to good men.

વાવાઝરડાંથી વૃક્ષો પડી જાય છે. તેથી વૃક્ષોને પવનનો ભય કહ્યો છે. અસલ પહાડોને પાંખો હતી અને ઉડતા હતા પણ પછી ઈંદ્ર પોતાના વજ્રવતી તે પાંખો કાપતા હતા. આથી પહાડોને ઈંદ્રના વજ્રનો ભય કહ્યો છે.

तस्मात् भूतिम्च्छता स्वविषये रक्षा कतञ्च रक्षणात् यथा स्वर्गः प्राप्यते यज्ञैः न अवाप्यते । ते भाटे संपत्तिने धन-नारे પેતાના રાજ્યમાં રક્ષણ કરવું જોઈએ. રક્ષણથી જેવી રીતે સ્વર્ગ મળે છે તેવી રીતે યજ્ઞોથી મળતું નથી. As heaven is not obtained by sacrifices as through protection, so one who wishes prosperity should protect his own dominion.

यथा पकानाम् फलानाः पतनात् अन्यत्र भयम् न एवम् जातञ्च नरस्य मरणात् अन्यत्र भयम् न । જેમ પાકાં ફળોને પતન શિવાય બીજા કશામાં ભય નથી તેમ જન્મેલા પુરુષને મરણ શિવાય બીજામાં ભય નથી. As there is no other fear than that of falling down to ripe fruits, so there is no other fear than that of death to a born being.

હું મરણથી ભય ધરતો નથી માત્ર કલંકિત કીર્તિથી (બીડુ છુ); નિષ્કલંકિત એવા મને મરણ પુત્રના જન્મતુલ્ય છે. I am not afraid of death, I fear only polluted fame; death to me who am pure is verily like the birth of a son.

નિષ્પાપ પુરુષોના કુળમાં જન્મેલા મારામાં પાપ નથી. જે પાપ છે એમ જણાય તો શુદ્ધ એવા મને તેથી શું છે? There is no

sin in me who am born in a family of sinless persons, if it is thought possible, what has it to do with me who am sinless ?

પૈસાને હ મેશાં દુઃખનું કારણ ગણ્યું, ખરે તેમાં સુખનો અંશ નથી. શ્રીમંતોને છોકરાથી પણ લય હોય છે, આ વાત બધેજ દૃઢ થઈ છે.

Always consider wealth as evil. Indeed there is not an atom of happiness in it. There is fear to the rich even from their sons. This is the established way everywhere.

કાણુ તારી સ્ત્રી છે ? કાણુ તારો છોકરો છે ? આ સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે. કોનો તું ? અથવા ક્યાંથી આવ્યો છે ? તે માટે, હે ભાઈ, આ તત્ત્વનું ચિંતન કર. Who is thy wife ? Who is thy son ? this world is very curious. Whose art thou ? or whence hast thou come ? Therefore oh friend ! think about this real thing.

यदि त्वम् अचिराद् सत्तत्त्वम् वाञ्छसि शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ विग्रहसन्धौ यत्नम् मा कुरु सर्वत्र समचित्तः भव नो तुं सत्वर सत्य वस्तुने पामया भागतो होय तो શત્રુ, મિત્ર છોકરા અને સગાવહાલાંમાં લડાઈ કે સલાહને માટે પ્રયાસ કર નહીં. સધળાંમાં સમબુદ્ધિ રાખ. If you desire the real thing soon, do not make efforts for war and peace, with thy enemy, friend, son and relation. Be even-minded every where. આ શરીરરૂપી હોડી તારાથી ભારે પુણ્યરૂપી કિંમત વડે દુઃખના દરિયાને પેલેપાર જવાને ખરીદાઈ છે. એ ભાગે તે પહેલાં તરી જ. This vessel of the body is bought by thee for a great religious merit as price in order to go over to the other shore of the ocean of misery. Cross (by means of it) as long as it is not broken.

दुःखोदधेः=दुःखस्य उदधेः

ધૈર્ય જેના પિતા છે, જેની માતા ક્ષમા છે, દીર્ઘકાલીન શાંતિ જેની સ્ત્રી છે, સત્ય જેનો પુત્ર છે. દયા એન છે, ભાઈ મનનો જય છે, ભૂમિનું તળીયું પથારી છે, દિશાઓ પણ વસ્ત્ર છે, જ્ઞાનરૂપી અમૃત ખાવાનું છે; એ જેના કુટુંબીઓ છે તે યોગિને હે મિત્ર ક્યાંથી ભય હોય તે કહે. Say, friend ! ' whence is fear to that ascetic whose family members are, these:—whose father is courage, mother is for giveness, wife is continued peace, son is the truth, sister is mercy, brother is control over mind, bed is the surface of the earth, cloth is even the directions and food is the nectar of knowledge.

વિપત્તિમાં ધૈર્ય, સંપત્તિમાં ક્ષમાગુણ, સલામાં વક્તાપણું, યુદ્ધમાં શરાતન, કીર્તિપર પ્રેમ, વેદપર ખાસ નિષ્ઠા, આ સર્વ મહાત્માઓમાં સ્વભાવથી સિદ્ધ હોય છે. Courage in adversity, forgiveness in prosperity, cleverness in speech in an assembly, valour in war, liking for fame, assiduous devotion to the Vedas—this is naturally existing in great men.

આજસ એ મનુષ્યોના શરીરમાં રહેલો મહાન શત્રુ છે, ઉદ્યોગ સરખો કોઈ મિત્ર નથી જે (ઉદ્યોગ) કરવાથી કોઈ વિનાશ પામતો નથી. Idleness is a great enemy of men, living in the body (itself). There is no friend like industry doing which one does not perish.

બ્રહ્મારણ્યમાં કપૂરતિલક નામનો એક હાથી હતો. There was an elephant named Karpuratilaka in the Brahamaranya forest.

તેને જોઇને સઘળા શિયાળોએ વિચાર્યું જે આ કોઇ ઉપાયથી મરી જાય તો આપણું એના શરીરથી ચાર મહિનાનું ભોજન થશે.

All the jackals seeing him thus contemplated—
“ If this dies by any means, then our food of four months would be (secured) by his body. ”

તેમનામાંથી એક ઘરડા શિયાળો સંકલ્પ કીધો કે મારાથી બુદ્ધિ-બળે એનું મરણ સધાશે. From them an old jackal took a vow “ his death should be brought about by me by the power of my talent. ”

પછી તે હુચ્ચો કર્પૂરતિલકની પાસે જઇને આઠ અંગપર પડી નમીને (સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામીને) બોલ્યો હે દેવ ! દષ્ટિની કૃપા કર. Afterwards that cheat having approached Karpurtilaka and bowed with prostration (on the eight bodily limbs*) said ‘ Lord, do me the favour of a (gracious) look.

જાનુભ્યાં ચ તથા પદ્મ્યાં પાણિભ્યામુરસા ધિયા ।

શિરસા વચસા દષ્ટ્યા પ્રણામોષ્ટાંગ ઈરિતઃ ॥

સાષ્ટાંગ પ્રણામ આઠ અંગથી થાય છે તે આઠ અંગો:—

૧ જાનુ=the knee અને ધુટણ. ૨ પદ્મ=અને પગ, ૩ પાણિ=અને હાથ. ૪ ઉરસુ=છાતી, ૫ ધી=બુદ્ધિ, ૬ શિરસુ=શીર્ષ: માથું, ૭ વચસુ=વાણી, ૮ દષ્ટિ=આંખ, નજર.

હાથી બોલ્યો તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ?

The elephant said “ Who art thou ? whence hast thou come ?

સકાશ=સમીપ.

તે બોલ્યો હું શિયાળ છું, સઘળા વનવાસિ પશુઓથી મળીને હું આપના સમીપ મોકલાયલો છું. રાજા વગરનું રહેવું યોગ્ય નથી માટે આ વનના રાજ્યમાં રાજ્યાભિષેક કરવા માટે સ્વામિનાં સઘળાં

લક્ષણોથી યુક્ત આપ શોધી કઢાયા છે. તેથી જેમ શુભ વેળા વહી ન જાય તેમ કરીને આપ સત્વર પધારો. He said. "I am a jackal sent to your honour by all the beasts dwelling in the forest, assembled together. Since it is not proper to live without a lord your honor endowed with all the qualities of a lord is selected to be crowned as king to this forest dominion. Therefore may your honour speedily come so that the auspicious time may not pass away."

એમ કહી ઉઠીને ચાલ્યો. So saying he got up and walked.

પછી તે રાજ્યના લોભથી તણાવલો કપુરતિલક શિયાળને રસ્તે દોડતાં ઘણા કાદવમાં પડ્યો. Then that Karpuratilak drawn by the desire of royalty plunged into deep mud while running by the path of the jackal. ત્યારે તે હાથો ખોલ્યો, ભાઈ શિયાળ, હવે શું કરવું ? કાદવમાં પડેલો હું મરી જઈ છું. ફરીને જો. Then the elephant said "Friend jackal, what should be done now. Fallen in the mud I perish. Turn back and look at me."

શિયાળે હસીને કહ્યું સ્વામિન્ ! મારા પૂછાડનો આશ્રય લઇને ઉઠ. The jackal laughing contemptuously said "Lord, having taken hold of my tail, rise up."

તેં મારા વચનમાં વિશ્વાસ મુક્યો તો છેડવનાર ન મળે એવું દુઃખ ભોગવાયો. As confidence was placed by you in my words, let irremediable misery be experienced by you.

WORKS BY THE SAME AUTHOR.

(1) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part I Lessons 1 to 12 Price 10 annas.

(2) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part II. Lessons 13 to 20. Pages 419 Price
Re. 1-5 as.

Can be had from.

(1) Mr. Kasandas Narandas Booksell.,
Nanavat Surat. and

(2) all well known booksellers, Bombay.

